

UNIVERZITET U BANJA LUCI
UNIVERSITY OF BANJA LUKA

FILOZOFSKI FAKULTET

**METODIČKI PRISTUPI U RELIGIJSKOM
ODGOJU PREDŠKOLSKE DJECE
MASTER/MAGISTARSKI RAD**

Mentor:
Dr. Sci. Aleksandra Šindić

Kandidat:
Dijana Andrić

Banja Luka, 2017.

UNIVERZITET U BANJOJ LUCI

FILOZOFSKI FAKULTET

METODIČKI PRISTUPI U RELIGIJSKOM ODGOJU PREDŠKOLSKE DJECE

MASTER RAD

MENTOR:

Prof. dr. Aleksandra Šindić

KANDIDAT:

Dijana Andrić

Banja Luka, 2017.godine

UNIVERSITY OF BANJA LUKA

FACULTY OF PHILOSOPHY

**METHODICAL APPROACHES TO THE RELIGIOUS EDUCATION
OF PRESCHOOL CHILDREN**

MASTER THESIS

MENTOR:

Prof. dr. Aleksandra Šindić

KANDIDAT:

Dijana Andrić

Banja Luka, 2017.godine

Mentor:

prof. dr. Aleksandra Šindić, vandredni profesor
Studijski program predškolskog vaspitanja
Filozofski fakultet
Univerziteta u Banja Luci

METODIČKI PRISTUPI U RELIGIJSKOM ODGOJU PREDŠKOLSKE DJECE

Rezime

Suvremeni sistem odgoja i obrazovanja, čija je prva karika predškolski odgoj i obrazovanje uvažava pravo na religijsko opredjeljene i religijski odgoj djece. Obzirom da su metodički pristupi religijskog odgoja na ranom uzrastu skromno istraživani, putem ovoga rada nastoji se rasvijetliti ova problematiku i istražiti kako to izgleda u predškolskim ustanovama, kako odgojiteljice, ali i roditelji, pristupaju religijskom odgoju predškolske djece, te kako se u institucionaliziranim okvirima metodički oblikuje proces ranog učenja i upoznavanja djece sa religijskim sadržajima (vjerskim poukama, načinu obilježavanja crkvenih praznika, religijskom tradicijom naroda, i sl.). Pri upoznavanju djece predškolskog uzrasta s religijskim sadržajima odgojitelji koriste brojne odgojno-obrazovne metode, odgojno-obrazovna sredstva, različite vrste aktivnosti, oblike rada i pristupe u radu. U proučavanju problema istraživanja koristene su metode: metoda teorijske analize i sinteze i servej istraživačka metoda. Kvantitativne uvide do kojih se doslo deskriptivnim (servej) putem, dopunjeni su kvalitativnim uvidima do kojih se doslo intervjuiranjem odgojiteljica. Istraživačke tehnike koristene u radu su analiza sadržaja (pri teorijskoj analizi i sintezi), anketiranje (za servej) i intervju (u grupi). Prilikom sagledavanja cjelokupnog istraživanja, da se zaključiti da se određen program religijskog odgoja sprovodi ne samo u vjerskim, nego jednako i u državnim vrtićima. Religijski odgoj zastupljen je u državnim vrtićima u Bosni i Hercegovini, neovisno od toga koja je nacionalnost zastupljena. Obzirom na zastupljenost religijskog odgoja u predškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini, autor ovog rada je mišljenja da se treba metodički osmisliti i uobličiti dodatni program i uputstva odgojiteljicama za religijski odgoj na ranom uzrastu. Ovaj rad bi postigao svoju svrhu kada bi podstaknuo naučnike i stručnjake

iz sfere obrazovanja da promišljaju o pitanju religijskog odgoja i obuke odgojitelja te o organizovanju seminara izvan ili na fakultetu ili uvođenje izbornog predmeta koji bi pomogao budućim odgojiteljima u profesionalnom razvoju.

Ključne riječi: metodika predškolskog odgoja i obrazovanja, religijski odgoj, dijete predškolskog uzrasta, religijske aktivnosti, elementi pobožnosti, predškolska ustanova, religijski sadržaji, religijska klima

Naučna oblast: pedagogija

Naučno polje: metodika vaspitno-obrazovnog rada

Klasifikaciona oznaka: S270

Tip odabrane licence kreativne zajednice: 3

Mentor:

Dr. Sci. Aleksandra Šindić, Associate Professor
Study program: Preschool upbringing and education,
Faculty of Philosophy
Univerzitet u Banjoj Luci

Summary**METHODICAL APPROACHES TO THE RELIGIOUS EDUCATION OF
PRESCHOOL CHILDREN**

The modern system of education, whose first stage is pre-school education and upbringing, recognizes the right to religious affiliation and religious upbringing of children. Given that the methodological approaches to early childhood religious education are only slightly explored, this work seeks to clarify this issue and to explore different ways of education in pre-school institutions, to clarify how, both parents and teachers, are approaching religious education of pre-school children, and how in institutionalized frames the process of early learning and introducing children with religious content (religious covenants, ways of marking church holidays, religious traditions of peoples, etc.) is formed in a methodological way. In introducing pre-school children with religious content, educators use numerous educational methods, educational resources, different types of activities, forms of work and approaches to work. In the study of the problem, the following research methods were used: the method of theoretical analysis and synthesis and survey research method. The quantitative insights that were obtained through the survey method, were supplemented by the qualitative ones that were obtained through the interviews of the educators. The research techniques used in the paper are analysis of content (with theoretical analyses and synthesis), questionnaires (for survey) and interview (for the groups). When examining the overall research, we can conclude that a particular program of religious education is implemented not only in religious but also in state kindergarten. Religious education is present in state kindergartens in Bosnia and Herzegovina, regardless of what nationality is majority. Given the representation of religious education in preschool institutions in Bosnia and Herzegovina, the author of this work concludes that the program and instructions for early-stage of religious upbringing should be planned and shaped in a methodical way. This work would have achieved its purpose by encouraging scholars and experts from the sphere of education to reflect on the issue of religious education and training of educators, on the organization of seminars outside or at the faculty, or the introduction of an elective subject that would assist future educators in professional development.

Key words: teaching methods of preschool education, religious education, preschool child/preschooler, religious activities, elements of piety, religious contents, religious climate, preschool facility

Scientific area: pedagogy

Scientific field: methodology of educational work

Classification code: S270

Type of selected license Creative Commons: 3

SADRŽAJ

UVOD.....	4
TEORIJSKO TERMINOLOŠKO ODREĐENJE OSNOVNIH POJMOVA	
RADA.....	9
Dijete predškolskog uzrasta.....	9
Roditelj i roditeljstvo.....	10
Odgoj.....	10
Religijski odgoj	11
Odgoj i obrazovanje u predškolskoj ustanovi.....	12
Struktura odgojno-obrazovnog rada u predškolskoj ustanovi.....	13
Odgojitelj u predškolskoj ustanovi.....	13
Ličnost odgojitelja	14
Emocionalna veza između odgojitelja i djeteta.....	16
Odgojitelj u vjeri.....	16
Metodika predškolskog odgoja.....	18
RELIGIJSKI ODGOJ DJETETA PREDŠKOLSKOG UZRASTA.....	19
Moraln odgoj.....	20
Vjerski odgoj.....	21
Katolički vjerski odgoj.....	22
Vjerski odgoj i Montessori pedagogija.....	22
Odgojitelj u vjeri u Montessori vrtiću.....	24
Značaj odnosa (između) Boga i djeteta.....	25

METODIČKI PRISTUPI RELIGIJSKOG ODGOJA U SUVREMENOM PREDŠKOLSKOM ODGOJNO-OBRAZOVNOM SISTEMU.....	30
Ambijent religijskog odgoja.....	32
Metode predškolskog odgoja i obrazovanja u religijskom odgoju.....	33
Oblici rada prilikom upoznavanja djece sa religijskim sadržajem.....	38
Individualizacija u religijskom odgoju.....	39
Aktivnosti za upoznavanje i usvajanje religijskog sadržaja	40
Religijske glazbene aktivnosti.....	41
Likovne aktivnosti religijskog sadržaja.....	43
Religijske aktivnosti s ciljem razvoja govornog sadržaja.....	44
Dramske igre u religijskom odgoju.....	46
Kreativne radionice religijskog sadržaja.....	48
Practiciranje vjerskih aktivnosti.....	50
Situacijsko učenje o religiji u kontekstu žive vjere.....	51
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJE.....	53
Problem i predmet istraživanja.....	53
Značaj istraživanja.....	55
Cilj i zadaci istraživanja.....	56
Varijable istraživanja.....	57
Istraživačke hipoteze.....	57
Metode, tehnike i instrumenti istraživanja.....	59
Populacija i uzorak istraživanja.....	60
Uzorak odgojitelja.....	61
Uzorak roditelja.....	64
Organizacija i tok istraživanja.....	66
Statistička obrada podataka.....	67
REZULTATI ISTRAŽIVANJA.....	68
Zastupljenost različitih aktivnosti s vjerskim sadržajem u vrtiću.....	68
Religijska klima u državnom i vjerskom vrtiću.....	72
Religijska klima u obitelji i vrtiću.....	75
Stručnost i osposobljenost odgojiteljica za vjerski odgoj.....	77
ZAKLJUČCI ISTRAŽIVANJA.....	80

LITERATURA.....	83
PRILOZI.....	89

1. UVOD

Religija igra važnu ulogu u našim životima i služi dobrobiti čovjeka i iz tog razloga ne možemo dozvoliti da bude marginalizirana (Gearon, 2004, str. 46-47). Cijenjeni engleski pedagog Johnom Keastom je prije nekoliko godina napisao: “Šta god da neki kažu, vjerovanja, vrijednosti i prakse ne mogu se ignorirati, niti njihovo proučavanje potiskivati, a da se ne naruši priroda obrazovanja. Građansko obrazovanje zapravo zahtijeva takvo učenje kako bi bilo efektivno u školama“ (Keast, 2000, str.32). Warren Nord i Stephen Protherom iznose mišljenje da je svako obrazovanje koje ne uključuje religiju u svoj naučno-nastavni program neliberalno (Prothero, 2007, str.8).

Vjerski program odgojno-obrazovnog rada u ranoj i predškolskoj dobi djeteta ima veliki značaj za cjelovit razvoj zdrave osobnosti, pripremu za školu i pozitivnu integraciju u društvu. Program vjerskog odgojno-obrazovnog rada za djecu rane i predškolske dobi treba da bude zasnovan na teorijskim i praktičnim saznanjima iz oblasti relevantnih društvenih znanosti –, te da predstavlja nastavak i nadopunu roditeljske brige i odgojnog nastojanja. Sadržajno i po planu realizacije, u korelaciji je s ostalim programima rada u predškolskim ustanovama.

Marija Montessori tvrdi da djeca ne uče samo kognitivno, ni samo afektivno, već životom, jer je svaki korak u njihovom životu, svaka nova spoznaja, novo iskustvo, stalno rađanje nečega što prije nije postojalo u životu djece. Stoga, vjerski odgoj u predškolskoj dobi treba dobro promišljati i provoditi ga na način koji je djetetu blizak i primjeren. Vjerski odgoj djeteta samo je jedna od komponenata u odgoju i bez nje cjelovit odgoj je nezamisliv. Duhovni razvoj djece određen je njihovim smislom za transcendentno, tajnovito, nadljudsko i nadnaravno kako navodi Pranjic, M. (1996) u svojoj knjizi „*Religijska pedagogija*“. Prožet je također osjećajem iskrenosti, spontanosti i divljenja koji daje obilježje njegove vjere.

Predškolski religijski odgoj kreće od Svetog Pisma, koje nas usmjerava na koji način da djeci predškolskog uzrasta približimo religiju. Odgoj započinje u obitelji, jer i čovjek svoj život započinje u njoj. Promatrajući dijete kao cjelovitu osobu i sa željom da se zadovolje sve djetetove potrebe kako bi se ono što kvalitetnije cjelokupno razvijalo, neizostavan dio djeteta je njegova duhovna dimenzija. Dugo se zanemarivala duhovna komponenta u odgoju djeteta,

a bez nje cjelovit odgoj je nezamisliv. Dijete religijsku opredijeljenost nasljeđuje od svojih roditelja. Osobnim opredjeljenjem i dobrim primjerom uvodimo djecu u svijet vjere i upoznavanje vjerskog sadržaja. Odgovornost odraslih je neprocjenjiva. Djeca uče iz našega života, navika i primjera.

O značaju religijskog odgoja ne govori samo crkva, nego i mnogi naučnici, psiholozi, pedagozi, sociolozi, psihijatri. Mnogi pedagoški klasici su govorili o religijskom odgoju. Potreba sagledavanja religijskog odgoja polazi i od holističkog pristupa čovjeku i bliskoj povezanosti moralnog i religijskog odgoja, kao socijalnog i emocionalnog razvoja. Neka sociološka istraživanja također idu u prilog značaju religijskog odgoja. Neki čak religiju nazivaju vrhovnom psihoterapijom jer pomaže čovjeku pri padovima, nesrećama, uči ga umjerenosti, istrajnosti, ljubavi i čovjekoljublju, pruža utjehu i podršku. Brojni su primjeri da mladi ovisnici pomoć i terapiju (npr. Centar Marjanovac u Aleksandrovcu kod Banjaluke uspješno djeluje već 17 godina) nalaze u komunama pri crkvi i manastiru, a ne na psihijatrijskim klinikama¹. Krišćanske komune pružaju podršku mladima pri odvikavanju od narkotika, alkohola, kocke i nastoje pokazati pravi put.

Istraživanja koja su se bavila uticajem religije na razvoj djeteta, navode da djeca čiji su roditelji prisustvovali vjerskim službama imaju viši nivo samopouzdanja i samokontrole, u poređenju sa djecom čiji roditelji nisu prisustvovali crkvenim obredima, bez obzira da li idu često ili sporadično. Djeca su također imala manje šanse da dožive osjećaj straha, usamljenosti i tuge. Djeca će vjerovatno manje imati internacionalizaciju problema u ponašanju (u smislu anksioznosti, tuge, usamljenosti i niskog samopoštovanja), ukoliko jedan ili oba roditelja prisustvuju crkvenim obredima.

Da bi ispoštovali dijete i njegove razvojne potrebe, kao i potrebe za aktivnostima u toj razvojnoj dobi, religijski odgoj je svrstan u sklopu redovnog odgojno-obrazovnog rada i sa svojim sadržajem prati ostali odgojni proces.

Također, jedno od načela vjerskog odgoja djece predškolskog uzrasta je iskustvo zajedništva koje se njeguje s cijelom grupom djece pa ponekad zahtijeva izraženiju ulogu odgojitelja sa cijelom grupom djece.

¹ <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/200112/11228-004-pubs-sar.htm>

Religijski odgoj ima veoma povoljan uticaj na psihosocijalni razvoj djeteta u predškolskom uzrastu. Kroz religiju djeca uče kako adekvatno da reagiraju u određenim situacijama i kako da kanaliziraju svoje emocije i energiju.

U srži odgoja stoji pitanje: kako odgojiti moralnu osobu? Na čemu temeljimo moralni odgoj? Kada započinjemo odgajati za moralno ponašanje, moralne vrijednosti?

Moral definiramo kao skup pojmova o dobru i zlu; kao sistem društvenih normi, običaja, pravila, načela, smjernica, ideala, – i kategorija koji je nastao u povijesnom razvitku čovječanstva, a odnosi se na regulisanje međuljudskih odnosa, individualnih i skupnih, na ponašanje čovjeka u društvu, u određenoj društvenoj zajednici (Vukasović, 1977, str.83).

Poučavati moral znači stvarati u djetetu i adolescentu moralnu svijest koja će mu omogućiti da odredi svoje ponašanje s obzirom na osobe i na stvari (Legrand, 1995, str. 13). Savremena psihologija pridaje veliku važnost odnosu. Ako čovjek ne uđe u odnos, ne može ni živjeti ljudski život, jer odnos omogućava ljudski život. Bowlby i drugi noviji psihoanalitičari, u svojoj teoriji o privrženosti smatraju da afektivna razmjena između odraslog, posebno majke i djeteta, formira temelje sigurnosti u djetetu (Vasta i sar., 2005, str.23.).

U pedagogiji je opće prihvaćena tvrdnja o odlučujućoj važnosti afektivne interakcije između odraslog i djeteta. Međutim, unutar tog odnosa dijete posjeduje i religiozni potencijal koji mu omogućuje da uspostavi odnos s Bogom. Jedino unutar tog odnosa ono može u potpunosti zadovoljiti svoju neizmjernu potrebu za ljubavlju. Takav odnos prožima čitavo njegovo biće i ono postaje sastavnim dijelom njegove osobnosti.

Moralna teologija definira moralnu osobu kao osobu u odnosu. Biblijskim rječnikom rečeno: moralna osoba jest ona koja živi Savez. Kada promatramo djecu u atriju², zadivljenu i uronjenu u ono što rade, svjedoci smo događanju življenja Saveza. Dijete pokazuje radost zbog odnosa s Bogom, u čemu leži temelj moralnog odgoja. Djeca u kasnijoj dobi počinju razvijati interes za područje koje možemo označiti kao "činiti" (paraneza)³ i pitaju se što je dobro, a što loše. U dobi do šeste godine nalaze se na području "biti" (kerigma)⁴. Tako naprimjer djeca do šeste godine, dok slušaju prisposobu o izgubljenom odnosno pronađenom

² Atrij (predvorje) je posebno pripremljen prostor za religiozan život, za zajednicu, sabranost, slavlje, molitvu. jesto u kojem rad na spontan način prerasta u meditaciju. O tome više u sljedećem poglavlju.

³ Paraneza – moralni poticaji

⁴ Kerigma – Navještaj: Bog je ljubav; Isus je umro i uskrsnuo za nas.

ovci, ne prepoznaju u njoj osobu koja je bila neposlušna, koja je prekršila pravila, nego je poistovjećuju sa slabom, malom i bolesnom osobom. Zaključno možemo kazati da nikad nije prerano za moralni odgoj ukoliko se on shvaća kao radostan odgovor na Božju ljubav. Kerigma je uvijek, stoga djeci predškolske dobi posvećujemo što više vremena da bismo zajedno mogli uživati u glasu Boga koji nas poziva.

Polazeći od postavke da je u temelju moralnog odgoja odnos-ljubav i od uočene razvojne potrebe djeteta predškolske dobi za odnosom-ljubavlju, Sofia Cavalletti⁵ razvija *Katehezu Dobroga Pastira*⁶. Ona se temelji na navještaju Boga-Ljubavi kroz biblijsku sliku Dobroga Pastira, koji nas ljubi, brani, štiti i traži. Odnos s Bogom-Ljubavi predstavlja za dijete ugodno iskustvo.

Na primjer, jedan četverogodišnji dječak je nakon pročitane evanđeoskog teksta uskliknuo: *Bog me više voli od mame i tate!*

Prispodoba o Dobrome Pastiru središnja je prispodoba u Novome zavjetu, ali ona ima svoju pretpovijest i u Starome zavjetu: *Bog je pastir Izraelov, pastir izabranoga naroda*. Riječ je o kristološkoj i teološkoj slici koja objavljuje Boga. U prispodobi o Dobrome Pastiru možemo primijetiti po jednu sliku za svaki od subjekata, a to su: pastir i ovce. Dakle, po njoj upoznajemo ne samo Boga, Krista, nego i sami sebe. Bog je Pastir, a mi smo Pastirove ovce. Pastir je onaj koji zove, a ovce su one koje slušaju i odgovaraju. Opažamo dvojako kretanje: najprije kretanje (Pastira) odozgo, a zatim kretanje (ovce) odozdo. Dakle, s jedne strane postoji Netko tko se daje upoznati, koji daruje, Netko tko ima inicijativu, Pastir koji zove i s druge strane, netko tko percipira, prima dar, tko postaje svjestan dara toga poziva i odgovara na njega. Unutar ovog dvojakog dinamizma nastaje odnos, relacija. Možemo slobodo reći da je religija dobar put ka formiranju zdrave ličnosti.

⁵ Sofia Cavalletti na temelju studija Svetog Pisma i rimokatoličke liturgije, te katoličkoga nauka i Hebrejske škole, potvrđujući i proširujući shvaćanja i otkrića Marije Montessori, zajedno s Giannom Gobbi učenicom Marije Montessori i montessori učiteljicom, razvija koncept za religiozni odgoj predškolske i školske djece i naziva ga *Kateheza Dobroga Pastira*.

⁶ *Kateheza Dobroga Pastira* obuhvaća dob djece od dvije i pol godine do dvanaest godina. Utemeljena je na principima Montessori pedagogije koja polazi od djetetovih potreba. *Kateheza* se sastoji od pomoći djetetu da učvrsti svoj osobni odnos s Bogom. Glavni izvori su joj Biblija, liturgija i život, a temeljno obilježje *kerigma*.

2. TEORIJSKO TERMINOLOŠKO ODREĐENJE OSNOVNIH POJMOVA RADA

U predškolskoj dobi obitelj ima veliku ulogu u odgoju djeteta, ali ne može potpuno udovoljiti svim potrebama dječje prirode te je dobro da dijete bude zbrinuto u predškolskoj ustanovi. Iako je dijete vezano za obitelj, svojim unutrašnjim osobinama razvoja traži društvo svojih vršnjaka i sudjelovanje u igri.

Važnost pedagoški organiziranog predškolskog obrazovanja je velika, stoga pogreške u odgoju djece u predškolskoj ustanovi utječu na daljnje obrazovanje i kasnije se teško ispravljaju (Rudež, 1975; Jensen, 1988, str. 31).

2.1. Dijete predškolskog uzrasta

Dijete predškolskog uzrasta se intenzivno razvija i formira u društveno biće. Razvija i usavršava motoriku i govor, usvaja logičko mišljenje, higijenske i organizacijske navike, navike socijalnog ponašanja te iskustvo i znanje o životu i okolini.

Mišljenje da su geni zasluženi za razvoj našeg mozga i inteligencije su napuštena. Danas se veoma dobro zna da na razvoj mozga kod djeteta najveći uticaj imaju vanjski stimulusi, njegova osobna interakcija sa prirodom i sredinom koja ga okružuje. Mnoga naučna istraživanja, koja su bazirana na autopsijama, su pokazala da je kod intelektualca mozak razvijeniji za 25-40% u odnosu na neintelektualce. Stoga upravo u dječijem dobu moramo obogatiti dijete informacijama i interakcijama sa okolinom s ciljem razvoja mozga, a tu nam upravo najviše pomaže programski adekvatan odgoj i aktivnosti koje se provode u sklopu istog (gdje ubrajamo i religijski odgoj), a koji počinje od predškolskog uzrasta (Jensen, 1988, str. 31; Pašalić Kreso, 2011).

2.2. Roditelj i roditeljstvo

Roditelji se brinu i čuvaju svoje potomstvo. Roditelje čine majka i otac. Biološki roditelji se sastoje od muškarca i žene koja je rodila dijete. U svim ljudskim društvima, biološka majka i otac su oboje odgovorni za podizanje njihovog potomka. Međutim, to nije

uvijek slučaj. Posvojitelji su ljudi koji njeguju, odgajaju i podižu potomstvo, iako nisu zapravo biološki roditelji u odnosu na dijete. Roditelji s djecom čine obiteljsku zajednicu.

Uloga roditelja u 21. stoljeću se znatno promijenila u odnosu na roditeljske uloge prethodnih stoljeća, zapravo, nikada više nije bila poljuljana i stavljena na kušnju. Roditelji su danas pod povećalom, pod većim pritiskom i većim očekivanjima nego prije. Problem odgovornosti, neujednačenosti roditeljskih stilova unutar pojedinih obitelji, izazovi koji su postavljeni pred pojedince, odnos roditelja prema djeci, jednih prema drugima, svakodnevne obaveze kojima su pretrpani - sve je to dovelo i instituciju braka i obitelji u jedan nezavidan položaj.

Brojne društvene promjene obilježavaju kontekst u kojem današnji roditelji podižu djecu i suočavaju se s novim izazovima u ispunjavanju roditeljskih odgovornosti (Pećnik, 2008). Među njima je i promjena djetetovog položaja u društvu kojoj je pridonijela afirmacija prava djeteta sadržanih u Konvenciji UN-a o pravima djeteta (1989).

U osnovi svih roditeljskih postupaka su odgojni ciljevi koje žele postići i vrijednosti kojima teže i koje pokušavaju prenijeti svom djetetu. Bit roditeljstva je naučiti surađivati, kroz davanje i primanje između djeteta i roditelja, ali i u tome da roditelji poštuju djetetov i vlastiti integritet. Djeca, upravo kao i odrasli, najbolje surađuju s ljudima koji se prema njima odnose ljubazno, s poštovanjem, razumijevanjem i koji priznaju da su oni također osobe.

2.3. Odgoj

Pedagogija proučava odgoj kao djelatnost. Odgoj je proces formiranja čovjeka kao ljudskog bića, njegovih fizičkih, intelektualnih, moralnih, estetskih i radnih osobina. Odgoj je bitan za svakog pojedinca i za društvo u cjelini. Odgoj je specifičan proces i posebna društvena djelatnost. Odgojem kao pedagoškim procesom usmjerava se razvoj svih dispozicija ličnosti. U odgojnom procesu odgajatelj i odgajanik putem komunikacije i interakcije planiraju, ostvaruju i vrednuju cjelovit razvoj ličnosti. U okviru odgoja kao djelatnosti određuju se određene potrebe koje su građanima zajedničke u oblasti odgoja i obrazovanja. Odgoj je vid složenog i odgovornog rada i posebna profesija koju država povjerava odgojno-obrazovnim institucijama (predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama te univerzitetima) (Omerović, 2009).

Učenje djeteta je cjelovito, a ne rascjepkano po predmetnim tj. metodičkim područjima. Odgojno-obrazovni proces zahtijeva visoku razinu prilagodljivosti konkretnim

moгуćnostima, različitim potrebama, sposobnostima i interesima djece. Odgojno-obrazovni proces oblikuje se cjelovito, ne dijeli se sadržajno niti vremenski.

2.3.1. Religijski odgoj

Sam naziv vjerski odgoj - *odgoj u vjeri*, ukazuje da to nije *vjero-nauk*. Odgoj u vjeri predškolskog djeteta ne temelji se ponajprije na usvajanju znanja o Bogu. Odgoj u vjeri je prije svega dopuštanje djetetu da živi život cjelovito. To je cijela lepeza događaja iz života i okolnosti koje dijete živi. Religijski odgoj uči dijete na koji način da se postavi prema drugim osobama, kako da razvija sboje osobne odnose sa njima, naročito ako se radi o nekome ko ima drugačiju tradiciju.

Sami rezultati posmatranja nas upućuju na to da je predškolska dob zbog snage koja djecu privlači religioznom sadržaju i porukama upravo religiozno osjetljivo razdoblje. Svi iz ranog djetinjstva nosimo iskustva koja su u nama ostavila duboke tragove u našoj osobnosti, pamtimo detalje, osobe, vrijeme, itd., a sa takvim detaljima susrećemo se u odgojnoj praksi gdje nas nerijetko djeca iznenade svojim zaključcima, stavovima i pitanjima. Kako bi se dogodio vjerski odgoj potrebno je odgojiteljevo upoznavanje s djetetovim potrebama i s religioznim sadržajem koji korespondira tim potrebama. Predškolsko dijete nema granicu u metafizičkim sposobnostima, stoga ga posebno raduje kada mu se religioznim odgojem otvara ono što je beskonačno. Odgojitelj stoga treba biti pozoran i ispunjen poštovanjem prema takvim djetetovim potrebama jer bi bila neizmjerena šteta zatvoriti put prema transcendentnom, prekoračenju granica svijesti, doživljaja, iskustva te nalaženja unutar tih granica. Ono u susretu s transcendentnim zadovoljava svoje duboke potrebe, položene na korijenu života. Radi se o najvećoj životnoj potrebi djeteta: primiti ljubav i uzvratiti je. Ljubav je temeljni nagon bića, a dijete sebe ostvaruje kroz ljubav. Dijete i molitva su izvori ljubavi na odstojanju, u djelu i životu Marije Montessori. Ona smatra da je duhovni život – „život vječni“, koji sam po sebi predstavlja dnevnu molitvu, stoga kaže da onaj tko nije iskusio taj život teško ga može i razumjeti (Ivon, Krolo, Mendeš, 2011 ; Milić, 2011).

2.4. Odgoj i obrazovanje u predškolskoj ustanovi

Bitna zadaća odgoja i obrazovanja je usmjeravanje djece na prave vrijednosti života, da poštuju i uvažavaju starije, roditelje, učitelje, da njeguju moralne i socijalne vrijednosti i ljudske vrline, te da svoje intelektualne sposobnosti nadopunjuju cijeloga života. Već u

predškolskoj dobi djeca usvajaju vrijednosti, ključne kompetencije iz područja ljudskih prava te vještine stvaranja kulture u kojoj se ljudska prava razumiju, poštuju i primjenjuju. Danas, više nego ikada, iskonske vrijednosti se zamjenjuju kvazi vrijednostima, te smatram da je potreba za religijom sve naglašenija, bez obzira o kojoj religiji govorimo.

Nažalost, u savremenom svijetu djeca se susreću s nizom socijalnih isključivanja zbog vjerskih, etničkih i nacionalnih razlika. Upravo zbog toga, vrlo je važno da djeca već u predškolskoj dobi nauče poštovati različitosti, usvajati osjećaj sigurnosti, osjećaj razumijevanja, prijateljstva i solidarnosti, a prije svega poštovati svoju osobnost. Poučavanje djece o ljudskim pravima je vrlo složen i odgovoran posao jer u procesu poučavanja ne postoje čvrsta pravila te svako dijete to usvaja na svoj način.

Svakodnevne životne situacije pomažu djetetu da zadovolji svoje osnovne biološke, socijalne, i intelektualne potrebe u zajednici. U predškolskoj ustanovi djecu se potiče na razvijanje stavova, samostalnosti te socijalno prihvatljivog ponašanja i vrijednosti. U savremenim predškolskim ustanovama postavljaju se novi ciljevi, sadržaji i metode rada. Najvažnija zadaća savremenog odgoja i obrazovanja je odgajati i obrazovati djecu koja će biti otvorena prema svojoj okolini, vršnjacima, odgojiteljima i učiteljima. Odgoj i obrazovanje su potrebni svakom djetetu za potpuni razvoj, jačaju poštivanje ljudskih prava i sloboda, potiču na razumijevanje, prijateljstvo između ljudi neovisno o njihovoj religiji, nacionalnosti itd. (Diković, 2009).

Ozračje u dječjem vrtiću čine odnosi između djece, djece i odgojitelja, djece i drugog osoblja u ustanovi, te između osoblja i roditelja. Poželjno ozračje je ono u kojem dijete osjeća sigurnost, dobrodošlicu, toplinu, zadovoljstvo, susretljivost, razumijevanje, prijateljstvo i solidarnost, u kojem se poštuje djetetova osobnost, u kojem se dijete osjeća slobodnim iznijeti svoje mišljenje, stavove, brige, strahove, u kojem može zadovoljiti radoznalost i imati izbor u skladu sa svojim željama i potrebama, u kojem se poštuju i njeguju različitosti i u kojem se problemi rješavaju na prikladan način, uz odsutnost tjelesne kazne, agresivnosti i nasilja (Miljak i Vujčić, 2000; Rudež, 1975; Rakić i Vukušić, 2008; Došen-Dobud 1977, str. 53).

2.4.1. Struktura odgojno-obrazovnog rada u predškolskoj ustanovi

Struktura odgojno-obrazovnog rada u predškolskoj ustanovi zasniva se na aktivnostima djeteta koje moraju biti prilagođene dječjim mogućnostima. Dijete predškolskog uzrasta razvija se onoliko koliko je aktivno.

Aktivnosti djece trebaju objediniti različita područja njihova učenja kako bi doprinijeli razvoju njihovih različitih kompetencija. U svakoj od aktivnosti djeci se omogućuje istraživanje, otkrivanje i razumijevanje. Dijete najbolje uči u okruženju u kojem se osjeća sigurno. Ako je odgojno-obrazovni proces kvalitetno oblikovan, djeca će imati priliku razvijati i koristiti višestruke inteligencije, a to se najbolje ostvaruje ako se djecu potiče na kritičko razmišljanje.

Djeca već od rane dobi postavljaju niz pitanja kojima žele saznati ono što ne znaju, zbog toga je jako važno osigurati im odgovore na njihova pitanja već u samom početku obrazovanja. Pitanja se odnose na područje prirodoslovlja koje uključuje: istraživačka iskustva djeteta, znanje o životu, fizikalna iskustva, hemijska znanja, znanja o Zemlji i svemiru, znanja tehnologije (Slunjski, 2012).

2.5. Odgojitelj u predškolskoj ustanovi

Odgojitelji u predškolskoj ustanovi ima ulogu da vodi djecu kroz sve planirane aktivnosti, da ih potiču, inspirišu, motiviraju, usmjeravaju i da lično predstavljaju primjer koji djeca treba da slijede. Odgojitelj mora da zna da nisu samo roditelji zaduženi za razvoj i odgoj djeteta, nego da je ta uloga povjerena i njemu kao pedagogu. Dužnost mu je svakako i da o sve što primjeti u razvoju djeteta, bilo njegovo napredovanje ili zaostajanje na prikladan način približi i objasni roditeljima.

Pored uređenja pedagoškog okruženja u ustanovi na odgojitelju je važna zadaća da prije svega vidi (a ne samo gleda) i čuje (a ne samo sluša) djecu i da im omogući aktivnosti za koje oni pokazuju interes (a ne mi odrasli). Nadalje, na odgojitelju je zadaća da za potrebe ovog pristupa kontinuirano izmišlja zanimljive praktične aktivnosti koje će djeca sa interesom slijediti i vremenom zahtijevati sve složenije. (Miljak, 2009)

Odgojitelj ima ulogu “dirigenta”, navodi Bruner (2000.), koji svoju ulogu sve više dijeli sa sudionicima – djecom, tako da će u budućnosti njegova uloga biti sve manja, ali ne i nevažna. Uloga odgojitelja u organizaciji i realizaciji programa odgojno – obrazovnog rada u predškolskoj ustanovi je veoma odgovorna i delikatna. Odgojitelj zajedno s djetetom je glavni subjekt odgojnog rada u predškolskoj ustanovi. Pored odgojitelja u predškolskim ustanovama rade i drugi stručnjaci (pedagozi, psiholozi, liječnici, socijalni radnici, defektolozi, medicinske

sestre), a vrlo često su tu i volonteri različitih profila. Pored planiranja, organizacije i realizacije predviđenih aktivnosti odgojitelj je kreator odgojno – obrazovnog procesa, on ga vodi, surađuje, savjetuje, podstiče djecu. On je obiteljski suradnik, konsultant i savjetnik jer ostvaruje tjesnu suradnju sa obiteljima djece i zajednički s roditeljima rješava konkretne pedagoške situacije i probleme. Njegova uloga je velika i u organizaciji kulturno – zabavnog života predškolske djece, surađuje sa različitim društvenim organizacijama i sl. (Mitrović (1981; Stevanović, 2001; Hansen, Kaufmann, Saifer 1998; Omerović, 2009).

2.5.1. Ličnost odgojitelja

Da bi odgojitelj stekao povjerenje od strane djeteta, što predstavlja preduvjet za ovaj posao, on mora da izražava veliku ljubav pema ovom pozivu. Dijete se mora osjećati sigurno i zaštićeno od strane svog odgajatelja.

Osobine koje bi dobar odgojitelj trebao da posjeduje su: široko opće i stručno obrazovanje, dobro poznavanje maternjeg, a po mogućnosti i stranog jezika, da je upoznat sa radom uavremene tehnologije, da voli umjetnost i kulturu i da ima smisla za lijepo (ponašanje, ophođenje, oblačenje i sl.) i što je najvažnije da posjeduje umjeće posmatranja. Ta tehnika mu omogućava da prati rast i razvoj svakog pojedinačnog djeteta kao individue, i da prati svoj napredak u radu kroz napredak grupe.

Odgojitelj mora sebi da da dovoljno vremena da upozna svako dijete ponaosob, da bi mogao da ga psihološki procjeni i adekvatno odreagira u slučaju nastanka nekog problema njegovom u odgojno obrazovnom radu. U literaturi se ova sposobnost često navodi i kao pedagoški takt (Mitrović, 1980).

Dijete predškolskog uzrasta svoju kreativnost ne može da razvije samo, za to su mu potrebni poticaji i razumijevanje koje ono prvo traži od svog roditelja, a zatim od odgajatelja, i treba mu je pružiti kroz odgovarajuće methodske potupke u odgojno-obrazovnom radu.

Dobar odgojitelj nastoji da razvije kreativnost kod djeteta, na način da mu ponudi nove i originalne ideje kroz rad i igru, poštujući prije svega dječije vlastite ideje. On osobno mora da se konstantno intelektualno nadograđuje, da traga za inovacijama, načinima oslobađanja dječije osobnosti, eksperimentira i kroz rad i kroz igru, da u djeci budi želju za traganjem i stvaranjem.

Poželjno je da bude u bliskom odnosu sa djecom, razvija ljubav i povjerenje, da odluke donosi u dosluhu sa djecom i da zajedno sa njima teži ka boljem (Stevanović, 2001).

2.5.2. Emocionalna veze između odgojitelja i djeteta

Djeca prepoznaju raspoloženje odgojitelja (veseo, tužan, ljut) i preko njegove ličnosti stvaraju sebi sliku o svom okruženju. Oni svojim ponašanjem prate njega, tako da možemo slobodno reći da od ličnosti i ponašanja odgojitelja ovisi i cjelokupna atmosfera u predškolskoj ustanovi. Ukoliko odgojitelj voli svoj posao, on će biti veseo i razdragan, pozitivan i sa lakoćom će moći djeci da prenese planirane aktivnosti i methodske jedinice koje su u planu i programu i dobit će pozitivan odgovor od djece. A ukoliko imamo situaciju u kojoj je odgojitelj nezadovoljan i ljut, nailazimo na otpor, strah i nepovjerenje od strane djece, a posljedično tome i na neusvojen odgojno-obrazovni plan i program.

Neki odgojitelji vole da su autoritativni, pa samim tim ističu svoja prava i zahtijevaju apsolutnu poslušnost kod djece, dok neki odgojitelji preferiraju obrnutu situaciju gdje su dječija prava iznad njegovih i to su anarhični odgojitelji. Kada imamo situaciju da su odgojitelj i djeca sa svojim pravima i dužnostima ravnopravni, onda govorimo o demokratskom tipu odgojitelja, koji je prema stajalištu mnogih autora i najbolji tip. Na koji način će odgojitelj da prezentira autoritet koji mu je tom ulogom dodijeljen zavisi od njega samog (Kamenov, 2008; Došen-Dobud, 1977, Stevanović, 2001; Pehar- Zvačko, 2000; Došen- Dobud, 2001).

2.5.3. Odgojitelj u vjeri

Općenito uzevši, odgojitelj je najvažniji dio okruženja u kojem dijete boravi, a u vjerskom odgoju to je odgojitelj u vjeri ili kateheta. Njegovi zadaci nisu jednostavni. On priprema okruženje djetetu da bi ono moglo uspostaviti vezu sa stvarima (materijalima) u prostoru, pokazuje mu način upotrebe i značenje.

Marija Montessori lijepo piše o odgojitelju ili učitelju i njihovoj zadaći kada se nalazi u blizini djeteta; to jest kada pomaže u njegovom odgoju. Ona stavlja odgojitelju ili učitelju za uzor znanstvenika. Dok znanstvenik promatra i proučava prirodu on zaboravlja na sebe. To radi iz ljubavi prema onome što promatra, proučava. Upravo taj duh podiže mu vrijednost, a

ne sredstva i metode koje koristi. Marija Montessori smatra da jedan odgojitelj ili učitelj treba imati duhovne kvalitete znanstvenika iako je važno da zna i odgojna sredstva i metode. On treba biti ponizan i strpljiv promatrač.

Umjesto riječi, treba naučiti šutnju; umjesto da podučava, treba promatrati; umjesto ponosnog dostojanstva i želje da se pokaže nepogrešivim, treba obući odjeću poniznosti (Montessori, 1973, str.113).

Tako odgojitelj u vjeri treba mijenjati sebe. M. Montessori savjetovala je svakoj učiteljici da prije posla obavi ispit savjesti i pri tome prizna dva glavna grijeha: oholost i srdžbu. Oholost radi pripisivanja sebi previše zasluga za formaciju djeteta, a srdžbu zato što promatraju dijete kao svoje vlasništvo, a dijete se ipak ne ponaša onako kako mi to očekujemo. Odgojitelj u vjeri treba uvijek biti spreman da pruži pomoć djetetu kada ga ono treba. Zato je jako važan stav posmatranja. No, pri tome ne smije zaboraviti da to čini s puno pažnje i diskretnosti, posebno prema djetetu koje ne pokazuje da treba pomoć.

Sofia Cavalletti ističe kako je važan stav odgojitelja u vjeri prema djetetu, stav „beskorisnog sluge“, pa tako ona piše: *Odrasli, kada završi u najvažnijim crtama navještaj kršćanske poruke, osluškuje tu poruku s djecom, promatrajući ih kako bi upoznao njihove potrebe. Odrasli treba biti svjestan da je beskorisni sluga iz Evanđelja* (Cavalletti, 2005, str.47).

Također Apostolska pobudnica *Catechesi tradendae* opisuje kakav bi trebao biti stav navjestitelja Božje riječi: *Neće ići za tim da zaustavi na sebi samome, na svojim mišljenjima i osobnim sposobnostima, pažnju i pristajanje inteligencije i srca onoga kojega katehizira; i nadasve, neće ići za tim da nameće svoja mišljenja i osobna opredjeljenja, kao da bi izražavala nauku i lekcije iz života Isusa Krista. Svaki bi kateheta trebao primijeniti na sebe misterioznu riječ Isusovu: 'Moja nauka nije moja, nego onoga koji me poslao'* (Ivan Pavao II, 1994, str. 8).

Dakle, uloga posredništva odgojitelja je potrebna u evangelizaciji djeteta, ali ne smije biti precijenjena. Odgojitelj u vjeri navješta Riječ, ali ne svoju. Pažljiv odgojitelj u vjeri trebao bi osjetiti dječiji odnos sa Bogom i djelovati u pravcu razvijanja tog odnosa.

Također temeljan stav odgojitelja u vjeri je stav slušanja. I odgojitelj i dijete zajedno osluškuju Riječ Božju. Razlika je samo što je odgojitelj tu samo posrednik. Zbog toga, on treba imati jak stav vjere i osjećaj poniznosti, duboki i iskreni. On mora znati da postoji i granica koju ne bi smio prijeći. To je odnos između Boga i djeteta.

Autorica Philipps ovako opisuje ulogu odgojitelja:

Dobro pripremljena okolina olakšava rad. Kad sva djeca mogu samostalno raditi i neovisna su, odgojitelj se posvećuje manjim grupama, pojedinom djetetu, pomaže gdje je pomoć neophodna, pokazuje, razgovara s djetetom, može mirnije raditi dajući primjer mirnoće i uravnoteženosti. Djeca uočavaju red i pravila i brzo nauče birati dnevne aktivnosti bez potrebe da im odrasli predlažu čime će se baviti (Philipps, 1999, str. 33).

2.6. Metodika predškolskog odgoja

Iz predškolske pedagogije izdvaja se metodika odgojno-obrazovnog rada, tj. metodika predškolskog odgoja i obrazovanja koja se bavi tumačenjem teorijskih postavki i implikacija predškolske pedagogije za neposrednu praksu u pedagoškom radu kroz građenje sistema preporuka, zahtijeva, uputstava, oslonaca i orijentira za programiranje, realizaciju i evaluaciju odgojno-obrazovnog procesa. Ona je osnova razvoja posebnih metodika, pa tako i metodike religijskog odgoja predškolskog uzrasta.

Prilikom upoznavanja predškolske djece s religijom, moramo uvažavati njihove razvojne specifičnosti, primjerene aktivnosti, interesovanja, iskustva, individualne sklonosti, te sazajne sposobnosti, koje se od sposobnosti starijih razlikuju i kvalitativno i kvantitativno.

Raznovrsnim metodičkim postupcima potrebno je poticati aktivno sudjelovanje i kreativnost predškolske djece kroz različite vrste stvaralačkoga izražavanja, primjerice, usmenog, pisanog, likovnog, scenskog, glazbenog jer ono omogućuje djeci predškolskog uzrasta izricanje vlastite riječi na osoban i autentičan način i komuniciranje sa sobom, s drugima i s Bogom, odnosno s njegovom porukom. Različite aktivnosti doprinose ostvarenju svrhe i ciljeva vjerskoga odgoja i obrazovanja i pomažu vrednovanju rezultata toga odgoja.

3. RELIGIJSKI ODGOJ DJETETA PREDŠKOLSKOG UZRASTA

Kroz religijski odgoj dijete se uči na različitosti koje su sastavni dio današnjeg svijeta što predstavlja jedno veliko bogatstvo svima koji ih ispravno shvate i prihvate. Stoga je potrebno razvijati religiju kod djece u skladu sa njegovim uzrastom i otkrivati mu izvorne (evanđeoske) pozitivne vrijednosti života u odnosu na sebe, drugoga i na poseban način Boga.⁷

Dijete u predškolskom uzrastu je spremno da prihvati evanđelje, ali naravno ukoliko mu ga prikažemo adekvatno za njegovu dob. To se postiže kroz igru, lutkarsku predstavu, pozorišnu predstavu, crtanje i dr. Na taj način dijete prihvaća i doživljava Boga, kao nekoga ko uz njegovu obitelj vodi brigu o njemu i neizmjereno ga voli. Približavanjem religije predškolskom djetetu utičemo na razvoj osobe koja ljubi bližnjeg svoga, koja izražava zahvalnost, empatiju, ljubav i brigu prema svemu što ga okružuje.

U Bosni i Hercegovni prvi pokušaji uvođenja vjeronauka u predškolske ustanove izazvao je burne reakcije sredine. Naime, smatra se da su djeca izlažu nepotrebnom pritisku za svoju dob (Nurikić, 2008). Ali svi argumenti koji su iznešeni na račun religijskog odgoja u predškolskim ustanovama nisu potkrijepljeni sa adekvatnim naučnim dokazima (Kruša, 2008, str. 24).

Zagovornici religijskog odgoja smatraju ako su djeca predškolske dobi spremna da uče o prirodi koja ih okružuje, o zakonima koji u njoj vladaju, osnovama maternjeg i stranog jezika, spremni su i da uče o osnovama religije i da slijede ljubav, mir i dobrotu koju ona predstavlja (Kadribegović, 2008, str. 5).

Jedan od argumenata više za uvođenje religijskog odgoja u predškolski odgoj jeste i činjenica da su se sve konfesije izjasnile kako je upravo taj program prilagođen tom uzrastu (Alibašić i Zubčević 2009; Jukić, 2008, str.7-8).

Niti u jednom odgojno-obrazovnom području se ne postavljaju tolika problemska pitanja kao na području religioznog odgoja i obrazovanja. “Smije li se dijete religiozno odgajati? Može li se ono skladno razvijati i bez religioznog odgoja, čak štoviše, opterećujemo li dijete nečim što ne korespondira njegovim potrebama?” (Hoblaj, 2006). Odgovore na ova pitanja

⁷ 30.8.2015. http://www.smn.hr/katehetski/vrtici/zakonske_pretpostavke.html

moguće je pronaći u djetetu samom na temelju posmatranja, tako da ono samo odgovori želi li da mu se pomogne u otkrivanju Boga i sadržaja koji ga nadilaze. Rezultati sistemskog posmatranja sažeti su u tri zaključka:

1. U djetetu postoji velika potreba za pojedinim religioznim sadržajima, kao i postojana želja da ostanu u komunikaciji slušanjem i samostalnim aktivnostima.
2. U komunikaciji s religioznim sadržajima dijete prožima duboki osjećaj spokojnog mira, radosti i zanos.
3. Poneki sadržaji djetetu su bliski, kao da su dio njega samoga i kao da ih je ono oduvijek poznavalo. Ne radi se o poznavanju kao rezultatu učenja, već o nečem vitalnom: čini se da religioznim odgojem dijete prima nešto što duboko korespondira s njegovom potrebom da se kao osoba skladno razvije (Cavalleti, 1983).

3.1. Značaj odnosa (između) Boga i djeteta

Djetinjstvo je označeno dramatičnim i epizodnim promjenama. Ono se odvija u naizmjeničnim mlazovima bure i zatišja, stresa i konsolidacije. Način života u današnjem svijetu je sve ubrzaniji, nemirniji, nespokojniji, pun stresa i stradanja, što period djetinjstva i odrastanja dodatno usložnjavaju. Suvremeni mediji mijenjaju način života današnjeg čovjeka, s jedne strane ga olakšavajući a sa druge otežavajući. To se posebno očituje na djeci. Mediji, sa sadržajima punim nasilja i stradanja, nemoralna i lažnih vrijednosti, također urušavaju roditeljsko vaspitanje i otežavaju formiranje mlade ličnosti. Promjene u djetinjstvu dodatno zbunjuju mlada bića dok se ona bore da pronađu ko su oni u tom svijetu.

Upravo ta činjenica daje okvir za rani religiozni razvoj. Roditelji su u takvim prilikama, uključujući i Crkvu, skloni podržavati u djetetu mirna razdoblja, a biti nestrpljivi prema onim stresnim. Prihvatanje stresa i mira važno je za razvoj religioznosti. U kontekstu religioznosti ovdje u ovom faktoru trebamo imati toleranciju prema tim dječjim razdobljima, jer ukoliko se to kod djeteta potiskuje, ukoliko se ta spontanost ne guši, rađati će se novim idejama, osjećaju sigurnosti. Taj okvir će djetetu dati one spoznaje koje će mu omogućiti identifikaciju s religijskom tradicijom i njezino čuvanje (Marinović-Bobinac, 2007).

Marinović-Bobinac (2007), navodi da u državama koje prolaze kroz proces tranzicije, uloga religije u životu građana je u porastu, a samim time se i razvija potreba za uvođenjem predškolskog religijskog odgoja u ustanovama gdje do sada nije razvijen. Također navodi da

se u skladu sa reformama u obrazovanju koje se provode u mnogim zemljama, akcenat stavlja na religijski odgoj koji kod djece razvija odgovornost i želju za boljim uspjehom (Filipović, 2009; Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2006; Garmaz, 2007).

Možemo postaviti pitanja: da li se dijete smije religiozno odgajati? Nije li religiozni odgoj dodatak koji nema neko posebno značenje za njegov život, nego ga samo opterećuje? Na takva pitanja ne smijemo odgovarati na teoretskoj razini, nego potražiti odgovore u samom djetetu. Dijete će nam, ako ga pažljivo i nepristrano promatramo, odgovoriti da li religiozno iskustvo izgrađuje njegovu osobnost. Svaki odnos među osobama predstavlja neku tajnu. Ta je tajna veća kada se radi o odnosu s Bogom, a još je veća kada se radi o odnosu između Boga i djeteta. Neki su uspjeli prikupiti dokumente koji svjedoče o tom da postoji stanovita spontana religioznost u djetetu.

U *Autoeducazione* M. Montessori citira izvješće prof. Ghidionescu-a koje je on 1911. godine podnio na Međunarodnom kongresu pedagoga u Bruxellesu. On je govorio o djetetu koje nije imalo nikakvoga religioznog odgoja. Jednoga dana, iznenada to dijete brizne u plač, govoreći roditeljima: *Nemojte me koriti; dok sam promatrao mjesec, osjetio sam da nisam bio dobar prema vama i shvatio sam da sam uvrijedio Boga*. Primjer sedmogodišnjeg dječaka koji je pitao svoje roditelje od koga je nastao prvi čovjek? (Slučajno... Gluposti...od Boga.) i djevojčice od tri i pol godine koja nije imala nikakvog religioznog odgoja i zapitala je odakle dolazi svijet? (Da, to je on! To je on!). U trenucima takvog religioznog iskustva kod djeteta od tri godine ne radi se o logičkom zaključivanju o tim stvarnostima. Postavlja se pitanje, ne radi li se o nekom različitom odnosu s Bogom, koji se ne očituje u nekom svjesnom izražavanju religiozne istine, nego u izražavanju radosti koja dijete duboko prožima? Slični primjeri mogli bi nas navesti na razmišljanje da se tako jaka religioznost malog djeteta, za razliku od onog što se događa u adolescentu, ne da zahvatiti od negativnih utjecaja sredine. Tu bismo onda imali izuzetak i s obzirom na ono što tvrdi psihologija da je čovjek na neki način dijete ambijenta. Postoji li u djetetu neka tajanstvena povezanost s Bogom? Očito je da se ovdje radi o prolaznim trenucima. Nameće nam se i pitanje koliko dijete tu svjesno sudjeluje. No, to ne znači da dijete u tim trenucima ne doživljava stvarne činjenice, da nema stvarne doživljaje. Oni mogu katkada trajati duže i biti prisutni duboko u duši, a da ih dijete uopće nije svjesno. Radi se o religioznim iskustvima ranog djetinjstva. Iskustvima koja su kratkotrajna, nalik bljesku koji snažno zasvijetli, zatim ga nestane. Ipak ti trenuci ukazuju na činjenicu da u djetetu postoji snaga i bogatstvo čija obilježja ne uspijevamo jasno definirati.

Sama činjenica da se radi o religioznom iskustvu sličnom zrakama svjetla koje se pojavljuju i nestaju, ne umanjuju značenje tog iskustva. Jer djetetu je vlastito da najprije na isprekidan način doživi ona bogatstva koja posjeduje, a zatim ta bogatstva, polagano i s pomoću ambijenta, u njemu prelaze u postojani habitus.

Ako dakle, postoji religiozni potencijal koji se očituje na spontan način iz djetetove nutrine već u ranoj dobi, bez nekih vanjskih uplitanja, kako je to istraženo i dokumentirano, možemo sada nastaviti razmišljati o specifičnosti djetetova religioznog potencijala.

Kakva je djetetova religioznost? U dokumentima talijanske biskupske konferencije *Obnova kateheze* stoji: *Religiozni svijet djeteta predstavlja se u vlastitoj fizionomiji. A religiozni pedagog Milanese piše: Religioznost djeteta je specifična, ne možemo o njoj prosuđivati tako da je uspoređujemo s religioznošću odraslog čovjeka.*

Djetetov religiozni svijet je specifičan, različit od svijeta odraslih. U Evanđelju možemo pročitati kako Isus hvali Oca jer je sakrio tajne Kraljevstva Božjega od mudrih i umnih, a objavio ih malenima.

Za nas odrasle je odnos s Bogom često napor i borba, a za dijete taj odnos je lak i prislan. Dijete ima smisao za transcendenciju. Odrasli nemaju više onaj lagani i smireni odnos koji je vlastit djetetu. Sofia Cavalletti kaže: *Djeca pokazuju čežnju i glad za poznavanjem Boga. Njihov odnos s transcendentnim je tako lak, smiren, spokojan, zahvalan i izvanredan. Čežnja i duboka radost koju su djeca očitovala dok su primala našu pomoć, ukazivala nam je kako su oduvijek čekala da bi ušla u taj odnos s Bogom. Djetetovo sjedinjenje s Bogom je intimno i čvrsto, smireno i vedro, jednostavno i prirodno, kao iskonski životni čin. Religiozno iskustvo djeteta ima snagu prirodnosti i spontanosti.*

S obzirom na ovu religioznu karakteristiku djeteta Sofia govori o konaturalnosti (urođenosti, naravnosti, ukorijenjenosti). Što to znači? Znači da postoji posebna privlačnost između Boga i djeteta, kao što je rekla Adele Costa Gnocchi *da se Bog i dijete razumiju.* Postoji neposredna veza između Boga i djeteta. Ona ih privlači jednoga k drugome i zajedno se osjećaju dobro (Cavalletti, 2005).

Djetinjstvo je razdoblje u kojem se odnos s Bogom uspostavlja, mogli bismo reći, s užitkom. *Rezultat našeg pedesetogodišnjeg eksperimenta,* kaže Sofija Cavalletti, *dovodi nas*

do spoznaje: ne samo da postoji religioznost u djetetu, nego da kroz nju dijete zadovoljava svoju životnu potrebu. Dijete u susretu s Transcendentnim zadovoljava svoje duboke potrebe, položene u korijenu života. Preciznije, o kojoj se to životnoj potrebi radi koju religiozno iskustvo zadovoljava? Po našem viđenju radi se o najvećoj životnoj potrebi djeteta: primiti ljubav i uzvratiti je.

Tko je Bog za dijete? Bog je ljubav; ljubav iz koje se rađa život, ljubav koja hrani taj život, zadovoljava i daje kušati neobjašnjivu radost, tako intenzivnu i kompletnu radost koju nijedno drugo iskustvo ne može dati.

Možemo, dakle, ustvrditi da kršćansko-teološka hrana posjeduje bogatstva koja su sposobna utažiti djetetovu religioznu "glad". Zadovoljenjem te "gladi" zadovoljavaju se sve duboke životne potrebe djeteta. Svi znamo i govorimo o važnosti iskustva ljubavi za formiranje i razvoj osobe. Što je onda religioznost nego jedno iskustvo ljubavi? Religiozni potencijal djeteta je specifičan stoga što je dijete samo bogato ljubavlju i što je religiozno iskustvo temeljno iskustvo ljubavi (Cavalletti, 2005).

Djetetova potreba da bude ljubljeno ne zadovoljava se samo tjelesnim iskazom (maženjem), nego bogatstvom ljubavi koja traži nešto njoj sukladno. Takvu djetetovu potrebu za ljubavlju može potpuno zadovoljiti samo Bog koji je Ljubav. Dakle, nije siromaštvo to što potiče dijete da traži Boga, nego bogati potencijal njegove ljubavi. Bog, koji je ljubav, i dijete, susreću se, dakle, u posebnoj konaturalnoj podudarnosti, *conaturalita*.

Dijete u susretu s Bogom uživa zbog zadovoljenja istinske i duboke potrebe svoje osobe. Ono ima potrebu za globalnom ljubavlju. Vjerujem da nijedno dijete, kaže Sofia Cavalletti, *nije ljubljeno u onoj mjeri u kojoj bi to htjelo i imalo potrebu.*

Na osnovu svega iznesenog možemo reći da je religiozni odgoj vitalna potreba djeteta.

3.2. Moralni odgoj

Moral definiramo kao skup pojmova o dobru i zlu; kao sistem društvenih normi, običaja, pravila, načela, smjernica, ideala, i kategorija koji je nastao u povijesnom razvitku čovječanstva, a odnosi se na regulisanje međuljudskih odnosa, individualnih i skupnih, na ponašanje čovjeka u društvu, u određenoj društvenoj zajednici (Vukasović, 1977, str.83; Legrand, 1995, str. 13; Vasta i sar., 2005).

U pedagogiji je opće prihvaćena tvrdnja o odlučujućoj važnosti afektivne interakcije između odraslog i djeteta. Međutim, unutar tog odnosa dijete posjeduje i religiozni potencijal koji mu omogućuje da uspostavi odnos s Bogom. U duhu krišćanstva, ukazuje se da jedino unutar tog odnosa ono može u potpunosti zadovoljiti svoju neizmjernu potrebu za ljubavlju. Takav odnos prožima čitavo njegovo biće i ono postaje sastavnim dijelom njegove osobnosti. Polazeći od pretpostavke da je u temelju moralnog odgoja odnos - ljubav i od urođene razvojne potrebe djeteta predškolske dobi za odnosom – ljubavlju, Sofia Cavalletti razvija Katehezu Dobrog Pastira. Ona se temelji na navještanju Boga – Ljubavi kroz biblijsku sliku Dobrog Pastira, koji nas ljubi, brani, štiti i traži. Odnos s Bogom – Ljubavi predstavlja za dijete ugodno iskustvo. Moralna teologija definira moralnu osobu kao osobu u odnosu. Biblijskim rječnikom rečeno: moralna osoba jest ona koja živi Savez. Kada promatramo djecu u atriju⁸, zadivljenu i uronjenu u ono što rade, svjedoci smo događanju življenja Saveza. Dijete pokazuje radost zbog odnosa s Bogom, u čemu leži temelj moralnog odgoja. Djeca u kasnijoj dobi počinju razvijati interes za područje koje možemo označiti kao “činiti” (paraneza)⁹ i pitaju se što je dobro, a što loše. U dobi do šeste godine nalaze se na području “biti” (kerigma)¹⁰. Tako naprimjer djeca do šeste godine, dok slušaju prispodobu o izgubljenoj odnosno pronađenoj ovci, ne prepoznaju u njoj osobu koja je bila neposlušna, koja je prekršila pravila, nego je poistovjećuju sa slabom, malom i bolesnom osobom. Zaključno možemo kazati da nikad nije prerano za moralni odgoj ukoliko se on shvaća kao radostan odgovor na Božju ljubav. Kerigma je uvijek temelju, stoga djeci predškolske dobi posvećujemo što više vremena da bismo zajedno mogli uživati u glasu Boga koji nas poziva.

3.3. Vjerski odgoj

⁸ Atrij (predvorje) je posebno pripremljen prostor za religiozan život, za zajednicu, sabranost, slavlje, molitvu, mjesto u kojem rad na spontan način prerasta u meditaciju.

⁹ Paraneza – moralni poticaji

¹⁰ Kerigma – Navještaj: Bog je ljubav; Isus je umro i uskrsnuo za nas.

Briga i važnost vjerskog odgoja djece predškolske dobi seže još od prvih početaka čovječanstva i Crkve. Vjerski odgoj nalazi svoje opravdanje već u najranijoj dobi ukoliko ga dijete dobiva kroz okruženje u kojem je topao, nježan, neposredan i jasan doživljaj svijeta. On se ostvaruje na području svagdašnjeg života, a ne na nekom posebnom religioznom području (Hoblaj, 2006).

Temelj religijskog odgoja u predškolskom uzrastu predstavlja prije svega Sveto pismo, a zasnovano je na pravima i slobodama djeteta kao individue.

Osim razina vjerskog odgoja, postoje dva modela (programa) vjerskog odgoja: Program katoličkog vjerskog odgoja djece predškolske dobi i vjerski odgoj prema načelima Montessori pedagogije, odnosno Kateheza Dobrog Pastira.

3.3.1. Katolički vjerski odgoj

Temelj katoličkog vjerskog odgoja je dokument Kongregacije za kler; Opći direktorij za katehezu iz 1997., koji u broju 178. kaže: „Djetinja dob i djetinjstvo, shvaćeni i obrađeni prema svojim osobitostima, predstavljaju dob prve socijalizacije, kao i ljudskog i kršćanskog odgoja u obitelji, školi i crkvi te ih stoga treba shvatiti kao odlučujući trenutak za budućnost vjere... Zato će u vrijeme djetinje dobi katehetski proces biti odgojan na najizvrsniji način, pazit će na razvoj onih ljudskih zaliha koji su antropološka podloga vjerskom životu, kao što su osjećaj povjerenja, zahvalnosti, sebedarja, zazivanja, radosnog sudjelovanja“ (Kongregacija za kler, 1997, str.78).

Kao što smo već rekli, djeca o vjeri najviše uče kroz situacije u kojima se nalaze svaki dan i ta činjenica se koristi u vjerskom odgoju djece predškolskog uzrasta. Cilj katoličkog odgoja jeste da dijete spontano razvija vezu punu ljubavi sa Bogom i svojim bližnjima (Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije, 2001).

3.3.2. Vjerski odgoj i Montessori pedagogija

Svako dijete je bogato i po prirodi nosi u sebi velike mogućnosti različitih oblika izražavanja, no za svoj svestrani razvoj potrebna mu je pomoć i podrška odraslih. U tom kontekstu navodimo i poznatu izreku talijanskog pisca Rodarija: *Svako se dijete rađa sa sto jezika, a mi mu oduzimamo devedeset i devet.*

Mnogi su shvatili bit takvog odgoja i pokušali pronaći odgojne putove kako bi pomogli djetetu da izrazi svoj odnos prema sebi i prema svemu što ga okružuje, ali da to učini u svojim *sto jezika* s kojima se rađa. Jedno od takvih odgojnih nastojanja jeste i Montessori pedagogija (Montessori, 1991; Montessori, 1993, str. 42).

Temeljno načelo pedagogije M. Montessori jest *pomoć životu*, a prva odgojna zadaća je oblikovanje unutarnjeg života djeteta. U tom smislu odgoj bi trebao pomoći oblikovanju čvrste osobnosti i duhovne ravnoteže djeteta. To je način života jer se ne stavlja naglasak na podučavanje djeteta, nego se priprema poticajna okolina koja budi prirodnu dječju radoznalost i omogućuje mu spontano učenje otkrivanjem. On polazi od dječje individualnosti. Skupine djece su mješovite dobi. Mlađa djeca uče od starijih, dok starija utvrđuju znanje pomažući mlađima. U Montessori skupine uključuju se i djeca s teškoćama u razvoju. Na taj se način *jaki* usavršavaju, a *slabi* jačaju.

Svako dijete slijedi vlastiti ritam rada, otkrivajući nove sadržaje ili utvrđujući ono što je već naučilo ponavljanjem vježbi uz unutrašnji osjećaj uspjeha koji rađa radošću, sve pod motom "Pomozi mi da to učinim sam". Djecu treba poštivati kao osobe koje imaju svoje razvojne zakonitosti i prava na slobodu.

U pripremljenom okruženju didaktički materijali su pažljivo odabrani i postavljeni na otvorene police kako bi budili dječji interes i kako bi ih dijete moglo samostalno uzimati, nakon što mu je materijal prikazan. Podijeljeni su u nekoliko područja: vježbe svakodnevnog života, vježbe za razvoj osjetila, vježbe za razvoj govora i jezika, vježbe za matematiku, vježbe za kozmički odgoj i didaktički materijali za religiozni odgoj. Montessori pristup je put na kojem djeca u potpunosti koriste i razvijaju svoje potencijale. Prirodno i samostalno uče, jer je okruženje oblikovano po njegovoj sposobnosti, potrebi i interesu. Ovaj Program u potpunosti i sveobuhvatno govori o religijskom učenju kao procesu sazrijevanja u vjeri, ljubavi i dobru.

Marija Montessori razvila je svoju osobnu pedagošku praksu vjerskog odgoja u kojoj otkriva da svako dijete ima snažne duhovne potencijale još dok je sasvim malo. Ona piše: *Djeca su sposobna razlučiti naravne stvari od nadnaravnih. Njihova intuicija nas je potakla da razmišljamo o religiozno osjetljivom razdoblju: Prvo razdoblje života izgleda tako povezano s Bogom kao što je razvoj tijela usko ovisan o zakonima prirode koja ga preobražava* (Montessori, 1991, str. 324-325).

Također je mišljenja da dijete iz okruženja treba upijati doživljaje kojima prisustvuje, a za koje postoje poticaji, kao što su npr. vjerske svečanosti i obredi, i tada će se te doživljene slike utisnuti u podsvijest djeteta (Prekop, 2008, str. 24).

Maria Montessori nakon otkrića duhovnog potencijala djeteta te otkrića važnosti okruženja za njegov razvoj u jednoj dječjoj kući u Barceloni zajedno s jednim svećenikom oprema okruženje za vjerski odgoj djeteta i naziva ga *atrij*. Prostor je bio opremljen nekim modelima predmeta iz crkve u smanjenom obliku. Maria Montessori piše o svom iskustvu s djecom u takvom okruženju: *Kada su djeca ušla u polu zatamnjen prostor u kojem su lagano podrhtavale svijeće, djeca su postala potpuno tiha jer su osjetila da su u Božjoj kući i ta je tišina utjecala na njihovu nutarnju tišinu. Tiho su hodala, uz izbjegavanje bilo kakvog šuma, nosili su posude s vodom pazeći da se ne poliju i slično. Vanjsko okruženje utjecalo je na nutarnje i obratno* (Montessori, 1993, str. 320). Vidjela je da su djeca u takvom religioznom okruženju pokazivala ne samo *osjećaj radosnog zadovoljstva*, nego i *neko novo dostojanstvo*.

Sljedbenici Marije Montessori nastavljaju otkrivati religiozni potencijal djeteta te na temelju njihova promatranja pripremaju okruženje sa sadržajima koji potpomažu cjeloviti djetetov razvoj, posebno religiozni. Vjerski odgoj djece prema načelima Montessori pedagogije nazivaju Kateheza Dobroga Pastira.

3.3.2.1. Odgojitelj u vjeri u Montessori vrtiću

Odgojitelj u vjeri priprema okruženje, pomaže djetetu da uspostavi kontakt sa stvarima u prostoru i pokazuje upotrebu stvari i njihovo značenje. Odgojitelj u vjeri je dio okruženja u kojem dijete boravi, a njegova uloga je da mu posreduje Riječ Božju. On ga ne opterećuje informacijama, nego zajedno s njim osluškuje i naviješta Boga. U Katehezi Dobroga Pastira odgovaramo na tihi zahtjev djeteta: *Pomozi mi da se sam približim Bogu!*¹¹

Ono što čini ozračje Montessori ustanova možemo nazvati etikom brižnosti, odgovornosti i razumijevanja, a to odgovara stalnim nastojanjima Marije Montessori da promijeni držanje odgojitelja i razvije povjerenje u dječje mogućnosti. Svako dijete ima svoj razvojni potencijal,

¹¹ 15.9. 2015. <http://sm-provincijalat.hr/dobri-pastir-u-djecjem-vrticu-dobri/>

kojeg odrasli trebaju razumjeti te njegov postupni razvoj pažljivo i sustavno promatrati, s ljubavlju i interesom za dijete.

Stoga Montessori odgojitelj u vjeri mora biti osoba vedrog i otvorenog duha, nježna, suzdržana, pažljiva u govoru i kretanju, mirna, strpljiva i uredna. On treba razvijati sposobnost indirektnog vođenja, dopustiti djetetu da gradi svoju osobnost, nalazići–vlastiti ritam, omogućiti mu samostalno odlučivanje i izgradnju neovisnosti. To zahtijeva podršku, izraženu odmjerenom pohvalom onda kada ju dijete treba, poticajem kad se samo izgubi, pružanjem mogućnosti izbora, ali isto tako i ponude dok samo ne odluči birati (Philipps, 1999). Odgojiteljevu ulogu nije moguće odigrati, ona je autentična samo ukoliko je proživljena i ukoliko izvire iz njegove nutrine.“Učitelj koji šeće u sjeni hrama, među učenicima, ne daje od svoje mudrosti nego od svoje vjere i ljubavi. Ako je doista mudar, ne nudi vam da uđete u kuću njegove mudrosti nego vas radije vodi do praga vašeg duha“ (Džubran, 1985, str. 43).

*Kroz Katehezu Dobroga Pastira djetetu pomažemo da uspostavi kontakt s onim izvorima u kojima se Bog u živome obliku objavljuje, tj. s **Biblijom** i **liturgijom**. Biblija i liturgija dvije su nerazdvojive stvarnosti. Biblija pripovijedanjem obuhvaća prošlost, a liturgija slavljenjem obuhvaća sadašnjost. Biblija pripovijeda, a liturgija slavi isti događaj spasenja (Đuzel, 2006, str. 569). Npr. Kristova molitva koju djeca lako nauče i mogu moliti kao put ka ljubavi Božjoj. Djeca se kroz molitvu “Oče naš” obraćaju Bogu kao svome ocu na zemlji koji je vidljiv našim tjelesnim očima.*

4. METODIČKI PRISTUPI RELIGIJSKOG ODGOJA U SUVREMENOM PREDŠKOLSKOM ODGOJNO-OBRAZOVNOM SISTEMU

Kada govorimo o metodici kao nauci, ne možemo zaobići epistemologiju (nauka o nauci), niti epistemološke odrednice metodike, kao što su pojam, predmet, mjesto u sistemu drugih pedagoških disciplina, cilj, zadatke i perspektive ove pedagoške nauke. Odrednice ovu disciplinu generiraju kao naučnu disciplinu. Metodika religijskog odgoja je po svojoj epistemološkoj prirodi integrativna naučna disciplina, jer jedinstvenim i novim epistemološkim odrednicama povezuje i djelove opće metodike i drugih pedagoških i psiholoških nauka, čiji se sadržaji i metode nalaze u sadržaju odgojno-obrazovnog procesa.

Možemo reći da je metodika primjenjena pedagogija, odnosno praktična teorija odgoja, jer je ona tumačenje pedagoških implikacija za neposrednu praksu odgojitelja, kroz razradu sustava općih preporuka, zahtijeva, uputstava, opisa postupaka i drugih oslonaca za odgojitelje u vezi pripremanja, obavljanja praćenja rada u vrtiću, te refleksije. Dakle, područje metodike u širem smislu je sve što se dešava u prenosu ljudskog znanja i iskustva o svijetu koji nas okružuje. Naučno utemeljenje prema kojem metodika spada u pedagoške discipline je prihvaćeno, tako da je i mi određujemo kao pedagošku disciplinu. Nema nikakvog naučnog opravdanja da se metodika kao specifična disciplina ne svrsta u naučno područje pedagogije. Kao što vidimo, ona je po svome naučnom opredjeljenju, predmetu i problemu istraživanja, nastanku i razvoju, ali i po svojoj namjeni i zadacima, izrazito pedagoška disciplina i zato prvenstveno pedagoški utemeljena.

Nasuprot ovom stajalištu je stručno utemeljenje metodike, koja metodiku usko vezuje uz odgojnu oblast koju smatra jednim temeljem metodike. Poistovjećivanje struke i metodike osnovna je slabost stručnih metodika, jer se na taj način zanemaruju zakonitosti odgojno-obrazovnog procesa, njegov pedagoški, psihološki i spoznajni kontekst. Metodika jeste određena sadržajima odgojne oblasti kojoj pripada, ali ne samo time (Šindić, 2016, str.35-37).

Osnovna funkcija koncipirane opće metodike, kao nastavnog predmeta sastoji se u tome da buduće odgojitelje i predškolske pedagoge (svakoga u svom domenu) osposobi za ostvarivanje. Njenim izučavanjem obezbjeđuje se zasnovanost postupaka koji se preporučuju u vaspitanju na naučnim argumentima, povezivanje pedagoških i metodičkih saznanja u koherentnom sistemu (Kamenov, 1999, str.20).

Javila se potreba za metodiku religijskog odgoja kao samostalne discipline, iz razloga što je metodika dio primjenjene pedagogije i nastala je zbog potrebe. Religijski odgoj je zastupljen u vrtićima i odgojiteljice trebaju uputstva za rad sa djecom tog uzrasta.

4.1. Ambijent religijskog odgoja

Kao što svaki čovjek ima svoje materijalno i kulturno okruženje da bi se razvijao i oblikovao tako je potrebno da ga ima i dijete. Ono mora odgovarati potrebama djeteta i omogućiti mu razvoj njegovih sposobnosti. Marija Montessori pripremala je okruženje za dijete gdje ono može biti samostalno i neovisno.

1. Atrij (predvorje)

U Katehezi Dobroga Pastira pripremljeno okruženje za razvoj religioznih potreba djeteta zove se *atrij*. Dolazi od latinske riječi *atrium* i u ranijem kršćanskom razdoblju predstavljao je peristilno dvorište ispred bazilike, najčešće s fontanom u sredini i služio je kao okupljalište, za prelazak iz ulice u crkveni prostor. Takvo okruženje omogućuje izražavanje njegovih unutrašnjih potreba: samostalnost, kontrolu, usavršavanje pokreta, ali atrij ima još posebna svojstva i ciljeve.

Atrij sačinjavaju prikladno opremljeni kutići s katehetsko-didaktičkim sredstvima:

- **Kutić za svetu Misu**

Kada su djeca u prilici da sama pripremaju predmete za svetu Misu (kalež, patenu, svijeću, križ i dr.), oni im postaju bliskiji. Ulaze u tajnu sv. Mise kroz najvažnije geste koje uključuju: pripremu kaleža, pretvorbu, prikazanje, gestu mira. Tako doživljavaju svetu Misu kao sakrament dara što odgovara djeci rane i predškolske dobi.

- **Kutić za molitvu**

Ovdje djeca mogu doživjeti određeno liturgijsko razdoblje u svojoj punini i liturgijskim bojama, pjesmom, molitvom i svijećom, odabranim čitanjima, obredima i svečanostima.

- **Kutić za prisposobu o Kraljevstvu Božjem**

Tajna Kraljevstva Božjeg nešto je što djeca otkrivaju. Ovdje odabrane prisposobe motiviraju djecu da svojim prirodnim smislom za divljenje i čuđenje to i otkriju. Slike i slokovnice koje objašnjavaju prisposobe kojima se isus služio da navijesti ljudima Kraljestvo Njegova Oca.

- Kutić za krštenje

Simboli sakramenta krštenja dio su tajne Kristove smrti i uskrsnuća. Kroz njih dijete ulazi u tajnu sudjelovanja u tome. Krist je svjetlo koje se daruje svima, on je klica uskrslog Života.

- Kutić događaja iz Isusova djetinjstva (diorama)

Kroz riječi svetog Pisma naviješta se utjelovljenje – od Navještenja, rođenja Isusovog, do bijega u Egipat. Dijete na poseban način proživljava uskrsne događaje kroz obred liturgije svjetla, a početak su modeli Jeruzalema i praznog groba.

- Kutić za zemljopis

Spasenje svega što je stvoreno ostvario je Bog u zemlji Izrael po osobi Isusa Krista koji se utjelovio u stvarnom prostoru i vremenu. Kutić sadrži mape zemlje gdje je Isus hoda i poučavao narod, globus, razno posuđe, nakit, ukrasna platna s kojima su se tadašnji ljudi služili. Uniforme koju je Isus nosio.

- Okrugli stol s katehetsko-didaktičkim sredstvom prispodobe o Dobrom Pastiru Nalazi se na sredini atrijskog dvorišta. Djeci se naviješta Ljubav Božja u osobi Isusa Krista Dobrog pastira koji je za nas umro i uskrsnuo.

4.2. Metode predškolskog odgoja i obrazovanja u religijskom odgoju

Riječ metoda potiče od grčke riječi *metodos*, što znači planski postupak za ostvarenje nekog cilja.

Najvažniji posao odgojitelja je odgajanje djece, te primjena opće odgojnih – odgojnih metoda zauzima nezamjenjivo mjesto u njegovom radu. U predškolskoj pedagogiji postoje raznovrsni pristupi metodama odgojno-obrazovnih rada, njihovom klasifikacijom, definiranju i utvrđivanju značaja. Moramo naznačiti da se veoma teško odvajaju odgojne od obrazovnih metoda.

U Didaktici Bogner navodi da su strategije odgoja zdrav način života i socijalizacije. Strategije obrazovanja su otkrivanje, razgovor, posmatranje, metod praktičnih radova i sl. Obrazovne metode su verbalna metoda, metoda posmatranja i demonstriranja, metod praktičnih radova, otkrivačka metoda, problemska metoda i sl. Npr. dijete ćemo verbalno poticati ako mu upućujemo riječi pohvale, a sprječavati ako ga kritikujemo. Ako izložimo odgovarajuće argumente, dijete ćemo verbalnim putem ubjeđivati.

Odgojitelj može da izloži dječije radove te da ih oni posmatraju, čime se postiže afirmacija vrijednosti i zadovoljstvo postignućem, što je u osnovi metod motivacije, a time i metod podsticanja. Također, odgojitelj može demonstrirati neadekvatno ponašanje i zahtijevati da se tako ne ponaša, što je vezano za odgojno - obrazovni metod sprječavanja. Demonstracija adekvatnih radnji i postupaka može biti uvjerljiva i ubjedljiva za dalje dječije djelovanje. Demonstracija lijepog ophođenja može uticati na njegovu primjenu u svakodnevnom ponašanju što nadopunjuje metodu navikavanja. Metod praktičnih radova može uticati da se dijete osjeti kompetentno što je bitno u motivacionom i podsticajnom procesu. Putem ove metode dijete će možda biti spriječeno da radi neadekvatne aktivnosti i time je realizovana i metoda sprječavanja. Također, dijete kroz uspješne radne aktivnosti razvija i optimalizuje sliku o sebi što je sredstvo ubjeđivanja (Šindić, 2016, str. 67). Ako dijete putem praktičnih radova usvaja osnove radnih navika, to je osnovni smisao odgojne metode navikavanja.

Otkrivački i problemski metodi mogu također dovesti do odgojnih ishoda. Uspjeh nakon otkrivanja ili rješavanja problema djelovaće podsticajno. Dijete možemo usmjeriti da otkriva ono što je dobro i loše u ponašanju i međuljudskim odnosima, što može imati efekt podsticanja ili sprječavanja. Otkrivanjem djetetovih emocija i emocionalnih stanja, optimalizacijom dječije slike o sebi i vlastitim svojstvima, dijete možemo uvjeravati i ubjeđivati. Otkrivanje pravila dobrog ponašanja predhodi primjeni tih pravila u svakodnevnom ponašanju i metodi navikavanja.

Uloga odgojitelja jeste i da ostvari povoljnu socio-emocionalnu klimu u grupi i da pomaže u ostvarenju zadovoljavajućih interpersonalnih odnosa te su i metode interpersonalne komunikacije značajne u njegovom radu. Tu spada modelovanje, igranje uloga, radionice i sl. Odgojitelj je i pažljiv posmatrač, opservator i dijagnostičar, te su i dijagnostičke metode poput sistemskog posmatranja i analize slučaja primjenjive u njegovom radu. Također, teško je odvojiti metode u radu sa predškolicima jedne od drugih u globalu, npr. metod demonstracije i žive riječi i sl. Dakle, metode za religijski odgoj i obrazovanje predškolaca se kombinuju. Pri osmišljavanju najefikasnijih korelacija potrebno je uvažavati i razvijati kreativnost i uzeti u obzir dječije potencijale te iznalaziti dinamičke i efikasne kombinacije metoda, umjesto šablona i stereotipa (Šindić, 2016, str. 68).

Metode mogu biti indirektivne i direktivne, zavisno od angažovanosti odgojitelja, dok se dječija angažovanost podrazumijeva u obje varijante. Uloga odgojitelja kao nenametljivog posmatrača, koji povremeno pomaže i ohrabruje, karakteristična je za nedirektivne postupke i indirektne metode. Odgojitelj treba da omogući djeci pristup raznolikim religijskim sadržajima, sredstvima i centrima, društvenim odnosima i situacijama, a učenje se onda odvija spontano kroz aktivnosti u religijski obogaćenom materijalnom i socijalnom okruženju. Odgojitelj je prvenstveno savjetnik i pomagač u zamršenom spletu društvenih relacija i odnosa (Šindić, 2016, str. 69). Direktivni metodi obuhvataju neposredno pokazivanje, demonstriranje, informisanje o religiji, objašnjavanje, opisivanje, približavanje i sl. Uloga odgojitelja u ovako postavljenim metodama je transparentnija, izraženija i naglašenija. Odgojitelj je tokom čitavog odgojno-obrazovnog procesa aktivan i vodi aktivnost. Služi kao model ponašanja i izvor znanja i iskustva. Pedagoški ideal je, naravno, upotreba indirektnih metoda, jer one u skladu s prije rečenim, omogućavaju intenzivniju aktivnost djeteta i rano učenje. To uvijek nije moguće, pa često rad sa djecom zahtijeva direktno vođenje od strane odgojitelja (Šindić, 2016, str.73,74).

Verbalne metode naglašavaju govornu komponentu. Riječi kao znakovi, simboli govora imaju karakter informacije trećeg reda, jer su posrednici između stvarnih predmeta, odgojitelja i djeteta. U religijskom odgoju služimo se njome, npr. čitanjem biblijskih priča, razgovorom o Bogu i hrišćanskim vrlinama (Katehetski glasnik, 2002, str.59.).

Primjer; "Isusovo rođenje"

Priča o Isusovom rođenju iz dječije Biblije. Pomoću slika Isusovog rođenja zajedno prepričavamo priču. Pazimo na redoslijed radnj kao I to da je priča obogaćena detaljima. Također usavajamo nove riječi (bogaćenje riječnika) kao što su: porodio, Djevica, Novorođenče, jaslice, slama...). Igramo igru "pogodi gdje se krije glas"Č" (čaša, česma, Isus, novorođenče, Josip, jaslice).

Polako i razgovjetno izgovaramo riječi, a djeca pogađaju riječ gdje ima glas"Č".

U metode koje se koriste u religijskom odgojno-obrazovnom radu ubrajamo i metodu demonstracije: metodu demonstracije pomoću koje možemo djetetu demonstrirati na koji način se pravilno krsti ili ponaša u crkvi za vrijeme molitve i metodu crtanja i ilustrovanih radova, koja nam omogućavaju da djeca uz pomoć grafičkih radova stječu nova znanja.

Oslanjajući se na metode vizualne percepcije uvodimo u aktivnost ilustriranu sliku Isusova rođenja. Slika je bogata detaljima i prikazana raznovrsnim bojama. Djeca pričaju što

vide na slici, oslanjaju se na prethodno ispričanu priču i prepričavaju svoje dijelove priče, međusobno se nadopunjuju. Odgojitelj usmjerava priču kako bi se oslonili na točan redoslijed događaja.

Metoda praktičnih radova je način rada u odgojno-obrazovnom radu gdje djeca obavljaju praktične aktivnosti religijskih sadržaja. Tu dolazi do izražaja samostalnost djeteta. U religijskom odgojno-obrazovnom radu odgojitelj ovu metodu može jako dobro da primjeni, npr. da svaki dan jedno od djece samostalno izgovori molitvu prije objeda (slika 1.).

Slika 1. Molitva prije obroka

Metoda praktičnog rada u predškolskom religijskom odgoju omogućava upoznavanje djeteta sa religijom uz njegovo potpuno angažovanje, gdje ono uz potpunu angažovanost i aktivnost stiče nova iskustva, ostvaruje određeni zadatak, a rezultat svega toga je razumljiv i primjenjiv. Praktični rad i aktivnost je izvor spoznavanja, gdje djeca dolaze do spoznaje, ali i rezultata. Kao primjer u ovoj metodi možemo navesti samostalno prakticiranje molitve u toku dana ili nedjelje (slika 2.).

Primjer; Naučiti dijete da se samo prekrsti. Kada dođe u Crkvu da se pravilno pokloni pred glavnim oltarom. Lijepo ponašanje kod oltara, (požući?) svećeniku tijekom sv. Mise.

Slika 2. Primjer; Metoda praktičnog rada (molitva prije odlaska na spavanje)

Istraživačko-otkrivačka metoda se koristi u oblasti religijskog odgoja. U ovoj metodi zadatak odgojitelja jeste da organizuje situacije koje će poticati traganje i istražički duh djeteta, kojima ono otkriva svoj odnos sa Bogom i religijom. Uloga odgojitelja je usmjerivačka i pomagačka.

Metoda koja je usko povezana sa otkrivačkom metodom jeste problemska metoda. Za djecu predškolskog uzrasta odgojitelj postavlja praktične probleme, gdje dijete treba da nađe konkretno rješenje npr. dijete iz susjedstva teško živi, jer su mu roditelji ostali bez posla. Na koji način bi ono riješilo taj problem? Dijete povučeno i usamljeno, socijalno ugroženo, koje je samozatajno, stidljivo, kasnije stupa u komunikaciju s ostalom djecom. Lakše stupa u komunikaciju s odgojiteljicom.

Metoda podsticanja i hrabrenja razvija i jača samopouzdanje kod djeteta na taj način što odgojitelj tokom izvođenja aktivnosti hrabri i podstiče dijete. Važno je poticati i održavati ugodne emocije koje se u djece bude prilikom molitve, religijskih praznika i samog razgovora o Bogu i ljubavi, kako bi postale motiv da djeca budu u religijskom duhu.

Primjer "Dijete kojemu je umrla majka. Hrabriti ga i razgovarati s njim o Anđelu čuvaru koji se brine za njega i čuva ga 24h, i da je njegova mama na sigurnom mjestu za koju se također brine njen Anđeo čuvar. Svi mi imamo svoje Anđele čuvare."

Metoda scenske komunikacije je zasnovana na elementima glume i scenske komunikacije. Ova metoda je nezamjenjiva u radu sa predškolskom djecom, najviše zbog toga što lutka zauzima nezamjenjivo mjesto u dječijem životu (Šindić, 2016, str.76-80). U

religijskom odgoju veoma često se služimo ovom metodom, organiziranjem predstava religijskog sadržaja uz aktivno učešće djece, naročito za vrijeme blagdana (slika 3.)

Primjer; "Isusovo rođenje" Djeca izabiru svoje uloge. Pronađemo Sv. Josipa, Djevicu Mariju, Isusa... Odgojiteljica pomaže pri odijevanju likova; razrađuje s djecom kretanje po bini, uvježbavamo dijelove teksta kad djeca ne nauče. I demonstriramo pred cijelom grupom.

Slika 3. Primjer; Metoda scenske komunikacije

4.3. Oblici rada prilikom upoznavanja djece sa religijskim sadržajem

U aktivnostima upoznavanje djece sa religijskim sadržajem, odgojitelj djeluje izborom oblika rada na njen tok, smjer i ishode. Imamo sljedeće oblike rada: rad sa cijelom grupom (frontalni ili kolektivni oblik rada), rad sa malim grupama i parovima (grupni oblik rada), te individualni oblik rada. U predškolskom odgoju podjednako su zastupljeni i individualni i grupni oblik rada.

Rad sa cijelom grupom podrazumijeva da sva djeca rade na istom zadatku, a odgojitelj vodi ove aktivnosti. Primjer rada sa cijelom grupom može biti gledanje obrazovne emisije religijskog sadržaja, zajedničko slušanje priča o religiji, gledanje lutkarske predstave o životu Isusa Krista i sl.

Rad u malim grupama predstavlja najveći izazov u radu sa djecom predškolske dobi, iz razloga što je sposobnost djece da aktivno učestvuju u radu u grupi manja sa manjom dobi. Obično su te grupe veličine od dvoje do šestoro djece. Mlađa dob, zahtijeva i manje grupe. Kao primjer dobrih grupnih aktivnosti imamo grupne likovne radove ili igre mašte sa

religijskom tematikom, koje će djeci razviti osjećaj odgovornosti, saradnje, interakcije, tolerancije i mnoge druge socijalne vještine.

Kada su djeca samostalna onda se praktikuje individualni oblik rada. U individualnom obliku rada djeca su pojedinačno zaokupljena nekom aktivnošću koja ne mora da bude ista. Te aktivnosti mogu podrazumijevati: interakcija odgojitelja sa djetetom u vidu pouke ili ohrabrenja, samostalni muzički i likovni izričaj religijskog sadržaja, monolog i sl. (Šindić, 2016, str. 65).

4.4. Individualizacija u religijskom odgoju

Kada govorimo o individualnoj metodi moramo naglasiti da je ona veoma poželjna u vjerskom odgoju, jer je vjerski doživljaj lično obojen. Individualizacija potiče od lat.individuum, pojedinca. Individualizacija je sistem individualnih prilaza, sistem metoda i organizacija nastavnog procesa usmjerenih na određeni tip osobnosti.

U suvremenom odgoju potrebno je da dominira holistički pristup kako u proučavanju i tumačenju (cjeline) konteksta pojedine odgojno-obrazovne ustanove u kojoj dijete boravi i koji određuje kvalitet življenja, razvoja i učenja djece, tako i u vaspitanju i obrazovanju svakog pojedinog djeteta (Slunjski, 2009, str.104-115).

Individualizacija u odgojnom-obrazovnom radu polazi od pretpostavke da ne postoje dva djeteta koja na isti način ulaze u proces učenja jer postoje individualne razlike u ličnom iskustvu, znanju, vještinama, rasuđivanju, temperamentu, stilu učenja, polu, interesovanjima, kulturnom i socijalnom kontekstu iz kojeg dolaze i tako dalje (Saifer i sar., 2000).

4.5. Aktivnosti za upoznavanje i usvajanje religijskog sadržaja

Pored igre, djeca predškolskog uzrasta bave se i nekim drugim aktivnostima. Dječiju aktivnost u širem smislu te riječi mogli bismo definirati kao samostalnu ili usmjerenu voljnu radnju za postizanje određenih ciljeva ili rezultata koji za djecu imaju smisao. Često je za djecu igra sama po sebi cilj.

Da bi odgojitelji realizirali odgojno-obrazovnu aktivnost sa djecom u vrtiću, treba da adekvatno postave cilj, ishode, izaberu i isplaniraju tok aktivnosti i sadržaje, osmisle situaciju i društveni kontekst za učenje, okruženje i centre za učenje, pripreme odgojno-obrazovna sredstva, uobliče slijed, trajanje i dinamiku realizovanja odgojno-obrazovnog sadržaja tj.

artikulaciju aktivnosti. Najpouzdaniji pokazatelji uspješnosti odgojno-obrazovnog rada u vrtiću su dječije interesovanje i dječija aktivnost (Šindić, 2016, str.85-87).

Aktivnosti za upoznavanje religijskih sadržaja na predškolskom uzrastu su brojne i raznovrsne. Djecu možemo upoznavati s religijskim sadržajima putem usmjerenih, slobodnih i kombinovanih aktivnosti.

4.5.1. Religijske glazbene aktivnosti

Glazba okuplja djecu, povezuje ih, otvara im prostor za spontanu i toplu komunikaciju međusobno, s odraslima i s Bogom. Glazba emocionalno obogaćuje dijete i čini ga plemenitim.

Izvođenje pjesme ili igre s pjevanjem može se povezati s govornim, scenskim, likovnim, tjelesnim izričajem i time doprinositi integrativnom pristupu djetetu u njegovim stvaralačkim mogućnostima.

Dijete spontano i otvoreno za sve što ga okružuje, na različite načine i različitim sredstvima i putovima, posredstvom odraslih, odgojitelja i roditelja, otkriva Boga stvoritelja koji sve voli.

Najvažniji metodički postupci glazbenog odgoja koje odgajatelj provodi u dječijem vrtiću su pokret, aplikacije i instrumenti koje djeca sviraju. Ti metodički postupci koriste se u sljedećim vrstama aktivnosti: kod igara sa pjevanjem, kod aktivnog slušanja glazbe, kod susreta sa novom pjesmom ili brojalicom, kod poticaja dječijeg stvaralaštva, te kod sviranja na udaraljka (Katehetski glasnik, 2002, str.202).

Kroz godinu pratimo i obilježavamo vjerske blagdane, usvajamo pjesme religijskog sadržaja (blagdane svetaca, Božić, Korizmu, Uskrs, sv. Misu sa djecom i roditeljima – pjevaju djeca). U glazbenoj radionici djeca se upoznaju s glazbenim instrumentima: flauta, klavir, bubnjevi, zvečke, triangel, kastanjete, def – koje koriste na prigodnim probama (slika 4.).

Primjer: Usvajanje pjesmica: “Djetešce nam se rodilo”, Rodio se Bog i čovjek”
Usvajajući melodije uz klavir. Pjesmice zajedno usvajmo uzastopnim ponavljanjem. Kad djeca svladaju pjesmicu (njen ritam i melodiju) našu glazbenu aktivnost produbljujemo tako

da djeca prema vlastitim željama biraju instrumente (udaraljke, puhačke...) te se mijenjaju u izvođenju pjesmica.

Slika 4. Djeca pjesmice usvajaju pomoću glazbenih instrumenata

4.5.2. Likovne aktivnosti religijskog sadržaja

Likovni izričaj djeteta danas je i urođena sposobnost izražavanja i komuniciranja, oblikovanjem obojenih površina ili volumena. Poticanjem likovnog izražavanja djeteta uz prepoznavanje njegovih individualnih sposobnosti ostvaruje se prava komunikacija. Od presudne je važnosti uloga odgojitelja u procesu prepoznavanja, njegovanja i poticanja individualnosti. Odgojitelj potiče dijete da vidi i promatra, a nikako ga ne upućuje kako da se izražava.

Dijete je spontano i otvoreno prema religioznom sadržaju i u toj otvorenosti spaja se duhovni i slikovni doživljaj i likovni izričaj je prekrasan. Likovna komunikacija je primarna djetetova potreba i način komunikacije i prožimajuću se kroz vjerski sadržaj osigurava mogućnost da dijete na taj način izrazi svoj doživljaj, osjećaj ili poruku.

Slika 5. Dječije likovne aktivnosti

Koliko je neophodna spona vjere i likovne umjetnosti govore nam silna svjetska likovna i građevna ostvarenja koja su trajna inspiracija svakoj generaciji koja dolazi. Od presudne je dakle važnosti kako je kod djeteta potaknuti (Katehetski glasnik, 2002, str.195).

Kroz liturgijsku godinu djeca se likovno izražavaju prateći spomendane raznih svetaca, Advent, Božić, Korizmu, Uskrs. Na te teme djeca upotrebljavaju razne tehnike: olovke, drvene i masne bojice, tempere, akvarel (slika 5,6, i 7).

Primjer: Bojenje crteža, crtanje na zadanu temu, izrada jaslica, slame i izrada Figure malog Isusa od gline, te bojenje vodenim bojama. Izdrada Božićne jelke od rola papira, papira u boji, laka za nokte; škare i ljepilo.

Slika 6. Dječije likovne aktivnosti

Slika 7. Posjet muzeju. Djeca crtaju svoja zapažanja.

4.5.3. Religijske aktivnosti s ciljem razvoja govornog sadržaja djeteta

Govorno tj. jezičko stvaralaštvo djece obuhvata sve vrste govornih igara, od njih polazi i sa njima se prepliće pa je dosta teško odvajati ga od običnih govornih igara. Zove se i stvaralaštvo zato što tu dolaze do izražaja dječija mašta i fantazija, kreativnost posebne vrste.

Jezičko stvaralaštvo djece nije govor u igri, nije obična govorna igra ili vježba, nije ni običan govor djeteta u različitim životnim situacijama, ali na svemu tome počiva, od toga polazi. Sve se to prepliće pa je u praksi teško sve to detaljno razgraničavati. U radu sa djecom polazi se od govorne igre i vježbe pa se podstiče govorno (jezičko) stvaralaštvo. Djeca vole i sama da improviziraju jezičke igre i igre dramskog stvaralaštva (Medvjed u prodavnici, Razgovor životinja i sl.).

Cjelokupan rad, pa tako i religijski odgoj s predškolskom djecom treba da bude zasnovan na igri. Govorne igre koje se koriste za ostvarivanje ciljeva i zadataka razvoja govora jesu didaktičke aktivnosti jer ih svjesno i smišljeno organiziramo. Svaka od ovih igara može prerasti u dječije govorno stvaralaštvo, bilo to spontano ili uz pomoć i podsticaj odgojitelja. Za mlađu i srednju odgojnu grupu govorne igre će imati primarni zadatak da doprinesu pravilnoj artikulaciji glasova i bogaćenju riječnika. Za stariju grupu to je

njegovanje i formiranje pravilnog gramatičkog govora i „usavršavanje“ osnovnih oblika usmenog govora. Da bi se odgojitelji služili igrom koja će imati pomenuti cilj, moraju poznavati njenu strukturu tj. zamisao, sadržaj, radnju igre, pravila i igrova svojstva (predstava religijskog sadržaja) (Rugovac, 2016, str.6).

Usvajanjem molitvica sa nepoznatim riječima (bogaćenje riječnika) uz pojašnjavanje o njihovim značenjima. Stvaramo priču pomoću sličica – tematika iz Biblije. Izmišljamo priču uz poticaj odgojitelja i na već “odslušanu”priču – stvaramo “svoju” (slika 8.).

Pimjer: Igra: što sve počinje sa glasom “Č”? Odgojitelj i djeca sjede u krugu. Odgojitelj započinje igru i nabraja riječi: čaša, čelo...djeca nastavljaju. Cilj je sjetiti se što više riječi koje počinju sa “Č”.

Zatim odgojitelj nastavlja s igrom: “Gdje čuješ Č?” (čaša, voda, oči...). Zatim nastavlja s analizom i sintezom riječi.

Slika 8. Primjer; metoda govorno tj. jezičko stvaralaštvo

4.5.4. Dramske igre u religijskom odgoju

Dramska pedagogija podrazumijeva skup metoda poučavanja i učenja koje se sustavno koriste dramskim izrazom kao čovjekovom sposobnošću kojom se on služi tijekom sazrijevanja i odrastanja (Krušić, 2008).

Korijene dramskog izraza nalazimo u simboličkoj igri djeteta koja se javlja između druge i treće godine života. To je sposobnost predstavljanja pomoću kojeg neka radnja ili doživljaj može zamijeniti neku drugu radnju ili doživljaj (Škuflić-Horvat, 2008).

Osnovni je zadatak dramskog odgoja kao „odgoja za život“ razvoj cjelokupne dječje ličnosti. Dramski odgoj namijenjen je svoj djeci sudionicima i za njega nije prijeako potrebna nadareno dijete.

Kroz poigravanje različitih konfliktnih situacija i susretom s različitim karakterima djetetu se omogućuje da bezbolno istraži kako je to biti odrastao (Škuflić-Horvat, 2008).

Dijete kroz dramske igre, uloge koje su mu dodjeljene izražava svoje emocije i stvara veze sa okolinom, stiče novo iskustvo i pobjeđuje strahove (Krušić, 1992; Krušić, 2002).

Vjerska dramska aktivnost koja je namijenjena učenju, razvoju kreativnosti i samoizražavanju predmet je dramskog odgoja (Dragović i Balić, 2013; Krušić, 2008; Škuflić-Horvat, 1993).

On pomaže djetetu u razvijanju osjećajnosti i osjetilnosti, govornih i drugih izražajnih sposobnosti i komunikacijskih vještina, mašte, kreativnosti, otkrivanju i razvijanju sklonosti, sposobnosti, formiranju stavova, stjecanju i razvijanju društvene svijesti i njezinih sastavnica: (samo)kritičnosti, odgovornosti, snošljivosti, razvijanju humanih moralnih uvjerenja i razumijevanju međuljudskih odnosa te stjecanju sigurnosti i samopouzdanja (Lugomer, 2000).

Naime, djeca iz iste odgojne grupe su različita, imamo ih šutljivu, a imamo i aktivnu-pričljivu djecu. Ali svako od njih na svoj način oponaša (glumi) ličnosti koje ga okružuju (roditelje, braću, sestre, odgojitelje i dr.), dal kroz projiciranje čemu su više naklonjena karakterno mirnija djeca ili kroz ličnu igru što je vrlo čest slučaj kod pričljivije djece (Slavić i Treščec, 2014; Beck, 2003).

Pavis (2004) definira dramsku igru kao grupnu praksu u kojoj sudjeluje skupina igrača (a ne glumaca) koji zajednički improviziraju na neku unaprijed odabranu temu i/ili na temu zadanu situacijom, u ovom slučaju odgojitelj će se poslužiti nekom unaprijed odabranom religijskom temom (Škuflić-Horvat, 1993; Slade, 1954 prema Krušić 2012).

Dramske igre su organizirane igre u kojima se izvođači prenose u određene situacije, određena lica, pojave ili stvari pomoću riječi, pokreta, kretanja ili zvukova. Prema tome

sredstva izražavanja dramskih igara su: riječ, pokret, kretanje, zvuk (Čečuk, Dević i Ladika, 1983). Dramska igra, koja je osnovni način provođenja dramskog odgoja, pruža mogućnost slobodnog izražavanja i oslobađanje stvaralačkih potencijala. U atmosferi sigurnosti, opuštenosti i prividne neobaveznosti, koju pruža organizirana igra, moguće je osloboditi spontanost i omogućiti djetetu da na njemu najprihvatljiviji način usvaja nove spoznaje jer se ono što je naučeno u igri lakše i duže pamti te otvara prostor dječjem stvaralaštvu (Lugomer, 2000).

U sklopu religijskog odgojno-obrazovnog rada poželjno je organizirati predstave i dramske improvizacije vjerskih sadržaja. Dramatizacijom priče iz Biblije, npr. Isusovo rođenje; podijelimo uloge, spomenuti dijalog – po sjećanju i često što smo čuli dok smo slušali priču i što često ponavljamo u svakodnevnim molitvama npr. "Naviještjelje Isusova rođenja." Igrokazima djeca predškolskog uzrasta uprizoruju za Božić i Uskrs (slika 9. i 10.).

Slika 9. Primjer dramske aktivnosti
(izvođenje Božićne priredbe)

Slika 10. Primjer dramska aktivnost
(uz pjesmu i pokrete djeca
izražavaju dramsku metodu)

4.5.5. Kreativne radionice religijskog sadržaja

Kreativni rad obuhvata interaktivno čitanje, lutkarsku radionicu, izradu društvenih igara i učenje stranih riječi kroz igru s ciljem podsticanja samopouzdanja kod djece i razvoja motornih, kognitivnih, socijalnih i drugih vještina.

U religijskom odgoju predškolskog uzrasta možemo se poslužiti npr. lutkarskom radionicom, kao i slikovnicama vjerskog sadržaja za interaktivno čitanje.

➤ Lutkom do duše djeteta

Igra u djetinstvu je nezamisliva bez lutke. U toj igri nestaju granice realnosti i ulazi se u bogat i lijep svijet fantazije i metafora. U igri sa lutkom dijete svoje emotivno ili spoznajno iskustvo prenosi u imaginarnu sferu gdje to iskustvo prerađuje i mijenja prema osobnom scenariju. Igrajući sa lutkom, dijete samo ne prenosi već i stvara.

Dijete ne bi smjelo doživjeti Boga tamo negdje daleko, u beskraju u nebu. Dijete treba osjećati Boga kraj sebe, u sebi pri ruci. S lutkom Nebeske majke može razgovarati, pitati je, tražiti savjet, čak i ući u raspravu sa njom ako je to potrebno. Isusu se može izravno obratiti, a u ulozi lutke Isusa drugoj djeci može mnogo toga reći i poručiti.

Lijepo je i odgojno vrijedno koristiti lutku u igri djeteta i odgojitelja. Zato je nužno da ona bude prisutna u vjerskom odgoju djece, jer lutka širi i osvjetljuje srce djeteta, a i onoga tko je animira (Katehetski glasnik, 2002. str.200.).

➤ Slikovnice vjerskog sadržaja i dijete

Slikovnica je zbir malenih slika, ilustracija, koje vrjednujemo kroz njihovu temeljnu odliku, kroz sliku. Slikovnica je prva knjiga, prvi udžbenik sa kojim se dijete susreće, predstavlja značajno sredstvo u odgojno-obrazovnom radu jer se pomoću nje utiče na cjelokupan razvoj djeteta. Njezine osnovne funkcije su: informacijsko-odgojna, spoznajna, iskustvena funkcija, estetska, zabavna. Navedene funkcije ujedno su i kriteriji kojima možemo procijeniti vrijednost slikovnice.

Za cjelovit razvoj djeteta neophodno je razvijati i religioznu dimenziju. Tome će također doprinjeti i slikovnica sa vjerskom tematikom. Ona mu pomaže otkriti i produbiti one osjećaje i vrijednote koje u sebi osjeća, a ne može ih pretočiti u riječi. Pomaže mu u uspostavljanju

odnosa s transcendentnim. Njezina je uloga često motivacijska jer nakon čitanja ili prepričavanja slijedi identifikacija i primjena na vlastiti život.

Uz već navedene funkcije, vjerske slikovnice imaju i za zadaću vjerski odgoj. Sadržajno, one donose ljudska pitanja. Pomoću njih pomažemo djeci doživjeti niz pozitivnih primjera lijepog ponašanja, saradnje, prijateljstva, tolerancije, ljubavi, povjerenja, nesebičnosti, brige za drugog čiji je izvor uvijek Bog. Svrha ovih slikovnica je da djecu što više približe Njemu, kako bi prihvaćajući Njegovu ljubav, postajali Mu sve sličniji, te iz njegove stvarateljske ljubavi u životu i djelovali (Katehetski glasnik, 2002. str.198).

U vrtiću obilježavaju se periodično u jače naglašenim liturgijskim vremenima kao što su Božić i Uskrs izradom Adventskih vijenaca (grančice, šišarke, svijeće, mašnice, kuglice, ljepilo, tanjur-podloga). Izrada jaslca (izlijevanje od gipsa, izrada anđela od papira i slame). Uskrs (bojanje jaja, izrada košarica) (slika 11. i 12.).

Slika11.Kreativni radovi radionice religijskog sadržaja:

Slika 12. Primjer kreativne radionice religijskog sadržaja

Slika 12. Primjer kreativne radionice religijskog sadržaja: popodnevnim satima odgojitelji, roditelji i svi koji žele sudjelovati u kreativnoj radionici. Vezano za temu božićne ukrase za jelku i vijence. Koristimo materijale koje smo prikupili u prirodi, ili donijeli od kuće/vrtića. Ove godine ukrase za jelku izrađujemo od plastičnih kutija, salveta, ljepila, sjajnog platna. Vjence izrađujemo od jelkinih grančica, rola-papira, šumskih plodova (šišarke, žirevi, kestenje)

4.5.7. Prakticiranje vjerskih aktivnosti

Svaki radni dan započinjemo molitvom. Aktivno sudjelovanje djece u slavlju sv. Mise u kapelici, česti posjet odlascima u sakralni prostor, uređivanje istog, te vjerskog kutka u vrtiću, svakodnevne molitve prije i poslije obroka te prije spavanja. Praktične igre koje vjerski vrtići imaju za Božić kroz koje se intenzivnije pripremamo kroz cijeli Advent. Tijekom jutarnjeg sastanka djeci se pročitaju ulomci iz Biblije ili prikladne biblijske priče za djecu. U grupi zajedno postavljamo bure u koje tijekom Adventa sakupljamo hranu, slatkiše, igračke, robu. Djeci se naglašava važnost činjenja dobrih djela, pomaganje drugima i drugačijima, briga o svome bližnjemu, odricanje i molitvu.

U suradnji s roditeljima dobivamo pšenicu koja se prema kršćanskoj tradiciji sije pred Božić. S djecom se odradi sijanje pšenice na način da je prethodan dan potopimo u vodu, te pripremimo posude za sijanje. Sutra se sije pšenica, pa se procijedi i stavi u veću zdjelu (po jednu zdjelu na svaki stol); te lagano stišće. Pšenicu stavljamo na toplo mjesto, te je svakodnevno zalijevamo tj. prskamo na način da djeca na taj dan brinu se i za prskanje pšenice. Poslije Božićne priredbe, koja se održava pred sam Božić, svako dijete nosi svoju pšenicu kući koju će staviti uz svijeću na Badnju večer. Često se u Božićnoj pšenici stavi i mali anđeo. U suradnji s roditeljima i odgojiteljima u kreativnim radionicama (u hodnik vrtića) nastaju anđeli od gipsa. Izrađene anđele djeca u svojim grupama boje vodenim bojama. Često je ovo likovna aktivnost popraćena i prigodnim pjesmicama o anđelima npr. "Anđele, anđele čuvaru moj, danas i uvijek uzame stoj" (slika 13. i 14.).

Korizma (priprema za Uskrs) je vrijeme molitve, odricanja, činjenja dobrih djela. Prvi dan Korizme (koja traje 40. dana), čistu srijedu, djeci se pepelom stavlja znak križa na čelo, te se izgovaraju riječi. "Čovječe, sjeti se da si pepeo i da ćeš se u pepeo pretvoriti." Ovim obredom pepeljanja započinje Korizma. Pomoću sličica djeci pričamo priču o Isusovu Putu križa. U 14. postaji (14. sličica) prikazano je kako je Isus za nas ljude krvavim znojem znojio, bio bičevan, i na kraju na križu raspet. Djecu jako zanima pričanje priče pomoću sličica. U centru za likovno stvaralaštvo djeca boje križeve (svako dijete ima svoj križ) koji postavljamo na središnji pano u grupi. Zadatak je tijekom Korizme skupiti što više smajlića na svome križu, a smajlić se zasluži ako dijete učini dobro djelo, pomogne prijatelju, pospremi igračke za sobom i sl. Tu je neizostavno bojenje jaja za Uskrs. Kuhana jaja bojimo temperama

pomoću prstiju, ispuhana jaja lijepimo salvetama pomoću bjeljanka. Salvete se natrgaju na manje dijelove (s motivima za Uskrs) i lijepe na jaja.

Slika 14. Sijanje pšenice za Božić.
djeca i odgojitelji.

Slika 13. Izrada Adventskog vijenca koji su radili

4.6. Situacijsko učenje o religiji u kontekstu žive vjere

Situacijsko učenje je obično nenamjerno. Nenamjerno je u smislu planiranosti, ali zbog toga nije manje životno. Pri tome njihov svakodnevni život će biti u najboljoj mjeri usklađen sa vjerskim životom. Njihovo vjerovanje tada neće biti samo obavezno, šablonsko prakticiranje vjere, već življenje Isusa i sa Njim.

Djeci treba stvarati mogućnosti da stiču životno iskustvo, u skladu sa njihovim uzrasnim i individualnim mogućnostima, o životnim pitanjima koja su za njih značajna, tako da većim dijelom samostalno rješavaju probleme i bogate svoje iskustvo. Na taj način ona će sticati znanja koja će biti primjenjiva u životnim situacijama (Colić, 2013, str. 85.).

Obilježavanjem Dana kruha (dani zahvalnosti Bogu stvoritelju za plodove zemlje) u predškolskim ustanovama, odgojitelji nastoje pridonijeti potpunijem odgoju i obrazovanju za zaštitu okoliša, upoznavanja i očuvanja biološke raznolikosti. Cilj obilježavanja Dana kruha je upoznavanje djece sa procesom nastanka kruha i ostalih plodova jeseni. Prilikom obilježavanja Dana kruha, djeca donose i prave razna peciva, pripremaju recitacije i organiziraju priredbe. Uz molitvu i blagoslov kruha i slastica od brašna, te simboličko blagovanje, djeci se približava kruh kao izvor životne i duhovne snage i blagostanja.

Druge brojne prikladne situacije mogu nam biti korisne pri upoznavanju djece sa religijskim sadržajima (doživljavanje situacija zajedničke molitve, proslave vjerskih praznika i sl.). Također, svakodnevne situacije mogu biti pogodne za učenje o religiji ako ih odgojitelj osvjesti i prepozna. Npr. igra i svađa u igri mogu biti dobra prilika za učenje o prijateljstvu, velikodušnosti, praštanju.

Situacijsko učenje nam može poslužiti u svakom trenutku, u svakoj situaciji, problemu – poticanje djece na zapažanje, uočavanje i donošenje odluka – svaka osoba nama je brat u Kristu. Ako je došlo do konflikta – kako ćemo ga riješiti? Sagledavanjem situacije, definiranjem problema, odlukom kako ga riješiti. Primjer: Dijete u grupi tijekom igre prijatelja gura, udara, otima igračku. Odgojiteljica razgovara s djetetom da to što radi nije lijepo i da upita prijatelja da li će mu posuditi igračku. Ako se gura i udara objašnjava mu da to prijatelja boli i da je dragi Isus na nebu tužan kada ? vidi takvu igru.

5. METODOLOGIJA (ISTRAŽIVANJE)

U poglavlju *Metodologija* ću izložiti osnovne metodološke postavke na kojim je bazirano moje istraživanje. To su predmet, problem, cilj, zadaci i značaj istraživanja, zatim metode, tehnike i instrumenti istraživanja, osnovna istraživačka pitanja i hipoteze, određivanje populacije i uzorka istraživanja. Predočiću organizaciju i tijek kojim je istraživanje teklo, te koje sam statističke postupke koristila pri kvantitativnoj obradi podataka.

5.1. Problem i predmet istraživanja

Posmatrajući dijete kao cjelovitu ličnost, sa željom da se zadovolje sve njegove potrebe kako bi se ono što kvalitetnije razvijalo, prepoznaje se njegova duhovna dimenzija. U jednom povijesnom periodu se zanemarivala duhovna komponenta u odgoju djeteta, a bez nje je cjelovit pristup djetetu kao ličnosti narušen. Mnogi pedagoški klasici poput Jan Amosa Komenskog i Marije Montesori su govorili o religijskom odgoju i bliskoj povezanost moralnog i religijskog, kao i socijalnog i emocionalnog razvoja.

Neka sociološka istraživanja nastoje rasvijetliti značaj religijskog odgoja. U svom istraživanju „Religija i razvoj djeteta“ Bartovski i saradnici navode da djeca čiji su roditelji prisustvovali vjerskim službama imaju viši nivo samopouzdanja i samokontrole u poređenju sa djecom čiji roditelji nisu prisustvovali crkvenim obredima, bez obzira da li u crkvu idu često ili sporadično. Djeca su imala manje šanse da dožive osjećaj straha, usamljenosti i tuge. Smatraju da će imati manje problema u ponašanju i emocionalnoj regulaciji (u smislu anksioznosti, tuge, usamljenosti i niskog samopoštovanja), ukoliko jedan ili oba roditelja prisustvuju crkvenim obredima (Bartkowski, Xu and Levin 2007). Psihijatrijska istraživanja efekata religije ukazuju da jača religijska uvjerenja djece utiču na smanjenu stopu depresije i povećan optimizam, što je sličan nalaz i kod odraslih (Sigman, 2009).

Gardner podržava holistički pristup u odgoju i obrazovanju u svojoj teoriji višestrukih inteligencija. Uočava da čovjek ima devet različitih inteligencija koje treba razvijati. Izdvaja egzistencijalnu inteligenciju koja je zasnovana na promišljanju o svrsi života, religioznim i moralnim stanovištima i životu u skladu s njima (Gardner, 2005). Još je Marija Montesori rasvijetlila činjenicu da djeca ne uče samo kognitivno, ni samo afektivno,

već životom, jer je svaki korak u njihovom životu, svaka nova spoznaja, novo iskustvo, stalno rađanje nečega što prije nije postojalo u životu djece. Učenje po modelu (u obitelji i predškolskoj ustanovi, iz socijalnog konteksta zajednice kojoj pripada, kulture i tradicije) značajna je pretpostavka razvijanja dječije duhovnosti. Sve su to razlozi da o religijskom odgoju i obrazovanju treba promišljati i oblikovati ga na način koji je djetetu blizak i primjeren. Duhovni razvoj djece određen je njihovim smislom za transcendentno, tajnovito, nadljudsko i nadnaravno kako navodi Pranjić u svojoj knjizi „Religijska pedagogija“. On je također prožet osjećajem iskrenosti, spontanosti i divljenja koji daju obilježje njegove vjere. Svaka priča o Bogu djetetu donosi nova saznanja koja mu se urezuju u srce. A tako i pogled ili hrabrenje na dobro odgojiteljice proširuje njegov ozbore i poglede na odnos s Bogom (Pranjić, 1996).

Metodički pristupi u kontekstu vjere polaze od samog djeteta i specifičnosti predškolskog uzrasta. Dakle, aktivnosti vjerskog sadržaja treba uskladiti s njegovim interesovanjima, iskustvima i razvojnom dobi. Također, jedno od načela vjerskog odgoja djece predškolskog uzrasta je iskustvo zajedništva koje se njeguje s cijelom grupom djece pa ponekad zahtijeva izraženiju ulogu odgojitelja i intenzivniji kontakt sa cijelom grupom djece.

Brojni pedagozi i psiholozi u prošlosti ali i danas smatraju i na osnovu svojih istraživanja zaključuju da religioznost ima pozitivan uticaj na psihičko zdravlje i sazrijevanje djece predškolskog uzrasta jer doprinosi njihovoj holističnom razvoju djeteta. Metodika religijskog odgoja na predškolskom uzrastu, uvažavajući različita psihološka istraživanja koja idu u prilog afirmaciji religijskog odgoja. Polazeći od značaja religijskih postavki ugrađenih u odgoj i stava da je odgajanje najteži zadatak modernog doba, **problem** ovog istraživanja je *identificiranje stavova, pristupa i aktivnosti odgojitelja i roditelja vezanih za religijski odgoj*. Naime, neprocjenjivo mjesto i ulogu ima odgojitelj (roditelj) u vjeri kao kateheta. Ona se sastoji u pripremi okruženja, u pružanju pomoći i podršci djetetu pri uspostavi kontakta sa stvarima u prostoru, u pokazivanju načina njihove svrhe i korištenja. Odgojitelj neće ići za tim da nameće svoja mišljenja i osobna opredjeljenja da bi izrazio pouku i lekcije iz života Isusa Krista. Svaki bi kateheta trebao primijeniti na sebe misterioznu riječ Isusovu: 'moja nauka nije moja, nego onoga koji me poslao'.

Prema Mariji Montesori: okruženje i stvari koje odgojitelj priprema samo su vanjski izražaj njegove preobražene nutrine koja određuje njegovo ponašanje. Kao bitan element

socijalnog konteksta ranog učenja veoma je značajno da odgojitelj stvara situacije i obezbijedi prilike za empirijsko učenje i usvajanje krišćanskih sadržaja, vrijednosti i vrlina kroz brojne dobro osmišljene i pripremljene aktivnosti.

Vjerski odgoj se ne odvija kroz prenošenje informacija i učenje o Bogu, već kroz stvarne i svakodnevne situacije, igre i aktivnosti koje se implementiraju u redovan odgojno-obrazovni proces. Da bi stekla bolji uvid u organizaciju, aktivnosti, plan, ishode i zadatke koje danas odgojitelji i roditelji stavljaju pred sebe kada žele djecu na ranom uzrastu upoznati s religijskim sadržajima **predmet** ovog istraživanja je *teorijsko proučavanje i empirijsko istraživanje metodičkog pristupa religijskom odgoju djece predškolskog uzrasta*.

5.2. Značaj istraživanja

Značaj istraživanja je trostruk. Teorijski značaj istraživanja ogleda se u doprinosu metodici predškolskog odgoja i obrazovanja, ali i skromnom doprinosu obiteljskoj pedagogiji. Praktični ili aplikativni značaj predstavlja mogućnost primjene zaključaka, rezultata istraživanja i uputa u praksi, u predškolskoj ustanovi, dok se društveni značaj ovog istraživanja odnosi na mogućnost koju rezultati istraživanja i njihova interpretacija pružaju roditeljima i široj društvenoj zajednici kao smjernice kako i na koji način pristupiti vjerskom opismenjavanju najmlađih.

5.3. Cilj i zadaci istraživanja

Svjedoci smo da je u savremenom društvu vjeronaka doživjela ponovnu afirmaciju i postala redovan predmet u osnovnim školama, a s religijskim odgojem počinje se još u ranoj dobi (u porodici i predškolskoj ustanovi). Religijski odgoj se ne davanje informacije o Bogu, nego kroz stvarne i svakodnevne životne situacije u realnom kontekstu dječijeg socijalnog i materijalnog okruženja. Na predškolskom uzrastu, za razliku od školskog perioda, vjerski odgoj ne možemo izjednačiti s „vjeronaukom“, u prvom redu zbog razvojnih specifičnosti i pretežno empirijskih obilježja ranog učenja iz kojih proizlazi i specifičnost metodike predškolskog odgoja i obrazovanja.

Cilj istraživanja određuje tendencija da se religijski odgoj sve češće spominje u kontekstu predškolskih ustanova. Fokus svoga istraživanja usmjerila sam prema načinu kako odgojiteljice, ali i roditelji, pristupaju religijskom odgoju predškolske djece, te kako se u institucionalizovanim okvirima metodički oblikuje proces ranog učenja i upoznavanja djece sa religijskim sadržajima (vjerskim poukama, načinu obilježavanja crkvenih praznika, religijskom tradicijom naroda, i sl.).

Ovim radom nastojala sam da proučim kako su religijski odgoj i obrazovanje metodički osmišljeni i uobličeni u procesu ranog učenja, da analiziram stavove i aktivnosti odgojitelja i roditelja u vezi primjene religioznih sadržaja u njihovom životu, radu i odgoju djece. Drugim riječima, **cilj** istraživanja bi bio *utvrditi metodičke elemente religijskog odgoja predškolske djece*.

Iz ovako postavljenog istraživačkog cilja proizlaze **zadaci**:

- Identificirati i analizirati odgojno-obrazovne (učeće) aktivnosti odgojitelja u religijskom odgoju predškolske djece u javnim i vjerskim vrtićima;
- Analizirati izbor i proučiti realizaciju aktivnosti religijskih sadržaja u vjerskim i javnim vrtićima, te u odnosu na lična vjerska opredjeljenja i uvjerenja odgojitelja o religijskom odgoju;
- Utvrditi razlike u religijskoj klimi u obitelji predškolaca i predškolske ustanove.

5.4. Varijable istraživanja

Varijable koje su zastupljene u istraživanju su pored elementi pobožnosti i stavova (uvjerenja) o religijskom odgoju odgojiteljica i roditelja i zastupljenost religijskih metodičkih elemenata (odgojno-obrazovnih aktivnosti, sredstava, igara, uređenju centara za učenje, planiranja, individualizovanog pristupa pri realizaciji aktivnosti i sl.). Ono čime sam se prvenstveno bavila u svome radu, a proizlazi iz predmeta i problema proučavanja, je okvir unutar kojeg djeca usvajaju religijske sadržaje, uče o kršćanstvu i odgajaju se u krišćanskom duhu je religijska klima unutar obitelji i religijska klima unutar predškolske ustanove. Zastupljenost religijske klime zavisi od brojnih faktora a u prvom redu to su odrasli kao model ponašanja, odnosno nivoi elemenata pobožnosti odrasle osobe u djetetovom i

duhovnom smislu, uvjerenja o značaju religijskog odgoja predškolaca i aktivnosti putem kojih se djeca upoznaju s krišćanstvom u skladu sa sopstvenim interesovanjima, mogućnostima i specifičnostima predškolskog uzrasta. Dakle, kroz varijablu koju smo izdvojili kao religijska klima doma i vrtića, u ovom radu ćemo proučavati tri istraživačke varijable.

Varijable zastupljene u istraživanju su:

1. Elementi pobožnosti (odgojitelja i roditelja);
2. Stavovi (uvjerenje) (odgojitelja i roditelja) o značaju religijskog odgoja predškolaca;
3. Primjena aktivnosti religijskog sadržaja u odgoju predškolske djece (praktične aktivnosti, umjetničke aktivnosti, situacione aktivnosti (vezane za društveni i materijalni kontekst), individualizovane aktivnosti, aktivnosti s cijelom grupom.

5.5. Istraživačke hipoteze

U skladu sa zadacima postavljene su tri glavne hipoteze koje sam dokazivala pomoću posebnih hipoteza.

1. *Pretpostavljamo da djeca upoznaju religijske sadržaje kroz različite vrste i pristupe odgojno-obrazovnim aktivnostima u vjerskim i javnim vrtićima.*

Prvu glavnu hipotezu istraživala sam putem dvije posebne hipoteze:

1a) Očekujemo da se može identificirati različite odgojno-obrazovne aktivnosti za usvajanje religijskih sadržaja u vjerskim vrtićima.

1b) Očekujemo da odgojitelji pri realizaciji religijskih aktivnosti imaju različite pristupe (realizuju aktivnosti s cijelom grupom i individualizirane aktivnosti).

2. *Pretpostavljamo da postoji statistički značajna razlika u religijskoj klimi (elementima pobožnosti, uvjerenju odgojitelja te zastupljenosti religijskih aktivnosti) u javnom i vjerskom vrtiću.*

Drugu glavnu hipotezu istraživala sam putem tri posebne hipoteze:

2a) Očekujemo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti elemenata u javnom i vjerskom vrtiću.

2b) Pretpostavljamo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti stavova o religijskom odgoju u javnom i vjerskom vrtiću.

2c) Vjerovatno je da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti različitih aktivnosti vjerskog sadržaja u javnom i vjerskom vrtiću.

3. *Pretpostavljamo da postoji statistički značajna razlika u religijskoj klimi (elementima pobožnosti i uvjerenju odgojitelja o značaju religijskog odgoja te zastupljenosti religijskih aktivnosti) u obiteljskom domu i vrtiću.*

Treću glavnu hipotezu istraživala sam putem tri posebne hipoteze:

3a) Očekujemo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti elemenata pobožnosti roditelja i odgojitelja.

3b) Pretpostavljamo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti stavova o religijskom odgoju roditelja i odgojitelja.

3c) Očekujemo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti religijskih aktivnosti u porodičnom domu predškolaca i vrtiću.

5.6. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U proučavanju problema istraživanja koristila sam sljedeće **metode**: metodu teorijske analize i sinteze i Servej istraživačku metodu. Metoda teorijske analize i sinteze se koristi u slučaju kada imamo pouzdane naučne izvore (Бранковић, 1999) za fenomene koji su vezani za istraživački problem. Koristila sam je kod kritičkog sagledavanja teorijske osnove rada, pri upoznavanju s već postojećim saznanjima o predmetu i problemu istraživanja, pri utvrđivanju ciljeva, zadataka istraživanja, ali i pri interpretaciji rezultata istraživanja. Servej ili deskriptivnu metodu koristila sam radi sticanja empirijskih uvida, jer ona omogućava da se odgojna empirija uzme kao polazište (Банђур и Поткоњак, 1999), da se dođe do brojnih podataka o proučavanim fenomenima ne remeteći odgojnu praksu. Kvantitativne uvide do kojih sam došla deskriptivnim (Servej) putem, dopunila sam kvalitativnim uvidima do kojih sam došla intervjuisanjem odgojiteljica. Istraživačke **tehnike** koje sam koristila u radu su analiza sadržaja (pri teorijskoj analizi i sintezi), anketiranje i (skliranje?) (za Servej) i intervju (u grupi).

Za potrebe ovog rada konstruisani su istraživački instrumenti. To su dvije ankete sa skalom procjene Likertovog tipa za odgojitelje (*skala procjene odgojitelja o religijskom odgoju* - SPORO) (vidi Prilog 1) i za roditelje (*skala procjene roditelja o religijskom odgoju* – SPRO) (vidi Prilog 2) i protokol vezanog intervjua za odgojitelje (vidi Prilog 3). Obzirom da su u pitanju instrumenti na osnovu kojih podatke dobijamo samoizvještavanjem i

samoprocjenom ispitanika na osnovu njihovih odgovora, uvijek se mora uzeti u obzir i zastupljenost subjektivnosti i neobjektivne procjene ispitanika.

Instrument SPORO *sadrži* 50 tvrdnji (ajtema) koji se odnose na pobožnost i stav odgojitelja o religijskom odgoju i njegov metodički pristup radu s djecom. Slaganja ili neslaganja sa navedenom tvrdnjom se okarakterišu brojem od jedan do pet (Likertova petostepena skala). Moglo bi se reći da se u instrumentu izdvaja pet subskala. Ajtemi od 1 do 6 odnose se na religijsku opredjeljenost odgojitelja; ajtemima od 28 do 35 identifikovala sam stavove odgojitelja o značaju religijskog odgoja u razvoju djece; ajtemima od 36 do 42 mjeri se zastupljenost uvida o povezanosti religijskih sadržaja i emocionalnog razvoja djece koje je odgojitelj mogao formirati na osnovu vlastitih uvida u radu s najmlađim; ajtemima od 43 do 50 prikupljaju se podaci vezano za naglašenost uvida o povezanosti religijskih sadržaja i socijalnog razvoja formiranih također na osnovu ličnog iskustva. Ajtemi od 7 do 27 poslužili su za prikupljanje podataka o uvidima odgojitelja o vlastitoj religijski utemeljenoj praksi (aktivnostima s djecom), a unutar toga ajtemi od 22 do 27 (pružaju?) dodatne podatke o individualizovanom pristupu putem religijskih sadržaja.

Da bih utvrdila unutrašnju konzistentnost ovog instrumenta izračunala sam Alfa Krombahov koeficijent i utvrdila da iznosi 0,96 što ukazuje na izuzetno visoku relijabilnost, odnosno preciznost ovog instrumenta.

SPRO - anketa procjene roditelja o religiji *sadrži* 20 tvrdnji koje se odnose na stavove i iskustvo roditelja o religijskom odgoju djece. Napravljena je po uzoru na prethodnu skalu procjene i prilagođena obiteljskom odgoju. U njemu se izdvajaju tri subskale. *Sadrži* 20 ajtema. Ajtemi od 1 do 6 odnose se na religijsku opredjeljenost roditelja. Ajtemi od 7 do 15 odnose se na roditeljska uvjerenja o značaju religijskog odgoja, a ajtemi od 16 do 20 na aktivnosti religijskog sadržaja u kojima učestvuju roditelji i djeca. Izračunati Alfa Krombah ovog instrumenta iznosi 0,7 i ukazuje na njegovu zadovoljavajuću relijabilnost.

Intervju s grupom od deset odgojitelja vrtića iz uzorka, obavljen je putem protokola vezanog intervjua. Sadržao je četiri pitanja otvorenog tipa kojima su prikupljeni podaci o najuspješnijim i najzanimljivijim religijskim aktivnostima u vrtiću i osposobljenosti za religijskim odgojem i eventualnim potrebama za stručnim usavršavanjem, te partnerstvu s porodicom u ovoj oblasti. Ovim putem došli smo do podataka o konkretnim aktivnostima religijskog sadržaja koje su odgojiteljice okarakterisale kao dobre. Obuhvata pitanja o četiri oblasti koje su bitne za metodičke postavke i realizaciju religijskih sadržaja u vrtiću, a to su:

najuspješnije aktivnosti za religijski odgoj u vrtiću, zainteresovanost djece za aktivnosti i njihovo promišljanje o ovim sadržajima, osposobljenost odgojitelja na osnovu vlastite samoprocjene, te eventualne potrebe za dodatnim stručnim usavršavanjem u ovoj oblasti te suradnja s roditeljima u području religijskog odgoja. Putem kvalitativnog dijela svoga rada dobila sam dodatne informacije koje dopunjavaju kvantitativne statističke nalaze i interpretacije rezultata.

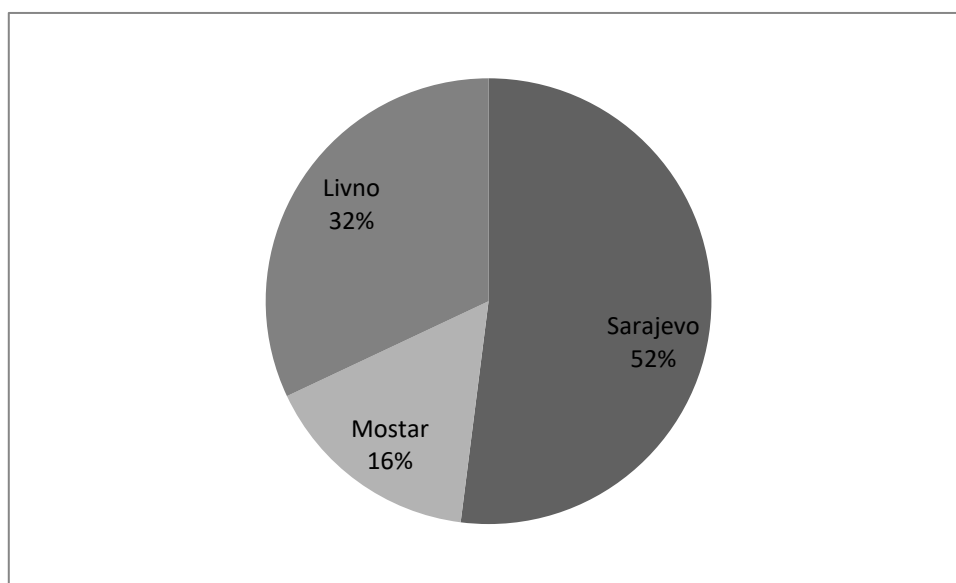
5.7. Populacija i uzorak istraživanja

Uzorak istraživanja izabran je iz populacije odgojitelja i roditelja predškolske djece katoličke vjeroispovjesti u državi Bosni i Hercegovini, preciznije iz bosanskohercegovačkih gradova Mostara, Sarajeva i Livna. Uzorkovanje, drugim riječima, uzimanje uzorka iz populacije bilo je prigodno. U uzorkovanju svi članovi jedne skupine (odgojitelji iz izabranog vrtića i roditelji iz jednog vrtića) su uzeti u uzorak. Uzorak je bio namjerni, grupni. U ovom istraživanju je bilo uključeno ukupno 100 ispitanika, od toga 50 odgojitelja zaposlenih u vjerskim i državnim vrtićima i 50 roditelja djece koja idu u te vrtiće. Dakle, **uzorak** obuhvata 100 odgojitelja i roditelja djece katoličke vjeroispovjesti uključene u vrtiće koji se nalaze u Bosni i Hercegovini gdje preovladava katoličko stanovništvo. Državni vrtići u kojima je obavljeno istraživanje su u Mostaru i to PU „Kuća na kamenu“, PU „Sunce“, PU „Zvončić“, PU „Radobolja“, PU „Mrvica“. Vjerski vrtići uključeni u istraživanje su PU „Srce“ i PU „Sveta obitelj“ iz Sarajeva, te PU „Sveti Josip“ u Mostaru. Istraživanje je obavljeno i u Livnu u vjerskom vrtiću „Sunčev sjaj“. Iz naprijed rečenog može se zaključiti da populaciju sačinjavaju roditelji i odgojitelji djece koja pohađaju predškolske ustanove u Mostaru, Sarajevu i Livnu.

5.7.1. Uzorak odgojitelja

U narednom tekstu ću pobliže opisati i predstaviti uzorak kojeg čine odgojitelji. Uzorak odgojitelja obuhvaća 50 odgojiteljica iz tri grada Bosne i Hercegovine i to 25 odgojiteljica iz javnih i 25 iz vjerskih vrtića. Kao što se može zaključiti u pitanju su pripadnice ženskog spola, te možemo konstatovati da uzorak nije ujednačen u odnosu na spol. Ujednačavanje nije izvršeno iz jednostavnog razloga što se u našem društvu institucionaliziranim predškolskim odgojem i obrazovanjem bave prvenstveno pripadnice ženskog spola i veoma rijetki su odgojitelji muškarci. Mnoga istraživanja, uvidi i rasprave

sprovedene u evropskim zemljama poput Norveške i Švedske, ukazuju da je potreba za muškarcima u dječijem odgoju velika i da su prvenstveno njihovim deficitom u ovom polju ugroženi dječaci koji u sve većem broju pokazuju probleme u ponašanju i razvoju¹². Smatram da bi bilo poželjno da u vrtiću bude više muškaraca (ne samo kućnih majstora i saradnika) kao pedagoških radnika jer bi to bilo prirodnije i zasigurno bi stvaralo povoljnije uvjete za razvoj djece. Takva spolna struktura više bi ličila na obiteljski i prirodni kontekst u vezi razvoja i identifikacije djece.

Grafikon 1. Uzorak odgojitelja iz različitih gradova (procenti)

Odgojiteljice obuhvaćene uzorkom su iz različitih gradova i to njih 26 je iz Sarajeva (što predstavlja 52% uzorka moga istraživanja). Ispitivanjem je obuhvaćeno 16 odgojiteljica iz Livna, odnosno 32%, dok iz Mostara 8 (16% odgojiteljica iz uzorka) (Grafikon 1 i Tabela 1).

Tabela 1
Uzorak odgojitelja iz različitih gradova

Grad iz kojeg su odgojitelji	N	%
Sarajevo	26	52
Mostar	8	16
Livno	16	32
Ukupno	50	100

Napomena: N = broj ispitanika

¹² hrcak.srce.hr/file/213479

Za potrebe istraživanja, da bih riješila istraživačke zadatke i dokazala istraživačke hipoteze, bitno mi je bilo da anketiram odgojiteljice i iz javnih i iz vjerskih vrtića.

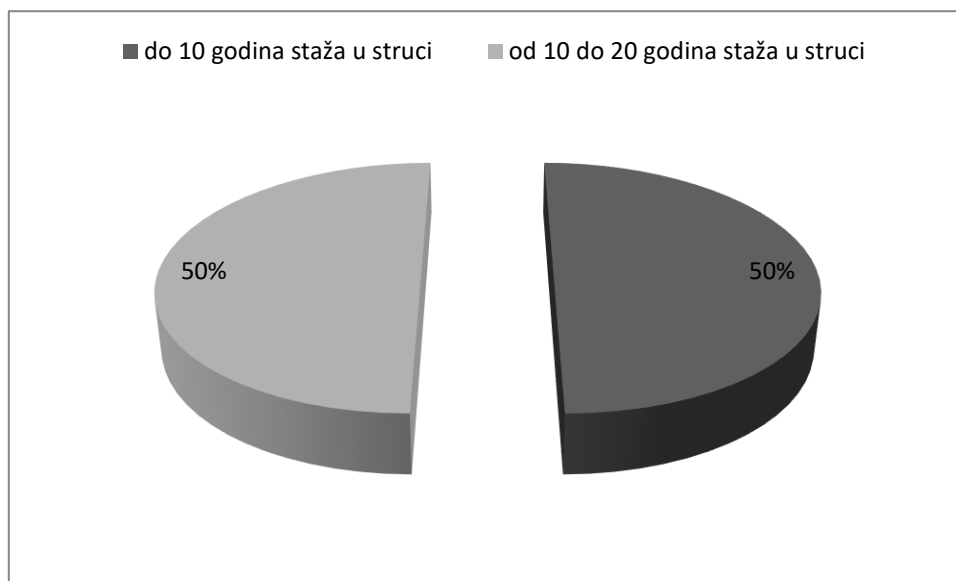
Tabela 2
Uzorak odgojitelja iz javnih i vjerskih vrtića

Vrsta vrtića odgojitelja	N	%
Javni	25	50
Vjerski	25	50
Ukupno	50	100

Napomena: N = broj ispitanika

Uzorak sačinjava 25 odgojiteljica iz javnih vrtića (50% ispitanica iz uzorka) i 25 odgojiteljica iz vjerskih vrtića (50% ispitanica iz uzorka) (Tabela 2).

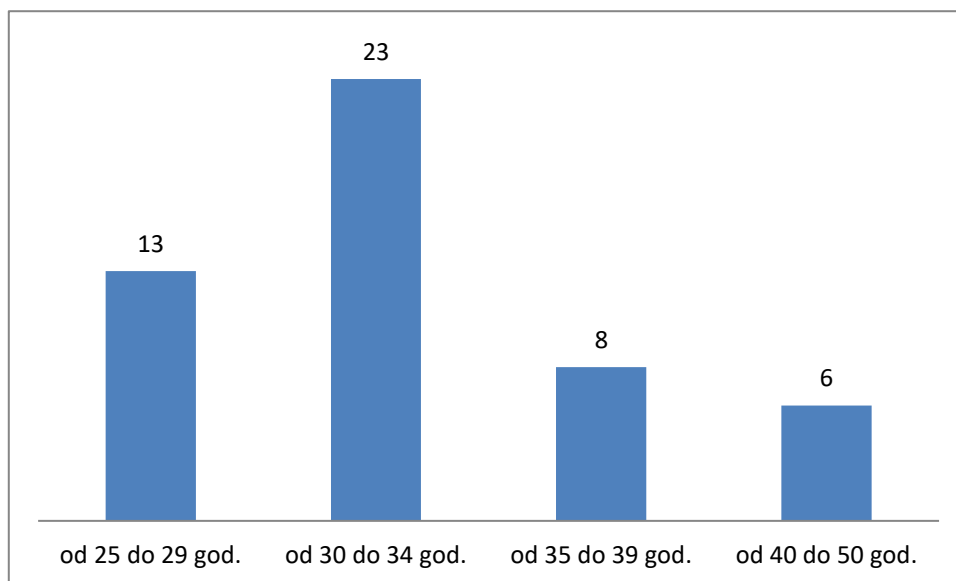
Na osnovu uvida u godine staža odgojiteljica možemo konstatovati da su to mlađe i odgojiteljice koje su na sredini svoje profesionalne angažovanosti. Naime, njih 25 odnosno 50% spadaju u skupinu koje su u struci provele do 10 godina radnog staža, dok drugu polovinu ispitanica (25 odgojiteljica) čine one koje su predškolskoj ustanovi radile od 10 do 20 godina (Grafikon 2).

Grafikon 2. Uzorak odgojiteljica obzirom na godine staža u struci (procenti)

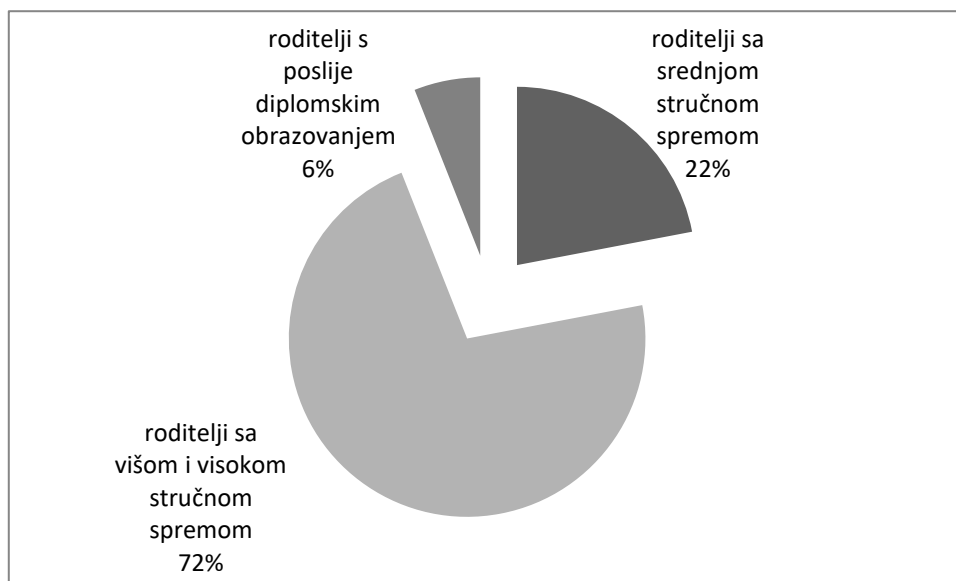
5.7.2. Uzorak roditelja

Anketiranjem sam obuhvatila 50 roditelja iz Livna čija su djeca upisana u vjerski vrtić *Sunčev sjaj*. U narednom tekstu ću pobliže predložiti specifičnosti uzorka roditelja obzirom na godine starosti, stručnu spremu i spol.

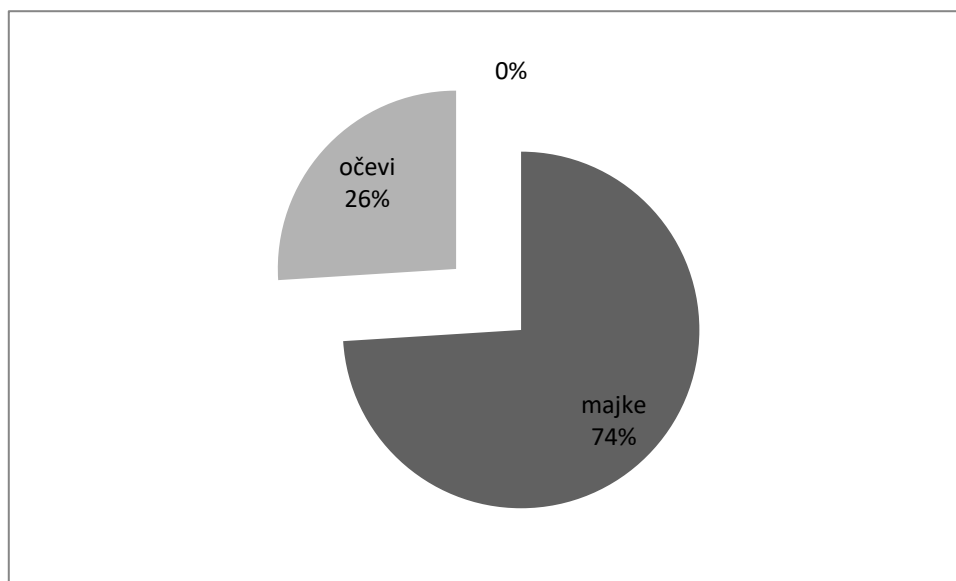
Grafikon 3. Uzorak kojeg čine roditelj vrtića u Livnu obzirom na starost

Kao što je predstavljeno u grafikonu (Grafikon 3), najviše roditelja iz uzorka su u ranim tridesetim godinama (23 roditelja ima između 30 i 34 godine). Također, vidljivo je da 13 roditelja ima ispod 30 godina, a preko 35 godina ima 14 roditelja u uzorku istraživanja. Starosna dob roditelja predškolske djece pomjerena je prema zrelijim godinama iz više razloga. Prvi je taj što je tendencija u današnje vrijeme u Livnu da mlade porodice (mlađi roditelji), zbog nedostatka posla i potrebe za višim prihodima, napuštaju zemlju i odlaze u bogatije evropske države. Trend odlaska građana Bosne i Hercegovine u zemlje Zapadne Europe već poprima zabrinjavajuće razmjere što se vidi i u mome uzorku. Drugi razlog pomjerene starosne strukture uzorka je taj što su stariji roditelji bolje situirani od mlađih te imaju novčana sredstva da pošalju dijete u vrtić.

Grafikon 4. Uzorak kojeg čine roditelj vrtića u Livnu obzirom na stručnu spremu (procenti)

Iz podataka grafički predstavljenih (Grafikon 4) vidljivo je obrazovanje roditelja iz uzorka. Niti jedan ispitivani roditelj nema samo osnovnoškolsko obrazovanje. Procentualno, najviše su zastupljeni roditelji koji su završili višu i visoku školu, čak 36 roditelja, što je 72% roditelja iz uzorka. Drugu skupinu čini 11 roditelja koji imaju završenu samo srednju školu što je 22% roditelja iz uzorka. Poslije, diplomsko obrazovanje imaju 3 roditelja iz uzorka što čini 6% našeg uzorka ispitivanih roditelja. Vjerovatno je ovakva struktura uzorka u odnosu na stručnu spremu roditelja iz dva razloga. Prvi je taj što su obrazovaniji roditelji svjesniji značaja ranog učenja i razvoja u životu predškolskog djeteta pa više uključuju djecu u odgojno-obrazovne ustanove. Drugi razlog ogleda se i u činjenici da obrazovaniji roditelji imaju i viša primanja te mogu da priušte djetetu boravak u predškolskoj ustanovi. Nažalost, velikom broju mališana čiji roditelji ne rade ili imaju niska primanja nije moguće pohađati predškolsku ustanovu (prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u dokumentu Predškolsko obrazovanje u 2016. godini). Mala stopa obuhvata djece predškolskim odgojem i obrazovanjem svrstava Bosnu i Hercegovinu na začelje u odnosu na zemlje iz okruženja i druge evropske zemlje.

Grafikon 5. Uzorak kojeg čine roditelji vrtića u Livnu obzirom na spol (procenti)

Od ukupno 50 roditelja koji čine moj uzorak, anketirano je 37 majki što čini 74% ispitanika i 13 očeva što čini 26% ispitanika (Grafikon 5). Razlog mnogo nižem odazivu očeva u odnosu na majke, pretpostavljam, potiče od činjenice da se briga i odgoj predškolske djece prvenstveno prepušta majkama, smatrajući da je to ekskluzivno pravo i dužnost žena. Do sličnih podataka došlo se i u drugim istraživanjima koja su ispitivala roditelje predškolske djece u Bosni i Hercegovini (Šindić, 2010).

5.8. Organizacija i tok istraživanja

Nakon izbora teme master rada, postavljanja teorijskog i metodološkog okvira istraživanja, izrade instrumenata, pristupila sam prikupljanju podataka, odnosno anketiranju odgojitelja i roditelja iz gore objašnjenog uzorka. Anketiranje sam obavila u listopadu i studenom 2016. godine u Mostaru, Livnu i Sarajevu. Nakon toga je slijedila statistička obrada podataka i interpretacija dobijenih rezultata. U svibnju mjesecu 2017. godine sam obavila i kvalitativno istraživanje putem grupnog intervjua za odgojiteljice koji je potpomogao potpunijem sagledavanju problema istraživanja i kvalitetnijoj interpretaciji dobijenih rezultata, kao i preciznijih zaključaka.

5.9. Statistička obrada podataka

Prikupljene podatke putem instrumenta SPORO i SPRO sam statistički obradila. Statističku obradu podataka sam obavila u programu SPSS. Rezultati i njihova interpretacija su omogućili prihvatanje ili odbacivanje postavljenih hipoteza. Statistički postupci koje sam koristila u radu su:

- izračunavanje frekvencija, aritmetičke sredine, standardne devijacije i procenata za predstavljanje uzorka, utvrđivanje zastupljenosti elemenata pobožnosti, stavova, pristupa o religijskog odgoju i aktivnosti;
- primjena t – testa za nezavisne uzorke omogućila mi je izdvajanje statistički značajne razlike između aritmetičkih sredina zastupljenosti religijskih stavova, opredjeljenja i ostvarivanja aktivnosti između državnih i vjerskih vrtića;
- izračunavanje Alfa Krombah koeficijenta omogućilo mi je procjenu pouzdanosti instrumenata SPORO i SPRO;
- primjena Kolmogorov-Smirnovog testa za provjeru i parametrijsku procjenu izučavanih varijabli s ciljem utvrđivanja da li se posmatrane pojave rasprostiru u okviru statistički standardne Gausove krive (Turjačanin i Čekrlja, 2006);
- primjena hi-kvadrat testa za provjeru statistički značajnih razlika zastupljenosti elemenata pobožnosti i stavova o značaju religijskog odgoja najmlađih između odgojitelja vjerskih i javnih predškolskih ustanova, te odgojitelja i roditelja.

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju predočicu rezultate istraživanja i njihovu interpretaciju dokazujući i odbacujući postavljene istraživačke hipoteze. Obzirom da je u metodološkom okviru istraživanja postavljeno četiri glavne hipoteze i ovo poglavlje sadrži četiri podnaslova i unutar svakog od njih istraživaču jednu od postavljenih hipoteza. Dakle, svako poglavlje se odnosi na jednu od postavljenih hipoteza. Također, zadnje, peto poglavlje sam posvetila promišljanjima odgojiteljica o sopstvenom stručnom usavršavanju vezano za religijski odgoj najmlađih, koje sam prikupila putem grupnog intervjua.

6.1. Zastupljenost različitih aktivnosti s vjerskim sadržajem u vrtiću

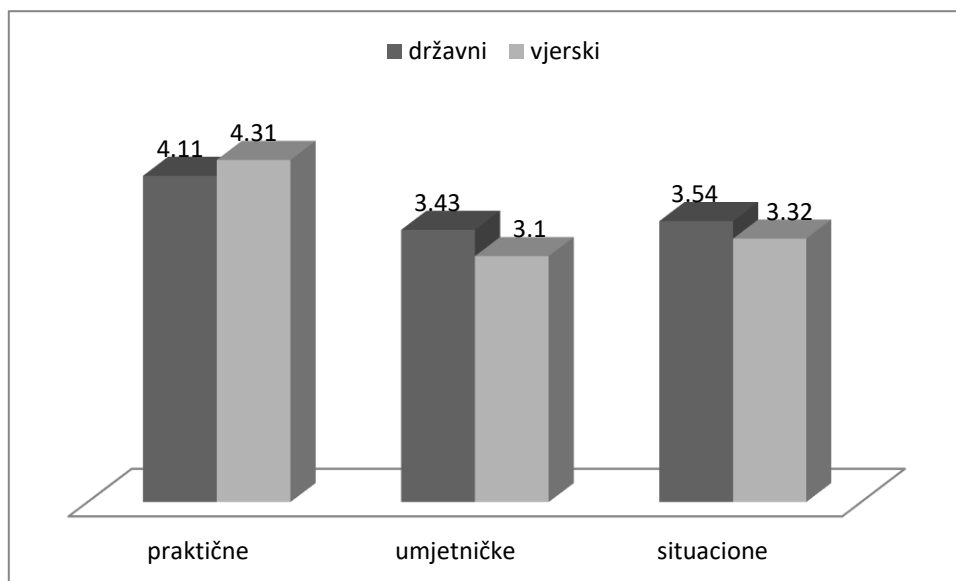
Baveći se istraživanjem vrtićke prakse i primjene religijskog odgoja u predškolskim ustanovama, jedan od bitnih zadataka bio je prepoznavanje aktivnosti u institucionalizovanom kontekstu putem kojih predškolci dolaze u kontakt s religijskim sadržajima. Također, željela sam istražiti ove aktivnosti posebno u vjerskim a posebno u javnim odgojno-obrazovnim predškolskim ustanovama. Da bih to postigla pristupila sam istraživanju prve glavne hipoteze koja glasi: *Pretpostavljamo da djeca upoznaju religijske sadržaje kroz različite vrste i pristupe odgojno-obrazovnim aktivnostima i u vjerskim i javnim vrtićima.*

Radi boljeg pregleda i uvida prvu glavnu hipotezu istraživala sam putem tri posebne hipoteze:

1a) Očekujemo da možemo identificirati različite vrste odgojno-obrazovne aktivnosti za usvajanje religijskih sadržaja u vjerskim vrtićima.

1b) Očekujemo da možemo identificirati različite vrste odgojno-obrazovne aktivnosti za usvajanje religijskih sadržaja u javnim vrtićima.

1c) Očekujemo da odgojitelji pri realizaciji religijskih aktivnosti imaju različite pristupe (realizuju aktivnosti cijelom grupom i individualizirane aktivnosti).

Grafikon 6. Zastupljenost različitih aktivnosti religijskog sadržaja u javnim i vjerskim vrtićima (aritmetička sredina)

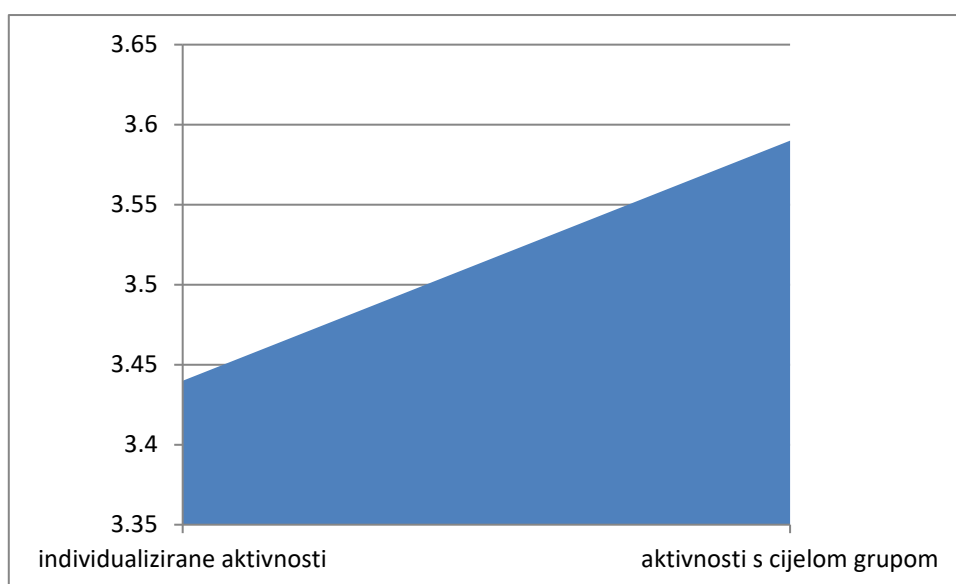
Izračunate aritmetičke sredine zastupljenosti različitih aktivnosti religijskog sadržaja predstavili smo grafički (Grafikon 6). Podaci koje smo grafički predstavili ukazuju na to da su različite aktivnosti religijskog sadržaja zastupljene u odgojno-obrazovnom radu s djecom predškolskog uzrasta u vrtiću. To su raznolike praktične aktivnosti, aktivnosti koje kao medij koriste umjetnost i spontane, situacijske aktivnosti koje se odvijaju nenamjerno u relanom vrtićkom kontekstu. Praktične aktivnosti se često koriste pri upoznavanju djece s religijskim sadržajima (u javnom vrtiću $M=4,11$; u vjerskom vrtiću $M=4,31$) (Grafikon 6). Umjetničke aktivnosti se osrednje realizuju u vrtićima pri usvajanju religijskih sadržaja, na šta ukazuju izračunate aritmetičke sredine njihove zastupljenosti u sklopu redovnih aktivnosti i programa (za javne vrtiće $M=3,43$; za vjerske vrtiće $M=3,1$). Spontano učenje i usvajanje religijskih sadržaja kroz svakodnevne situacije u vrtiću odvija se često i osrednje (za javne vrtiće $M=3,54$; za vjerske vrtiće $M=3,32$) (Grafikon 6).

Kao što vidimo, religijski odgoj se najviše obavlja kroz praktične aktivnosti kao što su redovna molitva, odlazak u Crkvu, obilazak vjerskih objekata, priprema i obilježavanje vjerskih praznika i slično. Dječija molitva je duhovno iskustvo koja se može obavljati u brojnim različitim prigodama, prije objeda, prije spavanja, u posjeti Crkvi i slično. Tokom vjerskih praznika djeca mogu učestvovati u pripremama trpeze, ukrašavanju prostora i slično. Dakle, u svakodnevnom životu i odgojno-obrazovnom radu pružaju se brojne prilike za

praktične vjerske aktivnosti te su ove aktivnosti i najzastupljenije u predškolskim ustanovama. Druge po zastupljenosti su spontane, nenamjerne i neplanirane aktivnosti koje se odvijaju u produhovljenom društvenom kontekstu sredine u kojoj dijete boravi, u situacijama kada je vrijedno dobiti vjersku pouku ili podršku. Ako je materijalna sredina tako postavljena da dijete svakodnevno dolazi u dodir s religijskim sadržajima u centru vjere ili u kontaktu sa vjerskim predmetima u vrtićkoj grupi, stvaraju se uslovi za sponatane religijske doživljaje i aktivnosti. Umjetničke aktivnosti vjerske sadržine se osrednje odvijaju i u javnim i u vjerskim vrtićima. Ovakve aktivnosti omogućavaju spontan duhovan doživljaj putem kojeg se ostvaruje vrlo neposredan osobni odnos u kojem je naglašena emotivna dimenzija, stvaralačka igra, te intenzivni trenuci divljenja i čuđenja? (Šabić, 1999). Glazbene, literarne, likovne, dramske aktivnosti predškolaca mogu biti veoma dobra spona sa religijskim sadržajima jer omogućavaju djeci da na simboličan način iskažu svoje emocije prema Bogu. U grupnom intervjuu od odgojiteljica sam dobila odgovore da su najuspješnije religijske aktivnosti mahom glazbene aktivnosti gdje djeca pjevaju pjesmice prigodnih vjerskih sadržaja, jer ih djeca rado i brzo usvajaju, pokreću dječije emocije i rado ih pjevaju. Ako se pjevanje prati pokretom to postaje još uzbudljivije za mališane. Također, vrlo uspješne su i likovne aktivnosti putem kojih djeca, zaključuju odgojiteljice, iskazuju i predstavljaju svoju ljubav prema Bogu, spontano i kroz očigledno zadovoljstvo. Najinteresantnije aktivnosti vjerskog sadržaja za predškolce su opet one umjetničke sadržine, jer u njima do izražaja dolazi dječija kreativnost i osobni doživljaj. Odgojiteljice u prvi plan izdvajaju literarne aktivnosti, čitanje i pričanje biblijskih priča i sadržaja, nakon čega često slijedi dramatizacija istog, ali su zastupljene i likovne aktivnosti na date teme. Na osnovu grupnog intervjua mogu da zaključim da su religijske aktivnosti umjetničke sadržine koje pomažu djeci da ostvare kontakt i razumiju sopstvene emocije veoma uspješne i interesantne djeci. Ona češće svijet doživljavaju i razumiju putem emocija, a tek onda kognicijom (Šindić, 2011). Kada pokrenemo dječije emocije i pomognemo im da ih izraze simboličkim jezikom umjetnosti, tada smo korak bliže dječijem ličnom doživljaju i podupiremo ih da razvijaju ljubav prema Bogu i svemu što je stvorio. Obzirom da kvantitativno istraživanje ukazuje na činjenicu da se ove aktivnosti osrednje realizuju u vrtiću smatram da bi bilo poželjno, u metodičkim preporukama za vjerski odgoj predškolaca, veću pažnju usmjeriti na umjetničke aktivnosti vjerske sadržine. Brojna istraživanja i preporuke o katoličkom odgoju predškolaca ukazuju na značaj umjetničkih aktivnosti pri razvijanju mladog dječijeg bića u vjeri (Hoblaj, Šimunović, 1999; Hoblaj, 2000).

Na osnovu podataka predstavljenih u Grafikonu 6 i njihove interpretacije mogu konstatovati da su prva i druga posebna hipoteza dokazane.

Suvremene metodičke postavke uvažavaju individualiziranje kao bitnu prepostavku odgojnog rada. Ona poštuje i kreće od ličnosti i individue djeteta. Uvažava šta svako dijete donosi u odgojno-obrazovni rad, predispozicije, predznanja, iskustva, interesovanja (Hansen, Kaufman i Saifer, 2000) i druge dimenzije individualiziranja. Pošto je vjera bazirana na ličnom i unutrašnjem doživljaju i odnosu sa religijskim sadržajem i spoznajama, bilo bi poželjno individualizirati pri religijskom odgoju. Stoga treća posebna hipoteza glasi: Očekujemo da odgajatelji pri realizaciji religijskih aktivnosti imaju različite pristupe (realizuju aktivnosti s cijelom grupom i individualiziraju aktivnosti). Podatke o tome sam prikupila i prikazala grafički (Grafikon 7).

Grafikon 7. Zastupljenost individualiziranih aktivnosti i aktivnosti s cijelom grupom u svim vrtićima uzorka (aritmetička sredina)

Na osnovu predstavljenih podataka (Grafikon 7 i Tabela 3) uočava se da odgojitelji često prakticiraju aktivnosti s cijelom grupom pri upoznavanju religijskih sadržaja ($M = 3,59$), a osrednje primjenjuju individualiziranje ($M = 3,44$). Ipak možemo konstatovati da pored frontalnog rada jednakog za sve, odgojiteljice individualiziraju kroz aktivnosti u malim grupama, u religijskom centru, kroz spontane aktivnosti u kontekstu i kroz individualnu interakciju sa djetetom kada je to potrebno, što je ohrabrujući nalaz. Na osnovu predstavljenih

podataka (Grafikon 7 i Tabela 3) i njihove interpretacije mogu konstatovati da je treća posebna hipoteza dokazana.

Tabela 3
Aktivnosti religijskog sadržaja u svim vrtićima skupa

Vrsta religijske aktivnosti	M	SD
Praktične	4,21	0,78
Spontane (situacijske, nastale u kontekstu)	3,43	0,93
Umjetničke	3,27	1,05
Individualizovane	3,44	1,07
S cijelom grupom	3,59	0,81

Napomena: M = aritmetička sredina; SD = Standardna devijacija.

Na osnovu podataka grafički predstavljenih u Grafikonu 6, Grafikonu 7 i tabelarno predstavljenih (Tabela 3) i njihove interpretacije mogu da konstatujem da su prva, druga i treća posebna hipoteza, putem kojih je istraživana prva osnovna hipoteza, dokazane. Time se prva osnovna hipoteza u potpunosti može prihvatiti.

6.2. Religijska klima u javnom i vjerskom vrtiću

Obzirom da sam željela da ispitam razlike između javnih i vjerskih vrtića nastojala sam istražiti elemente pobožnosti i uvjerenje odgojitelja o značaju religijskog odgoja, te zastupljenost različitih religijskih aktivnosti u ovim vrtićima. Primjenom t - testa za nezavisne uzorke nastojala sam da uporedim prikupljene podatke i izračunate aritmetičke sredine vezano za elemente pobožnosti, uvjerenja o religijskom odgoju i aktivnosti u državnim i vjerskim vrtićima i dobijem rezultate koji će potvrditi ili odbaciti drugu glavnu istraživačku hipotezu koja glasi: *Pretpostavljamo da postoji statistički značajna razlika u religijskoj klimi (elementima pobožnosti, uvjerenju odgojitelja te zastupljenosti religijskih aktivnosti) u javnom i vjerskom vrtiću.*

Drugu glavnu hipotezu istraživala sam putem tri posebne hipoteze:

2a) Očekujemo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti elemenata pobožnosti u javnom i vjerskom vrtiću.

2b) Pretpostavljamo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti stavova o značaju o religijskom odgoju u javnom i vjerskom vrtiću.

2c) Vjerovatno je da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti različitih aktivnosti vjerskog sadržaja u javnom i vjerskom vrtiću.

Da bih statistički istražila posebne hipoteze poslužila sam se izračunavanjem hi-kvadrata (za prve dvije posebne hipoteze) i t-testom za nezavisne uzorke (za treću posebnu hipotezu).

Istraživala sam zastupljenost i učestalost nekih elemenata pobožnosti odgojitelja u vjerskim i državnim vrtićima koji se odnose na pobožne čini tj. vidljive djelatnosti (odlasci u Crkvu, proslave vjerskih blagdana) i unutrašnje, doživljajne duhovne djelatnosti (promišljanje o Bogu). Izračunavajući aritmetičku sredinu rezultata koji se odnose na istraživane faktore pobožnosti mogu da zaključim da odgojitelji u javnim vrtićima često imaju pobožan način života ($M = 4,06$), a odgojitelji u vjerskim vrtićima uvijek teže pobožnom načinu života ($M = 4,57$). Možemo zaključiti da su odgojitelji iz našeg uzorka naglašeno pobožni obzirom na istraživane elemente pobožnosti.

Da bih utvrdila postoje li eventualne razlike u intenzitetu elemenata pobožnosti u ove dvije vrste vrtića primijenila sam hi-kvadrat test. Izračunati hi-kvadrat ($\chi^2 = 15,937$) nije statistički značajan ($p = 0,101$) te ne postoji statistički značajna razlika u naglašenosti pobožnosti odgojitelja javnih i vjerskih vrtića, te se prva posebna hipoteza druge osnovne hipoteze može odbaciti. Djeca uče po modelu te im odrasli predstavljaju uzor s kojim se često nastoje identifikovati. Bitne odrasle osobe za djecu predškolskog uzrasta su odgojiteljice. Možemo zaključiti da obzirom na vjerski odgoj učenja po modelu djeca u vjerskim vrtićima imaju naglašeniju religijsku klimu nego u javnim vrtićima iako ona nije statistički značajna.

Istraživala sam zastupljenost afirmativnih stavova odgojitelja o značaju religijskog odgoja u javnim i vjerskim predškolskim ustanovama. Izračunate aritmetičke sredine ukazuju da odgojitelji i u vjerskom vrtiću ($M = 4,06$) i u javnom vrtiću ($M = 3,95$) imaju visoko mišljenje o značaju religijskog odgoja za cjelokupan razvoj djeteta uključujući i socijalni i emocionalni razvoj te usvajanje tradicionalnih vrijednosti svoga naroda. Izrazitiji afirmativan stav imaju odgojitelji u vjerskim nego javnim vrtićima na šta ukazuju gore navedene aritmetičke sredine dobijene na osnovu rezultata njihovih dogovora.

Da bih utvrdila da li obzirom na stavove o značaju religijskog odgoja postoje statistički značajne razlike primjenila sam hi-kvadrat test. Izračunati hi-kvadrat zastupljenosti afirmativnih stavova o značaju religijskog odgoja za razvoj ličnosti predškolskog djeteta i njegovu dobrobit odgojiteljica iz javnog i vjerskog vrtića, nije statistički značajan ($\chi^2 = 20,139$; $p = 0,325$). Dakle odgojiteljice javnih i vjerskih vrtića se ne razlikuju u stavovima oko

značaja religijskog odgoja u vrtiću za formiranje svestrane ličnosti djeteta. Rukovodeći se gore navedenim rezultatima i njihovom interpretacijom, drugu posebnu hipotezu druge osnovne hipoteze mogu odbaciti.

Putem grafički predstavljenih rezultata (Grafikon 6) možemo da uočimo da postoje izvjesne razlike u zastupljenosti vjerskih aktivnosti u javnom i vjerskom vrtiću. Primjenom Kolmogorov-Smirnovog testa izvršila sam parametrijsku procjenu varijabli različitih vjerskih aktivnosti s ciljem utvrđivanja da li se posmatrane pojave rasprostiru u okviru statistički standardne Gausove krive (Turjačanin i Čekrlja, 2006). Utvrdila sam da se pojave normalno prostiru te da mogu pristupiti primjeni parametrijskih statističkih postupaka.

Da bih dokazala treću posebnu hipotezu, druge glavne hipoteze, upotrijebila sam t - test za nezavisne uzorke. Željela sam da utvrdim da li postoje statistički značajne razlike između zastupljenosti pojedinih vrsta aktivnosti religijske dimenzije u privatnom i državnom vrtiću. Dobijene podatke sam tabelarno predstavila (Tabela 4). Na osnovu dobijenih rezultata vidljivo je da t-omjeri nisu statistički značajni (za praktične aktivnosti $t=-0,9$ a statistička značajnost $p=0,37$; za umjetničke aktivnosti $t=1,16$, $p=0,25$; za spontane, slobodne aktivnosti $t=0,81$; $p=0,43$) jer su p za odgovarajuće t-vrijednosti viši od nivoa značajnosti 0,01 i 0,05. Dakle, nivoi zastupljenosti različitih aktivnosti vjerskog sadržaja u javnom i vjerskom vrtiću iako se malo razlikuju, razlike nisu statistički značajne, tj. vjerski vrtići ne preferiraju religijski odgoj na uštrb primjene drugih odgojno-obrazovnih sadržaja predviđenih Programom Rudež, A. (1975), Program odgojno-obrazovnog rada u dječjem vrtiću. Zagreb: Narodne novine.

Ipak, postavlja se pitanje zašto su umjetničke i spontane situacione aktivnosti vjerske sadržine zastupljenije u javnim predškolskim ustanovama ($M = 3,43$ za umjetničke aktivnosti; $M = 3,54$ za situacione aktivnosti) nego u vjerskim predškolskim ustanovama ($M = 3,1$ za umjetničke aktivnosti; $M = 3,32$ za situacione aktivnosti) (razlike nisu statistički značajne ali ipak postoje). Posebno su iznenađujući rezultati da je situaciono učenje o religiji u kontekstu žive vjere, gdje se spontano vjera živi i uči, a dječiji se život najoptimalnije uklađuje sa vjerskim životom, više primjenjuje u javnim nego u vjerskim vrtićima. Očekivala sam da će se naglašenije realizovati sve vrste religijskih aktivnosti u vjerskim vrtićima. Rezultati ukazuju da se to desilo samo sa aktivnostima koje sam nazvala praktičnim aktivnostima religijske sadržine koje se odnose na praktikovanje molitvi, učestalo prekrštavanje, obilježavanje blagdana i sl. ($M = 4,11$ za javni vrtić ; $M = 4,31$ za vjerski vrtić) (Tabela 4).

Takođe, u Tabeli 4 interesantan je podatak da su standardne devijacije (SD) aritmetičkih sredina nekih aktivnosti u vjerskim vrtićima naglašeno visoke (SD = 1,27 za umjetničke aktivnosti; SD = 1,23 za situacione aktivnosti). Naime, standardna devijacija je najpreciznija i najpouzdanija mjera varijabilnosti pojave (Turjačanin i Čekrlja, 2006). Drugim riječima ukazuje koliko rezultati tj. vrijednost odgovora vaspitača odstupaju od aritmetičke sredine. Visoke standardne devijacije koje sam navela ukazuju na naglašeno raspršenje rezultata i neusklađenost odgovora. Dakle, odgojiteljice u vjerskim vrtićima se međusobno jako razlikuju vezano za intenzitet primjene religijskih umjetničkih i situacionih aktivnosti. Razlog tome mogu tražiti u činjenici da se odgojiteljice veoma razlikuju u pobožnom životu - jedne su časne sestre, dok su druge svjetovna lica. Ipak, ovi rezultati takođe otvaraju nova istraživačka pitanja i detaljnije ispitivanje ovih fenomena.

Tabela 4

Razlika u zastupljenosti aktivnosti religijskog sadržaja u javni i vjerskim vrtićima

Vrste aktivnosti	Vrtić	N	M	SD	t	p
Praktične	Javni	25	4,11	0,8	-0,9	0,37
	Vjerski	25	4,31	0,75		
Umjetničke	Javni	25	3,43	0,88	1,16	0,25
	Vjerski	25	3,1	1,27		
Spontane	Javni	25	3,54	0,67	0,81	0,43
	Vjerski	25	3,32	1,23		

Napomena: *N* = broj ispitanika; *M* = aritmetička sredina; *SD* = standardna devijacija;; *t* - omjer; *p* = statistički značajna razlika.

Na osnovu podataka tabelarno predstavljenih (Tabela 5) i njihove interpretacije mogu da zaključim da treća posebna hipoteza, druge glavne hipoteze nije dokazana.

Drugu glavnu hipotezu dokazivala sam putem tri posebne hipoteze. Iako mogu konstatovati da se religijska klima u javnom i vjerskom vrtiću razlikuje u vezi religijske opredjeljenosti odgojiteljica čime one svojim životom i ponašanjem utiču na njeno građenje, ali ove razlike nisu statistički značajne. Naime, razlog ovoj statističkoj neznačajnosti mogu naći i u činjenici da u vjerskom objektu rade i časne sestre, ali i odgojiteljice koje to nisu. Obzirom da ni jedna posebna hipoteza nije dokazana, drugu glavnu hipotezu mogu u

potpunosti odbaciti i na osnovu toga konstatovati da se religijska klima statistički ne razlikuje u vjerskoj i javnoj predškolskoj ustanovi čime se otvaraju nova istraživačka pitanja.

6.3. Religijska klima u obitelji i vrtiću

U trećem zadatku svoga rada željela sam da uporedim vrtićki i obiteljski religijski kontekst. S tim u vezi postavila sam treću glavnu istraživačku hipotezu koja glasi: *Pretpostavljamo da postoji statistički značajna razlika u religijskoj klimi (elementima pobožnosti i uvjerenju odgojitelja o značaju religijskog odgoja te zastupljenosti religijskih aktivnosti) u obiteljskom domu i vrtiću.* Treću glavnu hipotezu istraživala sam putem tri posebne hipoteze:

3a) Očekujemo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti elemenata pobožnosti roditelja i odgojitelja.

3b) Pretpostavljamo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti stavova o religijskom odgoju roditelja i odgojitelja.

3c) Očekujemo da postoji statistički značajna razlika u zastupljenosti religijskih aktivnosti u obiteljskom domu predškolaca i vrtiću.

Prvu i drugu posebnu hipotezu dokazivala sam primjenom hi-kvadrat testa, dok sam treću posebnu hipotezu dokazivala primjenom t-testa (obzirom da su ispunjeni parametrijski uslovi uočeni Kolmogorov-Smirovim testom).

Da bih utvrdila postoje li eventualne razlike u intenzitetu elemenata pobožnosti u obiteljskom domu i vrtiću primijenila sam hi-kvadrat test. Izračunati hi-kvadrat ($\chi^2 = 39,791$) je statistički značajan ($p = 0,001$) te postoji statistički značajna razlika u naglašenosti pobožnosti odgojitelja i roditelja, te se prva posebna hipoteza treće osnovne hipoteze može prihvatiti. Djeca uče po modelu te im odrasli predstavljaju uzor s kojim se često nastoje identifikovati. Bitne odrasle osobe za djecu predškolskog uzrasta su i roditelji i odgojiteljice. Na osnovu aritmetičkih sredina ($M = 4,19$ za zastupljenost elemenata pobožnosti roditelja i $M = 4,3$ za zastupljenost elemenata pobožnosti odgojitelja) mogu zaključiti da su i jedni i drugi naglašeno pobožni i pružaju dobre primjere pobožnog života djeci.

Istraživala sam zastupljenost afirmativnih stavova odgojitelja i roditelja o značaju religijskog odgoja djece predškolskog uzrasta. Izračunate aritmetičke sredine ukazuju da

odgojitelji ($M = 3,99$) i roditelji ($M = 4,61$) imaju visoko mišljenje o značaju religijskog odgoja za cjelokupan razvoj djeteta. Naglašeniji afirmativan stav imaju roditelji u odnosu na odgojitelje iz uzorka istraživanja. Da bih utvrdila da li obzirom na stavove odraslih o značaju religijskog odgoja postoje statistički značajne razlike primjenila sam hi-kvadrat test. Izračunati hi-kvadrat zastupljenosti afirmativnih stavova o značaju religijskog odgoja za razvoj ličnosti predškolskog djeteta i njegovu dobrobit odgojiteljica i roditelja je statistički značajan ($\chi^2 = 77,371$; $p = 0,001$) i ukazuje na postojanje statistički značajnih razlika. Time je druga posebna hipoteza treće osnovne hipoteze dokazana.

Tabela 5

Razlika u zastupljenosti religijskih aktivnosti predškolske ustanove i obitelji

Element religijske klime	Vrtić	N	M	SD	t	p
Aktivnosti	Obitelj	50	4,25	0,45	4,99	0,00
	Vrtić	50	3,59	0,81		

Napomena: N = broj ispitanika; M = aritmetička sredina; SD = Standardna devijacija; t - omjer; p = statistički značajna razlika.

Izračunavajući t -omjer aritmetičkih sredina nivoa zastupljenosti religijskih aktivnosti u porodici i vrtiću na osnovu procjene roditelja i odgojitelja iz uzorka, otkrivena je statistički značajna razlika, jer izračunati t -omjer iznosi $t = 4,99$ sa nivoom značajnosti $p = 0,001$ (Tabela 5). Dakle, obitelj i vrtić se razlikuju po zastupljenosti religijskih aktivnosti, te se u obitelji, po procjeni ispitanika, odvija više ovakvih aktivnosti. Na osnovu izračunatog t - omjera i njegove interpretacije mogu prihvatiti treću posebnu hipotezu četvrte osnovne hipoteze. Obitelj, kao osnovna ćelija društva i prva društvena zajednica u kojoj se dijete našlo zaista je, i po ovom istraživanju, osnovni temelj religioznosti osobe.

U naučnom istraživanju situacije u državi Hrvatskoj vezano za religijski odgoj i vjeronauk kao predmet u školama mišljenja su podijeljena (Hoblaj, Lončarić-Jelačić, Razum, 2005). Ipak, brojna istraživanja s roditeljima sprovedena u Hrvatskoj ukazuju na to da roditelji podržavaju vjerski odgoj djece u vrtiću. Suradnja između roditelja i vrtića po pitanju vjere veoma je poželjna (Hoblaj, Šimunović, 1999; Katehetski glasnik 2001). Naime, bitno je da se religijska klima u obitelji kao osnovnoj dječijoj sredini u kojoj se sreće s vjerskim sadržajima nadopuni adekvatnom u vrtiću. Također, dobro je i roditelje edukovati u tom smjeru i pomoći

im da ostvare optimalan religijski odgoj unutar obiteljskom doma. U vezanom intervjuu grupnog karaktera jedno od pitanja odgojiteljicama se odnosilo na suradnju i partnerstvo s roditeljima u vezi religijskog odgoja. Odgojiteljice su suradnju okarakterizale kao zadovoljavajuću i uspješnu, ali su također izjavile da s može biti i naglašenija. Veći broj roditelja sudjeluju na, za njih organiziranim, blagdanskim slavljinama, sv. Misama, blagoslovima, roditeljskim sastancima u vezi religijskih pitanja, susretima i duhovnim obnovama, posjetama vjerskim objektima u organizaciji vrtića u smislu pratnje djece, radionicama s djecom gdje se pripremaju na različite načine za proslave vjerskih blagdana (farbanje jaja, priprema kolača, ukrašavanje vjerskog centra različitim predmetima koje naprave itd).

Obzirom da su sve tri posebne hipoteze dokazane mogu zaključiti da je treća osnovna istraživačka hipoteza moga rada u potpunosti dokazana.

6.4. Stručnost i osposobljenost odgojiteljica za vjerski odgoj

Putem grupnog intervjua, koji sam obavila sa 10 odgojiteljica vrtića iz uzorka, željela sam se upoznati sa njihovim ličnim uvidima i promišljanjima vezano za metodičku osposobljenost u sferi vjere. Odgojiteljice koje se završile Teologiju smatraju da su stekle adekvatno znanje i vještine za rad s djecom. Odgojiteljice koje su završile predškolski studij izjavile su da u sklopu redovnog studija nisu dobile informacije o religijskom radu s djecom, ni kako religijski odgajati djecu. Navode da im je u radu najviše pomoglo vlastito religiozno opredjeljenje, odgoj u religioznosti potekao iz obitelji, njihov osobni napor za usavršavanjem putem religijskih časopisa, *Biblije za djecu* i drugih vjerskih knjiga namjenjenih najmlađim, razgovori s teolozima i vjeroučiteljima koji su davali savjete kako obraditi pojedine religijske teme, međusobno podupiranje od strane kolegica iz vrtića, znanje iz vjeronauke iz osnovne škole, te različite edukacije, seminari, stručni skupovi za profesionalno usavršavanje u vjerskom odgoju predškolske djece.

Mišljenja sam da odgojiteljice ne bi trebalo prepustiti same sebi vezano za religijski odgoj najmlađih, nego ih adekvatno stručno educirati putem vjerskih edukacija organiziranih od strane Biskupije (Katehetski glasnik, 2001). Vidljivo je i iz drugog zadatka u momu radu i istraživanja druge glavne hipoteze da se određen program religijskog odgoja sprovodi ne samo u vjerskim, nego jednako i u javnim vrtićima. Također, religijski odgoj zastupljen je i u

vrtićima u Bosni i Hercegovini gdje preovladavaju djeca pravoslavne i islamske vjeroispovjesti. Mišljenja sam da i u tim vrtićima odgojitelji nailaze na slične prepreke u stručnoj osposobljenosti za odgajanje djece u religijskom duhu. Bila bih sretna da ovaj moj rad podstakne naučnike i stručnjake iz sfere obrazovanja te da promišljaju o pitanju religijskog odgoja i obuke odgojiteljica u ovom smjeru. Ideja do koje sam došla pišući svoj rad je i mogućnost organizovanja seminara na fakultetu ili uvođenje izbornog predmeta koji bi pomogao studentima, budućim odgojiteljima, da nakon što napuste studentske klupe spremno uđu u predškolske ustanove kao dobro pripremljeni profesionalci i za religijsko odgajanje najmladih.

7. ZAKLJUČCI ISTRAŽIVANJA

Djetinjstvo je uvijek prepuno izazova i traganja, a posebno u današnje doba kada su djeca okružena stresom, usred ubrzanog života koju diktira svakodnevnica, bombardovana brojnim bitnim i nebitnim podražajima i stvarima u stvarnom ili u svijetu medija. Okružena su bukom, galamom, blještavilom podražaja i materija samo ne mirom i spokojstvom. Povratak religiji, utjesi, izgubljenom miru, spokojstvu i istinskim društvenim i moralnim vrijednostima postavlja se sve češće kao bitan zadatak pred suvremenog čovjeka i njihove potomke.

Suvremeni sistem odgoja i obrazovanja, čija je prva karika predškolski odgoj i obrazovanje uvažava pravo na religijsko opredjeljene i religijski odgoj djece. Iako prisutan u vrtićima, o religijskom odgoju se malo govori i nema dovoljno stručne literature na ovu temu. Obzirom da su metodički pristupi religijskog odgoja na ranom uzrastu skromno istraživani, putem svoga rada nastojala sam rasvijetliti ovu problematiku i istražiti kako to izgleda u predškolskim ustanovama, kako je religijski odgoj metodički osmišljen i uobličen u procesu ranog učenja, te koji su stavovi o religijskom odgoju i aktivnosti odgojitelja i roditelja predškolske djece.

Na osnovu prikupljenih podataka uočeno je da su roditelji i odgojiteljice iz uzorka naglašeno pobožni (na šta ukazuje visoka zastupljenost istraživanih elemenata pobožnosti). Takođe, naglašeno su ubijeđeni da je religijski odgoj bitan u životu i razvoju djeteta.

Pri upoznavanju djece predškolskog uzrasta s religijskim sadržajima odgojitelji koriste brojne odgojno-obrazovne metode, odgojno-obrazovna sredstva, različite vrste aktivnosti, oblike rada i pristupe u radu. Odgojno-obrazovne metode koje se koriste su i direktivne i indirektivne, nekada je odgojitelj izvor informacija i inspiracija, a često i djeca. To su metode

praktičnog rada i vježbanja, posmatranja i demonstriranja, verbalna metoda, problemska, otkrivačka, metoda scenske komunikacije, podsticanja i hrabrenja tokom aktivnosti i sl. Odgojno-obrazovna sredstva su raznovrsna i prilagođena uzrastu - od vizuelnih, auditivnih do audiovizuelnih sredstava (vjerski kipovi, odore, rekviziti, religiozne fotografije, makete crkve i sl., slike, poster, knjige, slikovnice, vjerske pjesme i melodije, animirani filmovi vjerskog sadržaja itd.). Prostor u kojem dijete boravi bitno je duhovno oplemeniti (poželjni su vjerski i molitveni centri). Aktivnosti putem kojih se djeca mogu upoznati s religijskim sadržajima su brojne - od praktičnih, društvenih, moralnih, do likovnih, glazbenih, dramskih, književnih, posmatračkih i perceptivnih, kao i onih nenamjernih, spontanosti koje se događaju unutar duhovnog konteksta zajednice u kojoj se dijete nalazi i kroz spontanu igru. Oblici rada prilikom upoznavanja djece s religijskim sadržajima mogu biti rad s cijelom grupom, rad u maloj grupi ili paru, ali i individualni rad. Individualizirane aktivnosti su poželjne u religijskom odgoju jer je religiozan doživljaj osoban.

Na osnovu podataka prikupljenih instrumentom SPORO i statistički obrađenih izdvojeno je da se djeca upoznaju s religijskim sadržajima često putem praktičnih aktivnosti ($M = 4,21$), dok se religijski sadržaji osrednje usvajaju korišćenjem umjetnosti kao medijumom (likovne, muzičke, dramske i literarne aktivnosti) ($M = 3,27$), ali i nenamjerno, u spontanostima i aktivnostima ($M = 3,43$). Putem grupnog intervjua odgojiteljice su naglasile da su najzanimljivije i najuspješnije aktivnosti putem kojih su djeca usvajala religiozne sadržaje umjetničkog karaktera te smatram da je opravdano ovakve aktivnosti češće upotrebljavati u religijskom odgoju, na šta ukazuju i tangentna proučavanja (Šabić, 1999).

Također, odgojiteljice često obrađuju religijske sadržaje s cijelom grupom ($M = 3,59$), a osrednje individualiziraju odgojno-obrazovni religijski proces. Ako pođemo od toga da je religijski doživljaj i iskustvo osobne prirode, bitan pristup u radu s djecom je i individualiziranje odgojnog procesa, te su dobijeni rezultati ohrabrujući.

Koristeći hi-kvadrat test utvrdila sam (iako postoje realne razlike u korist odgojiteljica vjerskog vrtića) da ne postoji statistički značajna razlika između zastupljenosti elemenata pobožnosti kod odgojitelja vjerskih i javnih vrtića ($\chi^2 = 15,937$; $p = 0,101$) niti u stavovima o značaju religijskog odgoja ($\chi^2 = 20,139$; $p = 0,325$). Statistički značajne razlike nema niti u zastupljenosti religijskih aktivnosti u ove dvije vrste vrtića ($t = -0,9$, $p = 0,37$ za praktične aktivnosti; $t = 1,16$, $p = 0,25$ za umjetničke aktivnosti; $t = 0,81$, $p = 0,43$ za spontane aktivnosti). Religijska klima u javnom i vjerskom vrtiću se gotovo ne razlikuju što govori u

prilog činjenici da se religijski odgoj slično realizuje u svim vrtićima i kao takav trebao bi imati veću stručnu potporu.

Iako istraživanje ukazuje na visok nivo i roditeljske i odgojiteljske vlastite pobožnosti, afirmativnih stavova o religijskom odgoju i religijskim aktivnostima djece, ipak se među sobom razlikuju. Roditelji i odgojitelji se između sebe razlikuju u vezi zastupljenosti elemenata pobožnosti, na šta ukazuje statistički značajan hi-kvadrat ($\chi^2 = 39,791$; $p = 0,001$) i religijskih uvjerenja o značaju religijskog odgoja najmlađih ($\chi^2 = 77,371$; $p = 0,001$). Razlikuju se u vezi primjene religijskih aktivnosti u korist roditelja ($t = 4,99$, $p = 0,001$). Sve to ukazuje da se religijska klima u obitelji i vrtiću razlikuje. Obzirom da je religijsko iskustvo i doživljaj naglašeno individualno obojen, zaključujem da je roditelju lakše nego odgojitelju koji ima puno djece u grupi da individualno i osobno pristupi svome djetetu u religijskom usmjeravanju. Roditelji iz uzorka naglašeno zastupaju vjerski odgoj svoje djece i podržavaju ga u vrtiću. Neka aktuelna istraživanja u Hrvatskoj ukazuju na sličnu situaciju (Hoblaj, Šimunović, 1999; Katehetski glasnik 2001), dok druga ukazuju na podijeljene stavove (Hoblaj, Lončarić-Jelačić, Razum, 2005). Suradnja između vrtića i obitelji, po mišljenju odgojiteljica iz uzorka, kada je u pitanju vjerski odgoj, je zadovoljavajuća.

Vidljivo je iz istraživanja drugog zadatka da se određen program religijskog odgoja sprovodi ne samo u vjerskim, nego jednako i u državnim vrtićima. Religijski odgoj zastupljen je u državnim vrtićima u Bosni i Hercegovini, neovisno od toga koja je nacionalnost zastupljena. Na osnovu podataka prikupljenih grupnim intervjuom mogu konstatirati da odgojiteljice nisu u dodiplomskom studiju dobile adekvatno stručno znanje o tome kako religijski odgajati djecu, nego su se same snalazile, informirale, pomagale su im iskusnije odgojiteljice ili su pohađale dodatne stručne seminare. Situacija je slična i u vrtićima gdje je većinsko stanovništvo druge vjeroispovjesti. Obzirom na zastupljenost religijskog odgoja u predškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini mišljenja sam da bi se trebao metodički osmisliti i uobličiti dodatni program i uputstva odgojiteljicama za religijski odgoj na ranom uzrastu. Bila bih sretna da ovaj moj rad potakne naučnike i stručnjake iz sfere obrazovanja da promišljaju o pitanju religijskog odgoja i obuke odgojitelja te o organiziranju seminara izvan ili na fakultetu ili uvođenje izbornog predmeta koji bi pomogao budućim odgojiteljima u profesionalnom razvoju.

8. LITERATURA

1. Alibašić, A., Zubčević, A. (2009), "Islamic Education in Bosnia and Herzegovina", in Ednan Aslan (ed.), *Islamische Erziehung in Europa / Islamic Education in Europe*. (Wiener Islamisch-religionspädagogische Studien; 1). Vienna: Böhlau.
2. Банђур, В., Поткоњак, Н. (1999). *Методологија педагогије*. Београд: Савез педагошких друштава Југославије.
3. Bežen, A. (2008), *Metodika–znanost o poučavanju nastavnog predmeta*. Zagreb, Učiteljski fakultet u Zagrebu i Profil.
4. Blažević, B., Pišković, K. (2006), „Njihovo je Kraljevstvo nebesko“, Kršćanska Sadašnjost, Zagreb.
5. Brezinka, W. (2008), *Uspon i krizna znanstvene pedagogije. Analiza povijest odgoja*, vol. VII., 2008. Zagreb: Hrvatski školski muzej.
6. Бранковић, Д. (1999). *Педагошке теорије*. Универзитет у Бањој Луци.
7. Britton, L. (2000), *Učenje kroz igru*. Zagreb: Hena com.
8. Bulatović, A. (2009), *Stručna praksa 1*. Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu. Centar za obrazovne inicijative Step by Step BiH.
9. Cavalletti, S. (1983), *The Religious Potential of the Child*. New York: Paulist Press.
10. Cavalletti, S. (2005), *Il potenziale religioso del bambino. Descrizione di un'esperienza con bambino da 3 a 6 anni*, Città Nuova, Roma.
11. Cavalletti, S. (2000), *Il potenziale religioso del bambino da tre a sei anni*. Roma: Citta nuova.
12. Cohen, L., Manion, L., Morrison, K. (1996), *A Guide to teaching Practice*. London, New York: Routledge.
13. ĆORIĆ, Š.Š. *Psihologija religioznosti*, Slap, Jastrebarsko.
14. DE zan, I. (1999), *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Diković, M. (2009), *Provođenje odgoja i obrazovanja za demokratsko građanstvo u osnovnim školama*. u: Kadum, V. (ur.) (2009). *Škola po mjeri*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za obrazovanje učitelja i odgojitelja, 153-168.
16. Došen-Dobud, A. (2001), *Predškola – Vodič za voditelje i roditelje*. Alinea, Zagreb.
17. Došen-Dobud, A. (2002), *Odgoj i obrazovanje u dječjem vrtiću*. Pedagoško književni zbor; Zagreb.

18. Džuburan, H. (1985), *Prorok*. Grafički zavod Hrvatske. Zagreb.
19. Đuzel, J. (2006), *Religiozni odgoj djece predškolske dobi prema načelima montessori pedagogije*. Kateheza Dobrog Pastira, u: *DIJETE i društvo* 2.
20. Fajgelj, S. (2007), *Metode istraživanja i ponašanja*. Beograd, Centar za primjenjenu psihologiju.
21. Fields, M.V, Boesser, C. (1998), *Constructive Guidance and Discipline*. New Jersey, Columbus, Ohio: Merrill, Prentice Hall.
22. Filipović, A. T. (2009), *Vjeronauk u školi prema zahtjevima vrednovanja*. Nova prisutnost, 7 (2): 245- 264.
23. Garmaz, J. (2007), *Biblijska didaktika u osnovnoškolskom vjeronauku*. Crkva u svijetu, 47 (4): 607- 628.
24. Gearon, Liam. (2004), *Citizenship through Secondary Religious Education*. London: RoutledgeFalmer.
25. Gobbi, G. (2002), *Neka Montessori načela primijenjena u katehezi djece*. Udruženje M. Montessori za religiozni odgoj djece, Rim.
26. Gopnik, A., Melitzoff, A., Kuhl, P. (2003), *Znanstvenik u kolijevci*. Zagreb, Educa.
27. Hansen, K. A., Kaufman, R.K. i Saifer, S. (2000). *Obrazovanje i kultura demokratije*. Sarajevo: Centar za obrazovanje inicijative Step by step.
28. Hansen-Kaufmann S. (1988), *Stvaranje učionica u kojima dijete ima centralnu ulogu (3-6 godina)*. COI Step by Step; Sarajevo.
29. Hoblaj, A., Šimunović, M. (1999). *Pustite malene k meni*. Zagreb: Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije.
30. Hoblaj, A. (2000). *Otkrivamo i upoznajemo svijet zajedno - vjerski odgoj djece predškolske dobi u suradnji obitelji i vrtića*. Zagreb: Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije.
31. Hoblaj, A., Lončarić-Jelačić, N., Razum, R. (2005) Crkva i odgoj u Hrvatskoj - istraživanje za europsku komparativnu studiju. *Bogoslovska smotra*, Vol. 75. No1. str. 289-313.
32. Hoblaj, A. (2006), *Teološko-katehetska ishodišta vjerskog odgoja u ranom djetinjstvu*. Zagreb: Glas Koncila.
33. Holtstsiège, H. (1989), *Modell Montessori*, Herder, Freinburg.
34. Hull, John (2001), *Religious Education in Western Pluralistic Societies: Some General Considerations*, unpublished paper Istanbul 28-03-2001. – prema Peter Schreiner (2002). The current state of religious education in Europe. Conference-The

- Coordinating Group for Religious Education in Europe in Vienna 2002. Preuzeto s <http://www.cogree.com/conferences/vienna/cogree/papers/kn2.html>, 11.10.2016.
35. Ivon, H., Krolo, L., Mendeš, B. (ur.). *Pedagogija Marije Montessori - poticaj za razvoj pedagoškog pluralizma*. Split: Udruga Montessori pedagogije, 69-82
 36. Jensen, E. (1998), *Teaching with the brain in mind*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development
 37. John, P, Bartkowski., Xiaohe, Xu., Martin, L. Levin. (2007), "Religion and Child Development: Evidence from the Early Childhood Longitudinal Study," Social Science Research 37;(1):18-36.
 38. Jukić, P. (2008), "Tko će Bogu postavljati granice". Dani.
 39. Kadribegović, A. (2008), "Klikovanje i segregacija". Preporod.
 40. Kamenov, E., Spasojević, P. (2008), *Predškolska pedagogija*. Bijeljina.
 41. Kamenov, E. *Metodika vaspitno-obrazovnog rada sa predškolskom djecom*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd
 42. Katehetski glasnik. (2001). Zagreb: Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije. *Predškolsko obrazovanje u 2016. godini u Federaciji BiH*. (2016). Sarajevo: Federalni zavod za statistiku.
 43. Keast, John. (2000), 'Citizenship and RE', *RE Today* (Derby: CEM) in Liam Gearon, *Citizenship through Secondary Religious Education*. London: Routledge-Falmer, 2004
 44. Kongregacija za kler (1997) *Opći direktorij za katehezu*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
 45. Kruša, L. (2008), "Vjeronauka u vrtićima rađa uplašenu i nesigurnu djecu", interview. Dnevne novine San.
 46. Legrand, L. (1995), *Moralna izobrazba danas*. Zagreb: Educa.
 47. Malaguzzi, L. (1998), *History, Ideas, and Basic Philosophy-An Interview with Lella Gandini*. U: Edwards, C.P., Gandini, L., Forman, G. (ur.), *The Hundred Languages of Children-The Reggio Emilia Approach*, Advanced Recflections. London: Ablex Publishing Corporation.
 48. Marinović-Bobinac, A. (2007), *Komparativna analiza kurikuluma za religijsko obrazovanje: primjer četiri katoličke zemlje*. Metodika, 8 (2): 408- 424
 49. Marunčić, Sabina. (2015), *Temeljne postavke planiranja i programiranja u nastavi vjeronauka*. Svjedok, Split.
 50. Mešić, Emina. (2015), *Program islamskog odgoja djece rane i predškolske dobi*. Zagreb. Mešihat islamske zajednice u Hrvatskoj vjersko-prosvjetna služba.

51. Milić, Mladen. (2014), *Psihologija religije*.
52. Miljak, A., Vujičić L. (2000). *Vrtić kao dječja kuća*. Poreč: Sibra.
53. Miljak, A. (2009), *Življenje djece u vrtiću*. Zagreb.
54. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2006), *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb
55. Mitrović, D. (1980), *Predškolska pedagogija*. IGKRO „Svjetlost“; Sarajevo.
56. Mitrović, D. (1981), *Predškolska pedagogija*. Svjetlost, Sarajevo.
57. Montessori, M. (1935), *Manuale di pedagogia scientifica*, Alberto Morano, Napoli.
58. Montessori, M. (1972), *Das kreative Kind*. Freiburg: Herder.
59. Montessori, M. (1973), *Autoeducazione*, Garzanti, Milano.
60. Montessori, M. (1991), *La scoperta del bambino*, Garzanti, Milano.
61. Montessori, M. (1993), *La scoperta del bambino*, Garzanti, Milano.
62. Montessori, M. (1996), *Knjiga za roditelje i odgojitelje i pedagoge*, Zagreb.
63. Montessori, M. (2003), *Dijete – tajna djetinjstva*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
64. Morin, E. (2002), *Odgoj za budućnost-sedam temeljnih spoznaja u odgoju za budućnost*. Zagreb.
65. Mužić, V. (1999), *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb, Educa.
66. Nacionalni katehetski ured Hrvatske biskupske konferencije. (2001), *Program katoličkog vjerskog odgoja djece predškolske dobi*. Zagreb.
67. Nurikić, E. (2008), *“Vjeronauka i u porodilišta!”*. Dani.
68. Omerović, M., Musić, H., Šehović, M., Tomić, R. (2009), *Predškolska pedagogija*. Tuzla
69. Pašalić Kreso, A. (2011), *Nauka za predškolski odgoj, predškolski odgoj za nauku*. Sarajevo. Kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini.
70. Pavao, Ivan II. (1994), *Apostolska pobudnica. Catechesi tradendae*, GK, Zagreb.
71. Pehar, L. (2000), *Predškolske institucije u svjetlu inovacija*. Didaktički putokazi. Zenica.
72. Pehar-Zvačko, Lidija. (2000), *Oduzeto djetinjstvo*. Sarajevo.
73. Petz, Boris. (1997), *Osnove statističke metode za nematematičare*. Naklada Slap; Jastrebarsko.
74. Philipps, S. (1999), *Montessori priprema za život. Odgoj neovisnosti i odgovornosti*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
75. Piaget, J., Inhelder, B. (1986), *Intelektualni razvoj deteta*. Beograd

76. Pozderović, E. (2003), *Didaktički vodić*, Dijete u centru aktivnosti. Tuzla.
77. Pranjić, M. (1996), *Religijska pedagogija*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb.
78. Prekop G. Huther. (2008), *Potruga za blagom u našoj djeci*, harfa d.o.o. Split.
79. Program katoličkoga vjerskog odgoja djece rane i predškolske dobi; Obnovljeno i dopunjeno izdanje Zagreb, 2015. Hrvatska biskupska konferencija.
80. Prothero, Stephen. (2007), *Religious Literacy: What Every American Needs to Know - and Doesn't*. Harper- Collins e-books.
81. Rakić, V., Vukušić, S. (2008), *Odgoj i obrazovanje za vrijednosti*. Društvena istraživanja, 19 (4-5), 771-795.
82. Rudež, A. (1975), *Program odgojno-obrazovnog rada u dječjem vrtiću*. Zagreb: Narodne novine.
83. Saifer Baumann Isenberg Jalongo (2000), *Individualizirana nastava u ranom odgoju djece – Priručnik za obuku studenata i edukatora; COI Step by Step*; Sarajevo.
84. Shore, B. (1996), *Culture and Minde: Cognition, Culture and the Problem of Meaning*. New York: Oxford University Press.
85. Sindik, J. (2008), *Poticajno okruženje i osobni prostor djece*. Metodički obzori 3.
86. Sindik, J. (2008), *Priručnik za psihologe pripravnike u predškolskom odgoju i obrazovanju*.
87. Seitz, M., Hallwachs, U., Pauling P. (1997), *Montessori ili waldorf ? Educa*, Zagreb.
88. Slunjski, E. (2003), *Devet lica jednog odgojitelja*. Zagreb: Mali profesor.
89. Slunjski, E. (2008), *Dječiji vrtić zajednica koja uči*. Zagreb
90. Slunjski, E. (2009), *Postizanje odgojno-obrazovne prakse vrtića usklađene s prirodom djeteta i odraslog*. Život i škola.
91. Slunjski, E. (2012), *Tragovima dječjih stopa*. Zagreb: Profil knjiga d.o.o.
92. Stevanović, M. (2001), *Predškolska pedagogija I*. Dentas, Tuzla.
93. Stevanović, M. (2001), *Predškolska pedagogija 2; R&S*; Tuzla.
94. *Strateški pravci razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini. (2004), Sarajevo.*
95. Stojak, R. (1990), *Metoda analize sadržaja*. Sarajevo, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa.
96. Šabić, A. G. (1999). Vjerski odgoj djece predškolske dobi u duhovno-kulturnom kontinuitetu s vjerskim odgojem djece mlađe školske dobi. U zborniku *Pustite malene k meni*. (str. 20-52). Zagreb: Nacionalni katehetski ured HBK.

97. Šindić, A. (2010). *Roditeljski stilovi vaspitanja i dječije kompetencije na predškolskom uzrastu*. Banja Luka: Grafomark.
98. Šindić, A. (2011). *Emocionalno opismenjavanje predškolske djece*. Banja Luka: AKTOS.
99. Šinidić, A. (2016). *Upoznavanje predškolske djece sa okolinom i društvenom sredinom*. Grafo Mark. Banja Luka.
100. Šimić, M. (2015), *Konkretna primjena metodičkih varijabli u nastavi vjeronauka*. Svjedok, Split.
101. (Turjačanin, V., Čekrlja, Đ. (2006). *Gausove statističke metode i tehnike u SPSS – u*. Banja Luka: Centar za kulturu i socijalni popravak
102. Tatković, N., Močinić, S. (2012), *Učitelj za društvo znanja*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za odgojne i obrazovne znanosti.
103. Valjan Vukić, V. (2012), *Prostorno okruženje kao poticaj za razvoj i učenje djece predškolske dobi*. Magistra Iadertina.
104. Vasta, R. i suradnici. (2005), *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
105. Vukasović, A. (1977), *Moralni odgoj*. Zagreb: Sveučilnišna naklada Liber.

PRILOG 1.

SKALA PROCJENE ZA RODITELJE

Poštovani roditelji,

ovom skalom procjene istražujem Vaše stavove i iskustvo kada je u pitanju koliko religija pomaže u odgoju djece na ranom predškolskom uzrastu.

Upitnik je anonimn, pa Vas molim za iskrene odgovore koje će poslužiti kao smjernice uspješnom radu s Vašom djecom. Dobiveni rezultati biti će korišteni samo u naučno – istraživačke svrhe.

U nadi da ćete mi izaći u susret, najljepše Vam se zahvaljujem!

S poštovanjem,
Dijana Andrić

Pol roditelja koji popunjava s. p. : Ž M

Godište roditelja: 1985.

Stručna sprema: profesorica

SKALA PROCJENE ZA RODITELJE

Naziv ankete: /A P R O R/ Anketa procjene roditelja o religiji.

Skala procjene sadrži 20 tvrdnji koje se odnose na Vaše stavove i iskustvo o religijskom odgoju djece. Za svaku tvrdnju zaokružite broj od jedan do pet, zavisnost od Vašega (ne) slaganja s njom.

Nikad 1	Rijetko 2	Osrednje 3	Često 4	Uvijek 5
1.	Vjerujem u Boga.			
2.	Često promišljam o Bogu posvećenim osobama.			
3.	Odlazim u Crkvu.			
4.	Obilježavam vjerske praznike.			
5.	Postupam se u skladu deset Božjih zapovijedi.			
6.	Osobno, Bog mi je važan u svakodnevnom životu.			
7.	Kršćanske poruke su bitne u odgoju predškolske djece.			
8.	Vodim dijete u Crkvu.			
9.	Djeca predškolskog uzrasta bi trebala da upoznaju tradiciju svoga naroda pa zato trebaju usvajati i vjerske običaje.			
10.	Religiozni sadržaji su bitni za cjelokupan razvoj predškolskog djeteta.			
11.	Religijski odgoj omogućava djetetu otvorenost za primanje vjerskih istina već na predškolskom uzrastu.			
12.	Religijski odgoj u vrtiću pruža potporu vjerskom odgoju u obitelji.			
13.	Religijski odgoj na ranom uzrastu razvija osobno uvjerenje da je vjera u Bogu vrlo bitna u životu.			
14.	Religijski odgoj olakšava mome djetetu odrastanje.			
15.	Razgovaram sa svojim djetetom o Bogu.			
16.	Svome djetetu čitam duhovnu literaturu (slikovnice, priče itd.)			
17.	Djetetu puštam duhovnu glazbu.			
18.	Svoje dijete učim da se prekrste.			
19.	Učim dijete molitve.			
20.	Učim dijete kršćanskim vrlinama spontano kroz svakodnevne životne situacije.			

PRILOG 2

SKALA PROCJENE ZA ODGOJITELJE

Poštovani odgojitelji,

ovom skalom procjene istražujem koliko i da li Vam religija pomaže u odgoju djece na ranom predškolskom uzrastu. Priroda teme odvela je izradu ovog rada u dublje naučno-istraživačko polje, te je zbog toga postalo nužno inicirati i sprovesti istraživanje kojim želim ispitati razmišljanja, stavove, iskustva i njihovom povezanošću s religijskim vrijednostima. odgojitelja o postojećem radu sa djecom.

Upitnik je anonimn, pa Vas molim za iskrene odgovore koje će poslužiti kao smjernice uspješnom radu.

U nadi da ćete mi izaći u susret, najljepše Vam se zahvaljujem

S poštovanjem,
Dijana Andrić

Mjesto: SARAJEVO

Datum: 24.10.2016.

Naziv Vašeg vrtića (ustanove): PUNJEČJI VRTIĆ u. OBITELJ

Godine Vašeg odgojiteljskog staža: 3

SKALA PROCJENE

Naziv ankete: /APOOR/ Anketa procjene odgojitelja o religiji"

Na skali procjene od 1 do 5 zaokružite broj koji Vam najviše odgovara.

Skala procjene sadrži 50 tvrdnji koji se odnose na Vaš stav i metodički pristup radu s djecom.

Molim Vas da pažljivo pročitate svaku od tvrdnji i za svaku tvrdnju označite stepen Vašeg slaganja ili neslaganja tako što ćete *zaokružiti jedan broj* (od jedan do pet) pored navedene tvrdnje.

(50% - 50%)

Nikad 1	Rijetko 2	Nekada DA Nekada NE 3	Često 4	Uvijek 5		
1.	Vjerujem u Boga.	1	2	3	4	5
2.	Često promišljam o Bogu posvećenim osobama.	1	2	3	4	5
3.	Odlazim u Crkvu.	1	2	3	4	5
4.	Obilježavam vjerske blagdane.	1	2	3	4	5
5.	Postupam u skladu deset Božjih zapovijedi.	1	2	3	4	5
6.	Osobno, Bog mi je važan u svakodnevnom životu.	1	2	3	4	5
7.	Kršćanske poruke i sadržaji prožimaju moj rad s djecom u vrtiću.	1	2	3	4	5
8.	U našoj vrtićkoj sobi opremljen je kutić za vjerski odgoj (sa vjerskim slikovnicama, Biblijom, audio i video kasetama s vjerskim sadržajima, umetaljke, slagalice, pazzle, lota s vjerskim sadržajima, križ, svijeća, sveta slika ...)	1	2	3	4	5
9.	Razgovaram s djecom o Bogu.	1	2	3	4	5
10.	Djeca u mojoj vrtićkoj grupi rado postavljaju pitanja o Bogu.	1	2	3	4	5
11.	Djeci čitam duhovnu literaturu (slikovnice, priče itd.)	1	2	3	4	5
12.	Djeci u mojoj vrtićkoj grupi puštam duhovnu glazbu.	1	2	3	4	5
13.	Djeca u mojoj grupi uče pjevati duhovne pjesme.	1	2	3	4	5
14.	Djeca u mojoj vrtićkoj grupi gledaju biblijske animirane filmove i druge vjerske sadržaje.	1	2	3	4	5
15.	Djeca u mojoj vrtićkoj grupi učestvuju u dramatizacijama religijskog sadržaja.	1	2	3	4	5
16.	Djeca u mojoj vrtićkoj grupi se likovno izražavaju u kontekstu brojnih religijskih tema.	1	2	3	4	5
17.	U vrtićkoj grupi obilježavamo vjerske praznike.	1	2	3	4	5
18.	Učim djecu da se prekrste.	1	2	3	4	5
19.	Učim djecu najvažnije molitve.	1	2	3	4	5
20.	Učim djecu kršćanskim vrlinama spontano kroz svakodnevne životne situacije u grupi.	1	2	3	4	5
21.	Putem različitih igara upoznajem djecu sa religijskim sadržajima.	1	2	3	4	5
22.	Kršćanske sadržaje primjenjujem u individualiziranom pristupu djeteta koje je preživjelo gubitak (bliskog u obitelji), (npr. sad je tvoja baka otišla kod Boga).	1	2	3	4	5

23.	Kršćanske sadržaje primjenjujem u individualiziranom pristup kod djeteta koje ima tešku adaptaciju koristeći religijske poruke (npr. <i>Bog je s tobom i čuva te uvijek</i>).	1	2	3	4	5
24.	Kršćanske sadržaje primjenjujem u individualiziranom pristup kod djeteta koje ima problema u agresivnom ponašanju (npr. <i>Bog želi da jedni druge čuvamo i volimo</i>).	1	2	3	4	5
25.	Kršćanske sadržaje primjenjujem u individualiziranom pristup kod djeteta koje je uradilo nešto dobro (npr. <i>Bog voli kad se lijepo ponašamo</i>).	1	2	3	4	5
26.	Kršćanske sadržaje primjenjujem u individualiziranom pristup djeci koja su u konfliktu (npr. <i>Bog nas uči da trebamo jedni drugima oprostiti, izmiriti se i tolerirati</i>).	1	2	3	4	5
27.	Kršćanske sadržaje primjenjujem u individualiziranom pristup djetetu koje ima noćne more (npr. <i>Majka Božja te pazi</i>).	1	2	3	4	5
Potpuno se ne slažem Uglavnom se ne slažem Ne opredijeljen sam Uglavnom se slažem U potpuno se slažem		1	2	3	4	5
28.	Kršćanske poruke su bitne u odgoju predškolske djece.	1	2	3	4	5
29.	Djeca predškolskog uzrasta bi trebala se upoznavati s religijskim sadržajima.	1	2	3	4	5
30.	Djeca predškolskog uzrasta bi trebala da upoznaju tradiciju svoga naroda pa zato trebaju usvajati i vjerske običaje.	1	2	3	4	5
31.	Religiozni sadržaji su bitni za cjelokupan razvoj predškolskog djeteta.	1	2	3	4	5
32.	Religijski odgoj omogućava djetetu otvorenost za primanje vjerskih istina već na najranijem uzrastu.	1	2	3	4	5
33.	Religijski odgoj u vrtiću pruža potporu vjerskom odgoju u obitelji.	1	2	3	4	5
34.	Religijski odgoj razvija osobno uvjerenje da je vjera u Boga vrlo bitna u životu.	1	2	3	4	5
35.	Religijski odgoj u vrtićima olakšava djeci odrastanje.	1	2	3	4	5
36.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogli doprinijeti stvaranju unutrašnjeg mira i sreće kod djece predškolskog uzrasta.	1	2	3	4	5
37.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogli pomoći vrtićkoj djeci da dožive radost praštanja.	1	2	3	4	5
38.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle doprinijeti razvoju optimizma i pozitivnog pogleda na svijet kod djece predškolskog uzrasta.	1	2	3	4	5
39.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle pomoći predškolskoj djeci u kontroli straha.	1	2	3	4	5
40.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle pomoći predškolskoj djeci u kontroli tuge.	1	2	3	4	5
41.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle pomoći predškolskoj djeci u kontroli ljutnje i bijesa.	1	2	3	4	5
42.	Kršćanske poruke i sadržaji mogu poticati na razvoj samopouzdanja i pozitivne slike o sebi kod djece predškolskog uzrasta.	1	2	3	4	5

43.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle poduprijeti povoljnu socio-emocionalnu klimu u vrtićkoj grupi.	1	2	3	4	5
44.	Kršćanske poruke bi mogle oplemeniti razvoj prijateljstva predškolske djece.	1	2	3	4	5
45.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogli pomoći vrtićkoj djeci razvijanje osjećaja zahvalnosti i povjerenja.	1	2	3	4	5
46.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle pomoći vrtićkoj djeci razvijati potrebu darivanja i suosjećanja.	1	2	3	4	5
47.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle pomoći vrtićkoj djeci u suradnji sa bližnjim.	1	2	3	4	5
48.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle pomoći vrtićkoj djeci razvijati dobrodušnost i plemenitost.	1	2	3	4	5
49.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle pomoći vrtićkoj djeci razvijati toleranciju.	1	2	3	4	5
50.	Kršćanske poruke i sadržaji bi mogle pružiti pozitivne uzore i modele ponašanja predškolskoj djeci.	1	2	3	4	5

PRILOG 3

Dječje misli o Bogu

U sklopu ovog istraživanja, djeci čiji sam odgojitelj postavila sam sljedeće pitanje.

Šta mislite tko je Bog?

Lucijano: Bog je dječak.

Mate: Bog je dječak koji je stvorio svijet, al nije dječak. On nikada ne umire.

Jakov: Bogu se molimo mi puno, da nas čuva.

Nika Klara: Bog ne može umrijeti, Isus je bio na križu on može, ali Bog ne može.

Marko: Bog živi s Gospom, anđelima i tete časne, Isus.

Luka Jozić: Bog je svet, On ne stari, živi vječno.

Marina: Bog je bijeli na nebu, ne može govoriti.

Gabrijel: Bog nas sve vidi, jer je visoko gore.

Nika Klara: Eeeej On je svijetlo bijel i može pričati. Možemo ga vidjeti samo ne dolazi k nama.

Mate: Od moje bake i dide su umrli mama i tata i na nebu sad vide Boga i nas s neba.

Iva: Bog živi na visini, najviše od nas. On živi do vrlo velikog sunca. On živi di su ptice, Sv. Franjo najviše voli životinje. To mi je baka rekla u autu.

Sara: Bog živi na nebu, ponekad dođe na zemlju.

Branko: Vidio sam ga na slici. Ima krila.

Ema: Nisam nikad vidjela Boga.

Monika: Bog je Sv. Nikola.

Nika: Bog živi na nebu. Nebo je na planini.

Eva Hijacinta: Bogina kuća je bijela, napravljena od oblaka.

Ante: Bog živi visoko na oblaku.

Niko: Bog živi na visini. Njemu se molimo.

Ivano: Bog živi u Crkvi.

Mladenko: Bog živi kod tete časne.

Kata: Bog je stvorio svijet.

Andela: Bog živi kod sunca.

PRILOG 4

PROTOKOL VEZANOG GRUPNI INSTRUMENTA INTERVJU S ODGOJITELJICAMA

Intervju s grupom od deset odgojitelja. Sadržao je četiri pitanja otvorenog tipa kojima su prikupljeni podaci o najuspješnijim i najzanimljivijim religijskim aktivnostima u vrtiću i osposobljenosti za religijskim odgojem i eventualnim potrebama za stručnim usavršavanjem, te partnerstvu s obiteljima u ovoj oblasti.

1. **Najuspješnije** aktivnosti za religijski odgoj u vrtiću (da li su to glazbene aktivnosti, praktične aktivnosti, učenje u kontekstu, likovne aktivnosti, dramske aktivnosti, razgovori čitanje biblijskih priča)? *Primjer, (konkretna aktivnost učenja iz konteksta).*
2. **Najinteresantnije** religijske aktivnosti za djecu (da li su to glazbene aktivnosti, praktične aktivnosti, učenje u kontekstu, likovne aktivnosti, dramske aktivnosti, razgovori čitanje biblijskih priča)? *Primjer, (konkretna aktivnost učenja iz konteksta).*
3. **Osposobljenost** za vjerski odgoj i eventualne potrebe za stručno usavršavanje? (da li ste u redovnom studiju imali dovoljno informacija o religijskom odgoju sa djecom, i kako religijski odgajati djecu? Da li je neku vrstu **edukacije** pomagala u tom profesionalnom usavršavanju vezanim za religijski odgoj predškolske djece?
4. **Suradnja s roditeljima** (da li je zadovoljavajuća? Najčešći oblici suradnje; radionice, učešće u proslavama, posjete vjerskih objekata i nešto slično)?

Biografija autora

Dijana Andrić, rođena 21. rujna 1986. u Vukanovićima kod Kaknja, Bosna i Hercegovina. Osnovnu školu pohađa u selu Tršće kod Kaknja. 2003.god. završava srednju trogodišnju strukovnu školu u Žepču.

Tri godine ide na pripreme za časnu sestru u Zagreb, te 2006. postaje katolička časna sestra. Polaze razliku predmeta za polaganje IV razreda u Mostaru od 2008 do 2009 godine. Godine 2010. upisuje pedagošku akademiju u Sarajevu, na odsjeku za predškolski odgoj. Godine 2012. se ispisuje se s pedagoške akademije u Sarajevu, te upisuje na Univerzitet u Banja Luci, na Filozofski fakultet, smjer predškolsko vaspitanje kao redovan student.

Diplomira 2014. godine pod nazivom „Uloga odgojitelja u učeničkom domu” kod profesorice prof. dr. Aleksandra Šindić, redovnog profesor na Univerzitetu u Banja Luci. Prof. Šindić je mentorica i na završnom master radu pod naslovom „metodički pristupi u religijskom odgoju predškolske djece“.

Po završetku I ciklus godine 2014. stječe zvanje vaspitač predškolskog djeteta. Te iste godine upisujem II ciklus – master studij koji traje dvije godine od 2014. do 2016. na filozofskom fakultetu u Banja Luci.

Tijekom studija živi i radi u katoličkom internatu za djevojke u Banja Luci. Katolička je časna sestra Bosanskohercegovačke provincije sa sjedištem u Sarajevu. Pripada Družbi časnih sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskog čija je karizma briga za siromašnu djecu, mlade, stare i bolesne. Radi u dječjem vrtiću „Sunčev sjaj“ koje vode časne sestre u Livnu.

Изјава 3

Изјава о идентичности штампане и електронске верзије мастер/магистарског рада

Име и презиме аутора Dijana Andrić
Наслов рада Metodicki pristupi u religioznom odgoju
Ментор Dr. Sc. Aleksandra Šindić predškolske djece

Изјављујем да је штампана верзија мог мастер/магистарског рада идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци 05-02-2018.

Потпис кандидата Dijana Andrić

Изјава 1

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је мастер/магистарски рад

Наслов рада Metodički pristupi religioznom odgoju pred. dece

Наслов рада на енглеском језику Methodical approaches to the religious education of preschool children

- ☐ резултат сопственог истраживачког рада,
- ☐ да мастер/магистарски рад, у цјелини или у дијеловима, није био предложен за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- ☐ да су резултати коректно наведени и
- ☐ да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци 05.02.2018.

Потпис кандидата
Dijana Hrnčič

Изјава 2

Изјава којом се овлашћује филозофски факултет/ Академија умјетности
Универзитета у Бањој Луци да мастер/магистарски рад учини јавно доступним

Овлашћујем филозофски факултет/ Академију умјетности Универзитета у
Бањој Луци да мој мастер/магистарски рад, под насловом

Metodick pristup u odgoju predškolske djece

који је моје ауторско дјело, учини јавно доступним.

Мастер/магистарски рад са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату,
погодном за трајно архивирање.

Мој мастер/магистарски рад, похрањен у д и г и т а л н и р е п о з и т о р и ј у м
Универзитета у Бањој Луци, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у
одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се
одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство - некомерцијално - без прераде
4. Ауторство - некомерцијално - дијелити под истим условима
5. Ауторство - без прераде
6. Ауторство - дијелити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци
дат је на полеђини листа).

У Бањој Луци 05.02.2018.

Djane Andric Потпис кандидата